

HET ONUITSPREEKBARE VORMGEVEN

vrijzinnig protestanten over hun geloofsgemeenschap

D. J. Gutter

Thesis master gemeentepredikant PThU te Amsterdam 2017/2018

hoofdvak Praktische Theologie

begeleider R. Brouwer

beoordelaar R. Benjamins

1 september 2017

VOORWOORD

Dit onderzoek is uitgevoerd in een kerk, die voor dit onderzoek wordt aangeduid met de naam 'Arminiuskerk', een kerk ergens in Nederland. In de kerk komen doopsgezinden, remonstranten en vrijzinnig protestanten en anderen bijeen.

Ik wil de kerkenraad van de Arminiuskerk bedanken voor de mogelijkheid die de kerk mij geboden heeft voor het houden van dit onderzoek. Ik wil de leden van de Arminiuskerk bedanken voor de openhartige wijze waarop zij op mijn vragen hebben gereageerd. Het is niet het soort vragen dat dagelijks langskomt.

Ik wil de begeleider vanuit de PThU bedanken voor de aanwijzingen en de suggesties die hij gedurende de opzet van het onderzoek en de verslaglegging van het onderzoek heeft gegeven.

Ik wil mijn vrouw bedanken voor het geduld bij het niet verven van de trap in het afgelopen jaar en voor de uren dat ik met mijn gedachten met dit verslag bezig was.

Ik wens de lezer veel genoegen met het lezen van het verslag van het onderzoek. Voor reacties naar aanleiding van het verslag houd ik mij graag aanbevolen.

INHOUDSOPGAVE

	pagina
VOORWOORD	3
INHOUDSOPGAVE	5
HOOFDSTUK 1 DE VRAAGSTELLING VOOR HET ONDERZOEK	8
1.1 INLEIDING	8
1.2 AANLEIDING	8
1.3 PROBLEEMVELD	8
1.4 DOELSTELLING	9
1.5 VRAAGSTELLING	10
1.6 ONDERZOEKSSTRATEGIE	10
1.7 REDENEN VOOR VERDER ONDERZOEK	11
HOOFDSTUK 2 DE PLAATS VAN HET ONDERZOEK BINNEN DE PRAKTISCHE THEOLOGIE	13
2.1 INLEIDING	13
2.2 DE PRAKTISCHE THEOLOGIE	13
2.3 DE TE ONDERZOEKEN PRAKTIJK	16
2.4 HET THEOLOGISCH KARAKTER VAN HET ONDERZOEK	17
2.5 DE VERHOUDING VAN HET ONDERZOEK TOT DE GELEEFDE RELIGIE	19
2.6 DE VERHOUDING VAN HET ONDERZOEK TOT DE GELEEFDE ECCLESIOLOGIE	20
2.7 SAMENVATTING	21
HOOFDSTUK 3 GELEEFDE ECCLESIOLOGIE EN COMMUNICATIE	23
3.1 INLEIDING	23
3.2 VRIJZINNIG GELOVEN	23
3.3 KENMERKEN VAN EEN VRIJZINNIGE LEVENSHOUDING	24
3.4 ECCLESIOLOGIE	25
3.4.1 <i>Inleiding</i>	26
3.4.2 <i>Dogmatische vrijzinnige ecclesiologie</i>	26
3.4.3 <i>Vrijzinnige praktische ecclesiologie en de identiteit</i>	27
3.4.4 <i>De identiteit: openheid en geslotenheid</i>	28
3.4.5 <i>De identiteit: vrijzinnige opvattingen over groei</i>	29
3.4.6 <i>Identiteit en omgeving</i>	29
3.4.7 <i>Identiteit en pluraliteit</i>	30
3.4.8 <i>Identiteit en theologische fundering</i>	30
3.4.9 <i>Taken van de kerkleiding</i>	31
3.4.10 <i>Samenvatting</i>	32
3.5 RELIGIEUZE COMMUNICATIE	32
3.5.1 <i>Inleiding</i>	32
3.5.2 <i>Vrijzinnige religieuze communicatie over het geloof</i>	33
3.5.3 <i>Vrijzinnige religieuze communicatie over de gemeenschap</i>	34
3.5.4 <i>Communiceren: theologie als spel</i>	35
3.5.5 <i>Samenvatting</i>	35
3.6 THEMA'S	36
HOOFDSTUK 4 METHODE VAN ONDERZOEK	38
4.1 INLEIDING	38
4.2 HET ONDERZOEK	38
4.2.1 <i>Het onderzoeksplan</i>	38
4.2.2 <i>De gemeente</i>	38
4.2.3 <i>De respondenten</i>	39

4.2.4	<i>De uitnodiging aan respondenten</i>	39
4.2.5	<i>Vertrouwelijkheid en geheimhouding</i>	40
4.2.6	<i>De gesprekken</i>	40
4.2.7	<i>De interviewvragen</i>	40
4.2.8	<i>De pilotstudie</i>	41
4.2.9	<i>De codes</i>	42
4.2.10	<i>De definitieve vragenlijst</i>	42
4.2.11	<i>Nadere accentueringen</i>	44
4.3	DE REFLECTIE	45
4.3.1	<i>De onderzoeker</i>	46
4.3.2	<i>Validiteit</i>	46
4.3.3	<i>Wijze van interviewen</i>	47
4.3.4	<i>Generalisatie</i>	47
4.3.5	<i>Verzadiging</i>	47
4.3.6	<i>Selectie</i>	47
	HOOFDSTUK 5 RESULTATEN VAN HET ONDERZOEK	49
5.1	INLEIDING	49
5.2	DE KERKELIJKE HERKOMST EN DE OVERGANG NAAR DE ARMINIUSKERK	49
5.3	DE GEMEENSCHAP	50
5.4	GELOOFSVRIJHEID	52
5.5	OPENHEID NAAR DE SAMENLEVING EN EIGENTIJDZIJN	53
5.5.1	<i>Veranderingen in het geloof</i>	53
5.5.2	<i>Openheid naar de buitenwereld</i>	55
5.6	DE WAARDERING VOOR DE BIJBEL EN DE TRADITIE	55
5.7	THEOLOGIE IS IN DE COMMUNICATIE OVER HET GELOOF IMPLICIET AANWEZIG	56
5.8	THEOLOGIE IS IN DE COMMUNICATIE OVER DE GEMEENSCHAP IMPLICIET AANWEZIG	58
5.9	ROL VAN DE PREDIKANT	59
5.10	SAMENVATTING	60
5.10.1	<i>Beleven van het geloof en van de gemeenschap</i>	60
5.10.2	<i>De communicatie over het geloof en over de identiteit van de gemeenschap</i>	61
	HOOFDSTUK 6 HET ONUITSPREEKBAAR VORMGEVEN: DE BETEKENIS VAN DE GELEEFDE ECCLESIOLOGIE VOOR DE COMMUNICATIE OVER DE IDENTITEIT VAN DE GEMEENSCHAP	62
6.1	INLEIDING	62
6.2	INTERMEZZO: RELIGIE EN THEOLOGIE	63
6.3	VRIJZINNIG GELOVEN	64
6.3.1	<i>Rationele en emotionele keuzen</i>	64
6.3.2	<i>Autonomie: de eigen traditie is vormend en niet normerend</i>	65
6.3.3	<i>Drees en Henning Luther</i>	65
6.3.4	<i>'Openheid naar de buitenwereld': identiteit en omgeving</i>	66
6.3.5	<i>Modern, kritisch denken</i>	67
6.3.6	<i>De houding ten opzichte van de Bijbel</i>	68
6.3.7	<i>'Tweede naïviteit' of 'nieuwe onbevangeheid'</i>	68
6.4	KENMERKEN VAN EEN VRIJZINNIGE LEVENSHOUDING	68
6.5	ECCLESIOLOGIE	69
6.5.1	<i>Dogmatische vrijzinnige ecclesiologie</i>	69
6.5.2	<i>Vrijzinnige praktische ecclesiologie en de identiteit</i>	70
6.5.3	<i>De identiteit: openheid en geslotenheid</i>	70

6.5.4	<i>De identiteit: vrijzinnige opvattingen over groei</i>	71
6.5.5	<i>Identiteit en omgeving</i>	72
6.5.6	<i>Identiteit en theologische fundering</i>	72
6.5.7	<i>Taken van de kerkleiding</i>	73
6.6	RELIGIEUZE COMMUNICATIE	73
6.6.1	<i>De communicatie algemeen</i>	73
6.6.2	<i>Vrijzinnige religieuze communicatie over het geloof</i>	76
6.6.3	<i>Vrijzinnige religieuze communicatie over de identiteit van de gemeenschap</i>	76
6.6.4	<i>De identiteit van de gemeenschap van vrijzinnig protestanten</i>	77
6.7	AFBAKENING VAN DE IDENTITEIT VAN DE VRIJZINNIG PROTESTANTSE GELOOFSGEMEENSCHAP	78
6.7.1	<i>Afbakening naar de samenleving</i>	78
6.7.2	<i>Afbakening naar organisaties met een 'sociaal doel'</i>	78
6.7.3	<i>Afbakening naar organisaties met een spiritueel doel</i>	79
6.7.4	<i>Afbakening naar plurale gemeenten</i>	79
6.7.5	<i>Afbakening binnen de vrijzinnigheid</i>	79
6.7.6	<i>Conclusie ten aanzien van de afbakening van de vrijzinnig protestantse geloofsgemeenschap</i>	80
6.8	CONCLUSIES	80
	GEBRUIKTE LITERATUUR	82
	NAWOORD	85
	BIJLAGEN: DE INTERVIEWS	86

HOOFDSTUK 1 VRAAGSTELLING

1.1 INLEIDING

In dit hoofdstuk wordt de vraagstelling voor het onderzoek beschreven en toegelicht. Het hoofdstuk begint met de aanleiding voor de vraagstelling. Daarbij komen aan de orde mijn ervaringen die aanleiding waren voor dit onderzoek. Deze ervaringen worden daarna in een breder theoretisch kader geplaatst. Dat leidt vervolgens tot de doelstelling van het onderzoek. Daarbij beschrijf ik datgene wat ik met het onderzoek hoop te bereiken. Dan wordt de vraagstelling geformuleerd.

Daarna beschrijf ik in grote lijnen de manier waarop het onderzoek ingericht wordt. In hoofdstuk 4 wordt de onderzoeksmethode gedetailleerd beschreven. Het hoofdstuk eindigt met de redenen waarom verder onderzoek wenselijk is.

1.2 AANLEIDING

In 1906 is binnen de Nederlands Hervormde Kerk de Gereformeerde Bond opgericht. In 1913 is de Vereniging van Vrijzinnig Hervormden (VVH) opgericht om het meer vrijzinnige geluid in de Hervormde Kerk te laten horen. In 2004 is bij de totstandkoming van de Protestantse Kerk Nederland de naam gewijzigd in Vereniging van Vrijzinnig Protestanten (VVP). Ik woonde in 2015 de jaarvergadering van de VVP bij. Er werd een brochure gepresenteerd waarin uiteengezet werd waar de VVP voor staat. Eén van de aanwezigen zei dat het haar opviel dat het woord 'God' er niet in voorkomt. Het viel mij op dat de gespreksleider daar verder geen aandacht aan besteedde. Hij ging verder met het aanprijzen van de brochure. Zowel het niet voorkomen van het woord 'God' in de brochure als ook de reactie van de gespreksleider vond ik redenen voor nader onderzoek.

Ik woonde in voorjaar 2016 een overleg bij binnen een geloofsgemeenschap. Tijdens het overleg kwam van alles aan de orde met betrekking tot het wel en wee van de gemeenschap. Eén van de aanwezigen maakte een opmerking over het vrijzinnige karakter van de gemeenschap. Ik had de indruk dat die opmerking met een zeker ongemakkelijk gevoel terzijde werd gezet. De aanwezigen hadden het gevoel dat de opmerking wel van belang is, maar wisten niet goed wat er nu mee moest. Ik had de indruk dat het niet logisch en vanzelfsprekend was dat de eigen opvattingen over het geloof hierbij gemakkelijk ter sprake gebracht werden. Deze indruk, een indruk van een zeker ongemak, wil ik nader onderzoeken. Het betreffen situaties waarbij gepraat wordt over de vraag: wat zijn wij voor gemeenschap? Wat is onze identiteit? Alhoewel deelnemers het gesprek daarover van belang kunnen vinden, verloopt het gesprek niet gemakkelijk.

1.3 PROBLEEMVELD

Het probleemveld betreft de communicatie over de identiteit van kerkgemeenschappen in het algemeen en van vrijzinnige kerken in het bijzonder.

De rooms-katholieke praktisch-theoloog Van der Ven maakt het onderscheid tussen de grondslag van een kerk en de identiteit van die kerk (Van der Ven 1993, 135). De grondslag ligt in de theologische geschriften min of meer vast. De identiteit is de historische vormgeving van de kerk binnen een bepaalde cultuur en samenleving. Bij het vaststellen van de identiteit wordt teruggegrepen op hetgeen de grondslag vormt. Voor het vaststellen van de identiteit

wordt de theologische grondslag verbonden met hetgeen de leden waarnemen van de cultuur en van de samenleving.

Veel kerken besteden in het beschrijven van hun identiteit uitgebreid aandacht aan antropologische aspecten zoals het zijn van een warme gemeenschap en een aanbod dat voor velen relevant is. Dat blijkt uit de teksten van veel websites. Ik noem als voorbeeld www.irenekerk.nl/beleidsplan.docx; (d.d. 17-01-2017). Theologische aspecten, zoals de godsdienstige overtuigingen van de leden, komen veel moeilijker aan de orde.

In verschillende vrijzinnige publicaties wordt de geloofshouding van de leden aangeduid met een 'zoektocht'. Dat houdt in dat 'zoeken' op zich belangrijker gevonden wordt dan het 'vinden' (Klein Wassink 1989, 521). Deze zoekende houding is geen houding die uit verlegenheid voortkomt, uit een gebrek aan zekerheid. In het Tweede Testament wordt de nadruk gelegd op het zoeken. Het gaat daarbij niet om een eenmalige activiteit die daarna niet meer nodig is. De mens wordt gezien als een zoekend wezen (Gärtner 2010, 1681). Het betreft een activiteit die steeds opnieuw moet plaats vinden. Het gaat daarbij zowel om een intentie van de wil als ook om een denkend onderzoeken (Mattheus 13:44,45; Link 2010, 1684).

Het voornaamste wat iemand kan verwachten is 'ondersteuning bij het zoeken'. Een dergelijke zoekende, niet zeker wetende instelling maakt het voor de leden van een vrijzinnige kerk niet gemakkelijk naar buiten aan te geven waarvoor iemand in deze kerk zou moeten zijn. Ook binnen de kerk is dat niet gemakkelijk aan te geven.

Het gesprek over de identiteit wordt waarschijnlijk door een aantal oorzaken bemoeilijkt. Ik zie onder meer de volgende problemen:

1. Uit de vrijzinnige houding vloeit voort dat kerkleden principieel omzichtig met elkaars gevoelens en overtuigingen om gaan. Dat maakt het gesprek er niet eenvoudiger op (Fernhout 2013, 58; Drees 1989, 179).

2. Bij vrijzinnig protestanten is het gemakkelijker om te zeggen wat het geloof niet inhoudt dan om te zeggen wat het wel inhoudt. Door hun positie binnen de Protestantse Kerk Nederland ligt de nadruk vooral op het afzetten tegen anderen die minder vrijzinnig zijn. "Vrijzinnige theologie ontstaat veelal 'in reactie op'" (Klein Wassink 1989, 519).

3. De omvang van de groep: de protestantse theoloog Berkhof wijst op het belang van het groepsgebrek bij het bespreken van vragen betreffende het geloof. In een kleine groep is het gemakkelijker om met elkaar te praten over God en geloof en datgene wat mensen beweegt dan in een grotere groep (Berkhof 2007, 353).

Er blijken verschillende redenen te bestaan waarom het met elkaar praten over de vraag: 'waarvoor zijn wij eigenlijk hier' niet gemakkelijk is. Dat brengt mij er toe de factoren te onderzoeken die met dit 'ongemak' samenhangen. Dit zijn de factoren die met de communicatie over de identiteit samenhangen.

1.4 DOELSTELLING

De houdingen en de opvattingen van vrijzinnige kerkgangers ten opzichte van gemeenschap, traditie en gezag worden onderzocht. Na dit onderzoek is er meer inzicht in de betekenis van deze houdingen en opvattingen aangaande de kerk voor de houding van vrijzinnige kerkgangers voor de communicatie over de aard van de gemeenschap. Individuele kerkleden hebben belang bij dit onderzoek, omdat zij hierdoor wellicht beter de wijze begrijpen, waarop zij zelf en anderen over hun overtuigingen communiceren. Het geeft inzicht in de redenen waarom zij communiceren zoals zij doen. Het is in het bijzonder van belang voor degenen die

leiding geven aan processen van gezamenlijk nadenken over de identiteit van vrijzinnige geloofsgemeenschappen.

De vragen rond de identiteit van vrijzinnige gemeenschappen komen uitgebreid in hoofdstuk 3 aan de orde. Daarbij wordt ook ingegaan op de problemen bij de communicatie over de identiteit. Het zal blijken dat het gemakkelijker is om met elkaar over allerlei praktische zaken betreffende de gemeenschap te praten dan om te praten over de vraag wat de theologische betekenis van de gemeenschap is. Toch is het gesprek daarover van belang voor de toekomst van de gemeenschap. De problemen met de communicatie hebben voor een deel te maken met de manier waarop de leden van de gemeenschap hun kerk-zijn beleven. De relevantie van dit onderzoek is er in gelegen dat deze manier van beleven onderzocht wordt. Sterke punten en valkuilen komen hopelijk aan het licht. Daarmee kan het gesprek over de identiteit wellicht gemakkelijker verlopen.

Het is ten slotte mogelijk om voor plaatselijke organisaties teksten beschikbaar te maken die te gebruiken zijn bij het nadenken over de wijze waarop binnen kerken gecommuniceerd wordt over de gemeenschap. (Swinton 2013, 200)

1.5 VRAAGSTELLING

De vraagstelling voor dit onderzoek luidt:

Wat is de betekenis van de geleefde ecclesiologie voor de manier van communiceren over de identiteit van hun gemeenschap door vrijzinnigen kerkleden?

In hoofdstuk 3 wordt uitgebreid ingegaan op de betekenis van de begrippen, die in de vraagstelling zijn opgenomen. Op deze plaats wil ik in het kort hierover het volgende vermelden.

Onder geleefde ecclesiologie versta ik de door kerkleden bereflecteerde ervaringen met hun kerk, zich uitend in opvattingen en houdingen ten aanzien van die kerk, voor zover deze opvattingen theologisch relevant zijn. Deze opvattingen en houdingen kunnen op hun beurt weer tot veranderingen in de kerk leiden.

In dit onderzoek wordt verondersteld dat genoemde opvattingen en houdingen van invloed zijn op de manier waarop kerkleden met elkaar communiceren over de identiteit van de gemeenschap. Deze invloed wordt onderzocht. Bij de manier van communiceren wordt in het bijzonder onderzocht de vraag of theologische noties daarbij expliciet aan de orde komen en zo ja, welke dit zijn. Het is daarbij de vraag in hoeverre theologische noties wel aan de orde moeten komen bij de identiteit van de gemeenschap. Het antwoord op die vraag is afhankelijk van de vraag of de gemeenschap voor de leden überhaupt een theologische betekenis heeft. Ook die vraag zal onderzocht worden.

Onder 'vrijzinnig protestanten' versta ik voor dit onderzoek de leden van de Vereniging van Vrijzinnig Protestant.

Ik ben mij er van bewust dat de termen 'kerk', 'gemeente' en 'gemeenschap' binnen de theologie verschillende betekenissen hebben. Ik gebruik de termen door elkaar heen. De termen 'gemeenschap' en 'geloofsgemeenschap' worden door mij gebruikt om de mensen aan te geven die actief participeren in de kerk en elkaar regelmatig in de kerkruimte ontmoeten.

1.6 ONDERZOEKSSTRATEGIE

De leden van kerken kunnen onder meer worden onderscheiden in kernleden, reguliere kerkgangers en randleden. Kernleden zijn de leden die op verschillende manieren actief zijn in de kerk en daarmee mede in sterke mate de identiteit van de kerk vormen en bepalen. Reguliere kerkgangers zijn de leden die minimaal een maal per maand naar de kerk gaan maar verder aan weinig andere activiteiten deelnemen. Randleden zijn degenen die minder dan een maal per maand naar de kerk gaan. Die bijdrage door de kernleden aan de totstandkoming van de identiteit geschiedt vaak onbewust en onopgemerkt. De gemeente kan er mee gebaat zijn als zij oog heeft voor deze bijdrage.

Mijn vooronderstelling voor dit onderzoek is dat de overtuigingen en gevoelens van kernleden ten aanzien van de gemeenschap invloed hebben op hun communicatie over de identiteit van de gemeenschap. Hun overtuigingen en gevoelens worden door de gemeenschap beïnvloed. Het is de bedoeling van dit onderzoek om deze invloed te onderzoeken. Deze invloed kan op veel manieren onderzocht worden. In het kader van dit onderzoek wordt er voor gekozen aan leden van een kerk vragen te stellen over deze wisselwerking. Deze vragen worden gesteld in interviews, dat wil zeggen in gesprekken die met de leden van de kerk gehouden worden. Aan kerkleden wordt gevraagd op welke wijze zij de kerk beleven. Daarnaast wordt gevraagd op welke wijze zij de communicatie over hun geloof en over de identiteit van de geloofsgemeenschap beleven (Swinton 2013, 199).

In dit onderzoek wordt een afgebakend gedeelte van de werkelijkheid onderzocht (Swinton 2013, 198). Dat gedeelte van de werkelijkheid is een bepaalde perceptie van kerkgangers. Deze perceptie betreft de manier waarop zij aankijken tegen hun geloofsgemeenschap en tegen de wijze waarop zij over die gemeenschap met elkaar praten. De kennis omtrent die perceptie kan op verschillende manieren verkregen worden (Swinton 2013, 199). In dit onderzoek wordt de kennis omtrent de perceptie van de kerkleden verkregen door hen naar die perceptie te vragen. Hierbij ben ik op zoek naar het 'emic perspectief': het perspectief van de ondervraagde personen en niet het perspectief van een theoretische invalshoek. Bij dit perspectief gaat het om datgene, wat de onderzochte personen zelf te berde brengen (Boeije 2012, 33). Ik geef een reconstructie van een door respondenten geconstrueerde realiteit (Boeije 2012, 32). De interviews hebben daarbij het karakter van een open of kwalitatief interview (Boeije 2012, 57).

Er is weinig bekend over de factoren die de manier van communiceren van vrijzinnig protestanten beïnvloeden als het gaat over de identiteit van hun gemeenschap. Het onderzoek heeft om deze reden een beschrijvend karakter en is het niet verklarend van aard (Boeije 2012, 33).

In hoofdstuk 3 wordt verslag gedaan van het onderzoek naar de literatuur betreffende de ecclesiologie in het algemeen en de vrijzinnige ecclesiologie in het bijzonder. Vervolgens wordt literatuur bestudeerd aangaande het communiceren van vrijzinnig protestanten over de identiteit van hun gemeenschap. Uit deze literatuur worden kernbegrippen gehaald die voor de onderzoeksvraag relevant zijn. Deze begrippen worden geoperationaliseerd: aan de hand van deze kernbegrippen worden vragen opgesteld die aan de respondenten gesteld worden (Boeije 2012, 58). Deze vragen staan vermeld in hoofdstuk 4, waarin eveneens de manier van werken tijdens het onderzoek beschreven wordt.

1.7 REDENEN VOOR VERDER ONDERZOEK

De tijd van de vanzelfsprekendheid van kerkelijke gemeenten is al lang voorbij. Leden van kerken zijn zich veel meer dan voorheen bewust van het voortdurend veranderende karakter van de gemeente (Van der Ven 1993, 17). Kerken zijn steeds op zoek naar de manier waarop zij binnen de bestaande maatschappelijke en culturele context het beste kerk kunnen zijn. Er wordt daarbij veel aandacht besteed aan de antropologische aspecten van de gemeente, waarbij het gaat om de vraag wie de mensen zijn die in de kerk komen en welk aanbod het beste bij hen past (Van der Ven 1993, 141). Het is voor kerken lastiger om aandacht te besteden aan theologische aspecten, waarbij het gaat om de vraag wat de theologische betekenis van de kerk is. Naarmate gemeenten meer pluraal of vrijzinnig zijn wordt het beantwoorden van die vraag ingewikkelder. De diversiteit in de meningen en opvattingen van de leden wordt steeds groter. De huiver om anderen iets van een eigen opvatting op te dringen wordt eveneens groter. Hoe moet dan nog met elkaar over die theologische betekenis gepraat worden?

Kerkleden zorgen met elkaar voor het menselijke deel van de geloofsgemeenschap. Maar wat voor gemeenschap is dat (Benjamins 2016, 9)? Hoe zal die gemeenschap er morgen uit zien? Om op dergelijke vragen een antwoord te hebben is het noodzakelijk om er met elkaar over te praten. Dat praten overstijgt de praktische aspecten. Dat praten betreft ook de vraag: wat voor gemeenschap willen wij zijn. Om dat praten te vergemakkelijken is het noodzakelijk om meer te weten van de achtergronden van waaruit gesproken wordt. Over die achtergronden, speciaal van vrijzinnig protestanten, is weinig bekend. Dit onderzoek levert enkele van die achtergronden. (Swinton, 2013 197, 199) Als wij daar meer van weten wordt het praten met elkaar wellicht wat vergemakkelijkt.

HOOFDSTUK 2 DE PLAATS VAN HET ONDERZOEK BINNEN DE PRAKTISCHE THEOLOGIE

2.1 INLEIDING

De vraagstelling voor dit onderzoek, zoals deze in hoofdstuk 1 beschreven is, luidt als volgt:

‘Wat is de betekenis van de geleefde ecclesiologie voor de manier van communiceren over de identiteit van hun gemeenschap door vrijzinnige kerkleden?’

In dit hoofdstuk wordt onderzocht op welke wijze dit onderzoek past binnen het vakgebied van de praktische theologie. Daartoe wordt begonnen met een omschrijving van het vakgebied zelf. Het gaat om ‘praktische’ theologie. Daarom zal beschreven worden welke ‘praktijken’ onderzocht zullen worden. Daarbij komt de vraag aan de orde naar de aard van deze ‘praktijken’. Dan wordt onderzocht om welke redenen dit onderzoek een ‘theologisch’ onderzoek is. De geleefde ecclesiologie heeft een plaats binnen de ‘geleefde religie’. Deze plaats zal beschreven worden. Ten slotte komt de verhouding van het onderzoek tot de ecclesiologie aan de orde.

2.2 DE PRAKTISCHE THEOLOGIE

Het begrip ‘praktische theologie’ heeft vele betekenissen. Om deze reden is het noodzakelijk om vast te stellen wat in het kader van dit onderzoek ‘praktische theologie’ inhoudt. In deze paragraaf beargumenteer ik wat naar mijn idee praktische theologie is. Daarbij begin ik met een korte omschrijving van de discipline. Daarna geef ik de redenen waarom dit onderzoek binnen het vakgebied van de praktische theologie past.

Het vakgebied

Er zijn in de loop van de tijd verschillende invullingen en vooral uitbreidingen geweest van datgene wat het vakgebied omvat. Daarnaast hebben verschillende theologen verschillende opvattingen over de precieze inhoud van het vakgebied.

De algemene plaatsbepaling van de praktische theologie is als volgt. Aan veel universiteiten wordt bij de theologie-beoefening onderscheid gemaakt in drie hoofgebieden, namelijk de systematische, de historische en de praktische theologie. Volgens Möller maakt praktische theologie al sedert het begin van de kerk deel uit van de geschriften van de kerkvaders (Möller 2004, 2). Friedrich Schleiermacher heeft ruim 200 jaar geleden de praktische theologie een nieuwe en meer moderne invulling gegeven (Möller 2004, 4). Schleiermacher werkte als hoogleraar theologie aan het eind van de achttiende eeuw in Duitsland. Dit was een tijd waarin veel mensen zich van de godsdienst in het algemeen en van de christelijke godsdienst in het bijzonder afkeerden. Zijn werk is te zien als het begin van de pogingen om in de opleiding van predikanten aan predikanten duidelijk te maken in welke wereld en voor welke mensen zij werken.

De protestantse praktische theoloog Browning citeert Tracy met de volgende zeer algemene definitie van praktische theologie: “Practical theology is the mutually critical correlation of

the interpreted theory and praxis of the Christian faith with the interpreted theory and praxis of the contemporary situation” (Tracy 1983, 76). Browning breidt deze omschrijving vervolgens uit tot ‘fundamentele’ praktische theologie, waar eveneens de systematische en de historische theologische disciplines onder vallen (Browning 1993, 47). Alleen de door Browning genoemde onderdelen ‘descriptieve’ en ‘strategische praktische theologie’ worden door de meeste andere praktisch theologen tot de praktische theologie gerekend.

De protestantse praktisch theoloog Mikoski beschrijft de ontwikkeling van de protestantse praktische theologie. De praktische theologie omvatte aanvankelijk de sociale ethiek, de liturgiek en de missie. Vervolgens kwamen daar de homiletiek, de pastorale zorg en het onderwijs bij. Inmiddels vallen ook de congregational-studies en de spiritualiteit onder praktische theologie (Mikoski 2014, 563). Al deze genoemde terreinen zijn taken en werkgebieden van predikanten. Het deelterrein van de congregational-studies is het gebied waar mijn onderzoek onder valt.

Volgens de praktisch theoloog Ruard Ganzevoort, verbonden aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, was praktische theologie aanvankelijk gericht op de predikant, vervolgens op de christelijke gemeenschap en nu op alles wat met de religieuze dimensie van het bestaan te maken heeft (Ruard Ganzevoort 2014, 96). De katholieke praktische theoloog Hermans wijst er op dat in de 20^e eeuw een verbreding van het onderwerp van praktische theologie plaatsvond. Aanvankelijk waren alle gelovigen in de kerk onderwerp van studie. Daarna alle leden van de kerk. Vervolgens zijn in het kader van het interreligieus paradigma ook gelovigen van andere religies onderwerp van studie geworden (Hermans 2014, 122). Volgens de protestantse praktisch theoloog Weyel is de aandacht verschoven van de predikant naar de kerkleden zelf en naar hun religieuze productiviteit (Weyel 2014, 152). Dit betreft de theologie zoals die door mensen in het dagelijkse leven gevormd wordt, de geleefde theologie. Dit kennisgebied is geen sociale wetenschap. Het is theologie, maar geen systematische theologie. Weyel wees daarnaast op de trend waarbij praktisch theologen tegenwoordig steeds vaker zelf onderzoek doen. De praktische theologie legt het accent op empirisme (Weyel 2014, 152). Zo heette het vak, waarbij ik de toe te passen onderzoeksmethoden heb geleerd, ‘empirische theologie’.

Mijn onderzoek past in een Europese traditie. Veel onderzoek dat in Europa door theologen gedaan wordt, wordt in Amerika door sociale wetenschappers gedaan. Ik studeer ‘praktische theologie’. In die hoedanigheid doe ik dit onderzoek. Dat past in de door Weyel genoemde trend dat theologen zelf onderzoek doen. Daarnaast past mijn onderzoek binnen de door Weyel genoemde geleefde theologie. Mijn onderzoek betreft niet direct een taak van predikanten maar meer een taak van kerkleden. Deze taak heeft slechts indirect met die van predikanten te maken, namelijk voor zover predikanten in de te onderzoeken communicatie een specifieke taak hebben. Ten aanzien van de verschuiving die Hermans opmerkt kan gesteld worden dat mijn onderzoek leden van de kerk betreft. Respondenten worden niet geselecteerd op hun ‘geloof’ of op hun kerkelijke deelname. Het enige criterium is het zijn van lid van een vrijzinnig protestantse kerk.

Miller-McLemore was in 2011 voorzitter van de International Academy of Practical Theology. Zij geeft een omschrijving van de inhoud van het vakgebied praktische theologie (Miller-McLemore 2012, 20). De term praktische theologie verwijst naar vier soorten activiteiten, met elk een eigen doelgroep. Praktische theologie verwijst naar een activiteit van gelovigen die een leven van reflectief geloven willen ondersteunen in het dagelijks leven (“an

activity of believers seeking to sustain a life of reflective faith in the everyday”) (Miller-McLemore 2012, 20). Praktische theologie verwijst naar een methode om theologie in de praktijk te analyseren. Praktische theologie verwijst naar een curriculum voor theologiestudenten. En praktische theologie verwijst naar een academische discipline, beoefend door een kleine groep academici teneinde de eerste drie activiteiten te ondersteunen (Miller-McLemore 2014, 5). De protestantse praktisch theoloog Schweitzer ziet, anders dan Miller-McLemore, praktische theologie alleen als een curriculum en als een academische discipline (Schweitzer 2012, 101). Naar mijn idee geeft Miller-McLemore met de ‘activiteit van gelovigen’ en met ‘methode’ een nadere invulling van hetgeen onder een academische discipline verstaan wordt. Het is de bedoeling van mijn onderzoek om, in navolging van één van de vier thema’s van de praktische theologie die Miller-McLemore noemt, het leven van gelovigen te ondersteunen. Het onderzoek is geplaatst in en draagt zo bij aan wat Miller-McLemore een ‘academische discipline’ noemt.

De benodigde kennis

De meeste praktisch theologen zijn het er over eens dat de kennis die in de praktische theologie verkregen wordt, op enigerlei wijze bij dient te dragen aan de beroepsuitoefening van predikanten. Deze kennis is op verschillende manier in soorten te onderscheiden. Miller-McLemore en Browning maken onderscheid in *theoria*, *technè* en *phronesis* (Browning 1993, 10; Miller-McLemore 2012, 14). *Technè* omvat vaardigheden in de brede zin van het woord. *Theoria* omvat kennis. Voor predikanten betreft dat de kennis van Bijbelse en systematische theologie, antropologische en sociaal wetenschappelijke kennis en kennis van politiek, recht en economie. Met deze kennis gaat de predikant aan de slag. Door het toepassen van *theoria* in de praktijk, met behulp van *technè*, ontstaat *phronesis*. Het is de bedoeling dat het onderzoek waarvan hier verslag gedaan wordt, bijdraagt aan de *phronesis*, aan de toe te passen rationele wijsheid.

Praktisch theologen verschillen in de ‘*theoria*’ die naar hun idee relevant is. Volgens de protestantse praktisch theologen Osmer en Ward dient de nadruk te liggen op ‘kerkelijke’ vakken als Bijbelse en systematische theologie (Schweitzer 2014, 470). Volgens de protestantse praktisch theoloog Gräß, Schweitzer en Miller-McLemore omvat praktische theologie meer dan kerkelijke theologie (Miller-McLemore 2012, 110). Ik ben het met Miller-McLemore eens die stelt dat de kerkelijk-theologische bronnen niet eenduidig maar ambigu van aard zijn (Miller-McLemore 2012, 107). Om deze reden kan niet met kerkelijke theologie volstaan worden.

Praktisch theologen verschillen in de mate waarin zij het gezag van een kerkgenootschap aangaande de betekenis van de Bijbel en van hetgeen sindsdien over de Bijbel geschreven is, meer of minder als uitgangspunt nemen van hun studie. Volgens Schweitzer ligt voor sommigen de nadruk op de relatie met de sociale wetenschappen, en voor anderen, bijvoorbeeld de neo-Barthianen, ligt de nadruk op het verband met de systematische theologie (Schweitzer 2014, 470). Voor sommigen is het mogelijk om over de juiste of de ware theologie te spreken. Daarmee bedoelen zij primair de theologie zoals die door een kerkgenootschap is vastgesteld. Hiertoe behoren Ward, Osmer en de protestantse praktisch theoloog Dreyer (Miller-McLemore 2012, 107). Zij zoeken naar de verbanden tussen die

‘kerkelijke’ theologie en de praktijken van predikanten bij hun werkzaamheden in de moderne cultuur. Sociale wetenschappen kunnen helpen hen inzicht te geven in die cultuur.

Anderen, zoals Gräb, Schweitzer en Weyel zien de betrekkelijkheid in van een juiste of ware theologie (Miller-McLemore 2012, 105). Zij hechten minder aan het ‘kerkelijk’ karakter van de theologie. Zij gaan er van uit dat mensen dagelijks religie en theologie vormen. Praktische theologie dient zich niet alleen bezig te houden met vragen, zorgen en behoeften van mensen in het algemeen en van kerkgangers in het bijzonder ten einde te zien waar de predikant in zijn/haar werk bij dient aan te sluiten. Praktische theologie dient zich dan ook, en wellicht vooral, bezig te houden met het vormen van religie door mensen zelf. In mijn onderzoek worden kerkleden gevraagd naar de manier waarop zij zelf religie vormen, in dit geval naar de manier waarop zij het kerk-zijn beleven.

Een ander onderscheid in soorten kennis is het onderscheid tussen context-afhankelijke kennis, die vaak voortkomt uit case studies en context-onafhankelijke kennis. Miller-McLemore benadrukt het belang van context-afhankelijke kennis (Miller-McLemore 2012, 10). Zo wordt volgens Dreyer het academisch doel van het verkrijgen van nieuwe kennis verwaarloosd (Dreyer 2012, 51).

Volgens Miller-McLemore wordt in Amerika veel aandacht besteed aan casestudies (Miller-McLemore 2014(2), 11). In Europa is volgens Schweitzer meer aandacht voor kwantitatieve studies en voor management modellen (Schweitzer 2012, 95). Schweitzer en Miller-McLemore stellen hierbij casestudies en kwantitatieve onderzoeken tegenover elkaar. Bij kwantitatief onderzoek worden veel gevallen onderzocht. Bij een casestudie wordt één geval onderzocht. Daar tussen in ligt het kwalitatief onderzoek, waarbij niet één maar een aantal gevallen onderzocht worden. Die gevallen worden minder intensief bestudeerd dan bij een casestudie maar zij worden intensiever onderzocht dan dat doorgaans bij een kwantitatief onderzoek het geval is. Mijn onderzoek is een kwalitatief onderzoek waarbij intensief de beleving van verschillende individuele kerkleden bestudeerd wordt.

De context van geloofsgemeenschappen en de gemeenschappen zelf veranderen voortdurend. Dat betekent dat veel van de kennis die vergaard is over de toestand van de kerk zoals deze tien jaar geleden was, op dit moment weinig relevantie meer heeft. De kennis die context-gebonden is, is kennis die snel verouderd. Er kan kennis vergaard worden over toestanden en processen die over langere tijd geldigheid hebben. Die kennis is ook van belang. Die kennis zal ons weinig zeggen over de toestand van de cultuur en de kerk op dit moment. Door mijn onderzoek wordt context-gebonden kennis verkregen.

2.3 DE TE ONDERZOEKEN PRAKTIJK

Praktische theologen verschillen van mening over de vraag of praktische theologie vooral gericht is op de beroepsuitoefening van predikanten dan wel of daarnaast een grotere plaats ingeruimd dient te worden voor de religie van ‘leken’. Daarnaast verschillen zij van mening over de vraag naar het ‘theologische’ karakter van praktijken.

In oorsprong was praktische theologie gericht op de ‘praktijk’ van de predikant. Voor een aantal praktische theologen bestaat de te onderzoeken ‘praktijk’ ook nu uit taakgebieden van de predikant zoals de homiletiek, het pastoraat en de ethiek. Browning is een voorbeeld van een praktische theoloog die deze positie inneemt. Hetgeen hij bestudeert zijn de werkzaamheden van predikanten en de effecten van die werkzaamheden op gemeenteleden.

De kerkleden zijn de objecten van de activiteiten van de predikant. De kerkleden hebben in het onderzoek geen zelfstandige betekenis (Browning 1993, 10). Deze opvatting omtrent praktische theologie heeft overeenkomsten met die van Ward, Osmer en de protestantse praktisch theoloog Immink (Immink 2014, 130; Ward 2012, 57; Miller-McLemore 2012, 107).

Volgens Weyel heeft zich een verschuiving voorgedaan naar de ‘praktijk’ van de leek (Weyel 2014, 152). Miller-McLemore noemde dit de ‘activiteit van de gelovigen’ als deel van de praktische theologie (Miller-McLemore 2012, 20). Er zijn praktische theologen als Weyel, Ruard Ganzevoort en Gräb die de religieproductie van niet-predikanten serieus nemen en als praktijk bestuderen.

Praktisch-theologen verschillen van mening over de vraag wat het theologische karakter van de te onderzoeken ‘praktijken’ is. Aan het ene uiterste staat een theoloog als Immink. Volgens Immink dient praktische theologie meer theologisch te zijn bij het onderzoek naar religieuze praktijken. Het praktische bij praktische theologie verwijst bij hem vooral naar ‘praktijken’ in enge zin, zoals deze bijvoorbeeld tijdens de eredienst plaats vinden. Het zijn praktijken die gevormd en geïnspireerd zijn door religie (Immink 2014, 127).

Het standpunt van Ward ligt in het verlengde van het standpunt van Immink. Een ‘praktijk’ is bijvoorbeeld het avondmaal (Ward 2012, 60).

Ruard Ganzevoort vertegenwoordigt die de andere zijde van het spectrum. De praktijk is volgens hem de manier waarop religie wordt geleefd (Ruard Ganzevoort 2014, 93). Daarbij staat de officiële religie op de tweede plaats. Een tussenpositie wordt gevormd door Weyel en Gräb. Bij beiden wordt de religieproductie van kerkleden (en van anderen) serieus genomen en onderzocht. Bij Weyel is de religieproductie van kerkleden een zelfstandige bron van kennis, de kerkleden zijn subject geworden. Wel is het doel van het verkrijgen van deze kennis het verbeteren van de taakuitoefening van predikanten.

Mijn positie ligt het dichtst bij die van Ruard Ganzevoort. Dit houdt in dat er kerkleden zijn die ‘zelfstandig’ geloven en zelfstanding nadenken over de inhoud van hun geloof en de manier waarop zij geloven. Zij geven hun eigen geloof vorm en inhoud, waarbij zij van veel hulpmiddelen gebruik maken. De predikant is voor de zelfstandige gelovigen één van die ‘hulpmiddelen’. De kerk waar zij deel van uit maken vormt eveneens één van die hulpmiddelen. De Bijbel is voor hen één van de bronnen voor hun geloof. Zij willen zelf over religie communiceren. Die communicatie is ook als een ‘praktijk’ te zien. Het onderzoek is in de eerste plaats gericht op het ondersteunen en verbeteren van deze praktijk van kerkleden. Het onderzoek is in de tweede plaats gericht op het ondersteunen en verbeteren van de taken van predikanten, waarbij de predikant vooral ook een kerklid is. In mijn onderzoek beschrijf ik ‘praktijken’ van kerkleden.

2.4 HET THEOLOGISCH KARAKTER VAN HET ONDERZOEK

In deze paragraaf worden verschillende aspecten van het onderzoek belicht in hun relatie tot de theologie. Het gaat daarbij om de volgende aspecten:

- de doelstelling
- de kerk als gemeenschap
- de geleefde religie en de geleefde theologie
- de gebruikte methode
- het gehanteerde verklaringsmodel

De doelstelling

Het onderzoek is theologisch van aard naar zijn doelstelling. Het doel van het onderzoek is het ondersteunen van de kerkleden in het vormgeven van de theologische identiteit van hun gemeenschap

De kerk als gemeenschap

Dit onderzoek betreft de manier waarop kerk als gemeenschap beleefd wordt. De protestantse praktisch theologen De Roest en Stoppels wijzen op het theologisch karakter van het denken over de kerk als gemeenschap. Zij citeren Berkhof die in 1979 bij zijn protestantse dogmatiek “de behandeling van de kerk voor die van de individuele mens plaatst”. “Maar er bestaan geen enkelingen, als wij daaronder verstaan: verenkelde individuen, los van elkaar. Er bestaan wel personen, mensen die hun mens-zijn verwerklijken in de ontmoeting met anderen. Menselijkheid is altijd medemenselijkheid. Reeds daarom kan het deelhebben aan het verbondsgebeuren door mensen in hun totaliteit alleen worden beleefd in een gemeenschap waarin zij elkaar steunen en door elkaar verrijkt worden” (Berkhof 1979, 357, zoals geciteerd bij: De Roest & Stoppels 2011, 20). Het onderzoek betreft de betekenis in theologische zin die aan de gemeenschap wordt gegeven. In die zin is het onderzoek theologisch van aard.

De geleefde religie en de geleefde theologie

Miller-McLemore maakt onderscheid tussen ‘geleefde religie’ enerzijds als een niet-theologisch onderwerp en ‘geleefde theologie’ anderzijds als theologisch onderwerp. Zij ziet praktische theologie als een algemene manier om theologie te doen: betrokken bij de belichaming van religieus (!) geloof in het dagelijkse leven van individuen en gemeenschappen. Historici en sociologen begonnen met het bestuderen van geleefde religie. Praktisch theologen “investigate lived theology and lived faith, extending interest in rituals and practices to questions about how theology or knowing and loving the divine takes shape in everyday life and how everyday life influences theology” (Miller-McLemore 2012, 111). Duitse theologen maken een minder sterk onderscheid tussen geleefde religie en geleefde theologie. Henning Luther is de in 1991 overleden Duitse protestantse praktisch theoloog die ‘Religion und Alltag’ heeft geschreven. ‘Religion’ heeft in zijn boek een theologische betekenis.

Het onderzoek is religieus van aard waar dit het denken over uiterste betekenissen onderzoekt (Gräb 2012, 109). Het onderzoek is theologisch van aard waar dit denken verbonden wordt met het denken over het goddelijke.

De gebruikte methode

Miller-McLemore wijst er op dat de methoden die in de praktische theologie gebruikt worden ook methoden van de pastorale praktijk kunnen zijn (Miller-McLemore 2014, 11). Het onderhavige onderzoek is naar de onderzoeksmethode theologisch van aard. De ‘geleefde ecclesiologie’ is onderzocht. De te onderzoeken praktijk is de communicatie over de theologische identiteit van de gemeenschap. Tijdens het onderzoek zijn gesprekken gevoerd

met kerkleden. Gezien de aard van de te onderzoeken praktijk zijn deze gesprekken eveneens deel van die ‘praktijk’. Tijdens het gesprek wordt gecommuniceerd over de gemeenschap en over de identiteit van de gemeenschap. In deze zin ligt het gesprek in het verlengde van de praktijk van predikanten. Tijdens het gesprek gebeurt het een en ander. Respondenten verwoorden houdingen en gevoelens die zij in een aantal gevallen niet eerder zo verwoordden. Het gesprek kan tot bewustwording van deze houdingen leiden.

Het gehanteerde verklaringsmodel

Het onderzoek is theologisch van aard door het gehanteerde verklaringsmodel voor het gedrag van mensen. Dat model is theologisch van aard. Het onderzoek betreft de manier waarop mensen over hun geloofsgemeenschap praten als de aard en de identiteit daarvan aan de orde komen. Dat wil zeggen dat het gedrag van mensen bestudeerd wordt. Er zijn voor het gedrag van mensen veel soorten verklaringen mogelijk. Er zijn psychologische verklaringen waarbij psychische eigenschappen van de deelnemers onderzocht worden. Er zijn sociologische verklaringen waarbij de positie in de samenleving van deelnemers onderzocht wordt. Er zijn ook theologische verklaringen mogelijk. Daarbij worden de theologische aspecten onderzocht die van invloed zijn op het gedrag van mensen. In die zin kunnen zij het gedrag van respondenten verklaren. Bij die theologische aspecten gaat het in dit geval om de geleefde ecclesiologie als onderdeel van de praktische theologie.

2.5 DE VERHOUDING VAN HET ONDERZOEK TOT DE GELEEFDE RELIGIE

Om te beginnen zal ik de betekenis van de term ‘religie’ nader onderzoeken. Daarbij zal ik bezien in hoeverre religie als algemeen kenmerk van het menselijk bestaan is te zien. Daarna zal blijken dat over de inhoud van de term ‘religie’ verschillend gedacht kan worden. Ook over de relatie van religie tot zingeving zijn verschillende opvattingen mogelijk. Er wordt verschillend gedacht over de vraag of ‘religie’ al dan niet als een algemeen menselijk kenmerk gezien kan worden. Gräb ziet religie als een algemeen menselijk kenmerk, als een vast onderdeel van het menselijk bestaan. Religie in deze zin moet niet verward worden met een positieve, als zodanig bestaande religie (Gräb 2014, 108). Hermans ziet ‘religieus’ niet als een vast onderdeel van het menselijk bestaan. Hij stelt nadere eisen aan het ‘religieuze’. Voor de aanduiding ‘religieus’ is het niet voldoende dat mensen het gevoel voor het oneindige hebben, maar het is nodig dat zij menen dat dat oneindige invloed uitoefent op hun bestaan (Hermans 2014, 117). Hermans begint zijn onderzoek bij de christelijke godsdienst en Gräb begint bij religiestudies. Daardoor ontdekt Gräb religieuze ervaringen op plaatsen waar Hermans die niet ontdekt. Volgens mij zijn de meeste mensen wel in staat tot gevoelens en opvattingen die als ‘religieus’ worden aangeduid. Het is echter te veel gezegd religie als vast onderdeel van het menselijk bestaan te zien. Dat miskent de mogelijkheid van mensen om hun leven zonder religie te willen leven.

Mijn onderzoek is – zoals ik in de vorige paragraaf schreef – religieus van aard omdat het omgaan met uiterste betekenissen onderzocht wordt voor zover die betekenissen door mensen met de christelijke godsdienst verbonden zijn.

Aan het begrip ‘religie’ worden door schrijvers als Gräb, Hermans en Henning Luther verschillende inhouden toegekend. Inhoudelijk stelt Hermans religie gelijk aan de christelijke

religie. Volgens Gräb is religie niet het geloof in God. Religie is ons gevoel voor het oneindige. Religie betekent het zoeken naar de betekenis van de wereld als geheel en van ons leven als geheel (Gräb 2014, 109). Dat heeft niet met God of met dogma's te maken. De ervaringen, waarbij gezocht wordt naar uiterste betekenis, zijn religieus van aard. Het zijn heilige momenten van uiterst belang voor het leven. Religieus besef houdt in dat alle dingen die wij doen uiteindelijk betekenis hebben. Het vertrouwen in die betekenis is het religieuze (Gräb 2014, 110). Mensen zoeken naar manieren om het ondragelijke te dragen (Gräb 2014, 111). Niet alle ervaringen zijn religieus van aard, maar wel die ervaringen waar uiterste betekenis gezocht wordt. Op deze manier is religie beschikbaar in elk doelbewust ('intentional') menselijk leven (Gräb 2014, 110).

Henning Luther stelt dat niet-religieuze vragen over de wereld gaan. De wereld is het vanzelfsprekende. Religieuze vragen gaan over de andere wereld, of over de wereld zelf of het in de wereld zijn (Henning Luther 1991, 25). Een areligieuze houding wil zeggen dat men er van uit gaat dat datgene wat er is, ook alles is (Henning Luther 1991, 28). Wie op de wereld komt, ervaart enerzijds de werkelijkheid van de wereld. Anderzijds ervaart hij de duiding van de wereld met ideologische en utopische verklaringen. De duiding past niet bij het geduide. Dat niet passen is een uitgangspunt van de religie (Henning Luther 1991, 26). Henning Luther verschilt van veel praktisch theologen, waaronder Gräb en Hermans, doordat hij stelt dat de religie geen zingeving is. Zingeving is ook goed te vinden buiten de religie. De religie bewaart juist de verscheurdheid in het leven. De religie is troost voor zover zij de belofte van een wereld zonder tranen levend houdt (Henning Luther 1991, 27). Er is bij Henning Luther geen uiteindelijke betekenis doordat het leven slechts fragmentarisch van aard is. Inhoudelijk komt mijn opvatting over religie het meest met die van Henning Luther overeen. Zingeving blijkt voor veel mensen heel goed buiten de religie te vinden. In onze huidige westerse cultuur kan religie troost en hoop bieden, hetgeen iets anders is dan zin. In hoofdstuk 6 zal blijken dat het bij het verwerken van de resultaten van het onderzoek noodzakelijk is om de begrippen 'religie' en 'theologie' verder te onderscheiden (par. 6.2).

2.6 DE VERHOUDING VAN HET ONDERZOEK TOT DE GELEEFDE ECCLESIOLOGIE

Mensen zijn meer religieus actief naarmate zij zich meer bezighouden met vragen rond 'uiterste betekenissen'. Een kerkelijke omgeving behoort tot de plaatsen, instituten en groepen die er op gericht zijn dat mensen zich daar meer intensief bezig kunnen houden met datgene wat met 'uiterste betekenissen' te maken heeft. De geloofsgemeenschap waar mensen lid van zijn, kan voor hen waarde en betekenis hebben. De gemeenschap kan worden verbonden met het zoeken naar uiterste betekenissen: de gemeenschap kan worden gezien als een verzameling van mensen die zoeken naar uiterste betekenissen. Als zodanig is de gemeenschap religieus van aard. Voor zover die uiterste betekenissen verbonden worden met het goddelijke kan de gemeenschap ook een theologische betekenis hebben.

Van der Ven definieert ecclesiologie als volgt. Ecclesiologie is een theologische theorie van de kerk (Van der Ven 1993, 10). De dogmatische ecclesiologie beschrijft de plaats van de kerk binnen de geloofsleer. Het gaat daarbij om de vraag op welke wijze kerken bijdragen aan het heil van individuen. De historische ecclesiologie bestudeert de ontstaansgeschiedenis van de kerk. De praktische ecclesiologie onderzoekt de verschijningsvorm van de kerk zoals deze nu is. De geleefde ecclesiologie onderzoekt de manier waarop individuen hun geloof in de

kerk beleven. Geleefde ecclesiologie is als volgt te omschrijven. Geleefde ecclesiologie bestaat uit de door kerkleden bereflecteerde ervaringen met hun kerk, zich uitend in opvattingen en houdingen ten aanzien van die kerk, voor zover deze opvattingen met theologie te maken hebben. Deze opvattingen en houdingen kunnen op hun beurt weer tot nieuwe vormen van kerk en gemeente leiden. Als zodanig is de geleefde ecclesiologie een onderdeel van de praktische ecclesiologie.

Het onderzoek betreft de geleefde ecclesiologie van vrijzinnige kerkleden. Het gaat dus om een geleefde vrijzinnige ecclesiologie. Om die reden wordt in het theoretisch onderzoek naar de ecclesiologie niet alleen naar de dogmatische en historische ecclesiologie in het algemeen gekeken. Er wordt aandacht besteed aan de theoretische aspecten van de vrijzinnige ecclesiologie. Alleen daardoor is het mogelijk de geleefde vrijzinnige ecclesiologie te begrijpen.

2.7 SAMENVATTING

De ecclesiologie is het gebied binnen de theologie dat zich bezig houdt met de betekenis van de kerk. De praktische ecclesiologie als onderdeel van de praktische theologie houdt zich bezig met de verschijningsvormen van de kerk in de werkelijkheid. De geleefde ecclesiologie is een onderdeel van de praktische ecclesiologie.

De praktische theologie is op veel universiteiten een van drie hoofdvakken van de theologie, naast de historische en de dogmatische theologie. Van oudsher was praktische theologie primair gericht op de taakuitoefening van predikanten. In de afgelopen veertig jaar heeft zich vooral in Europa een verandering voorgedaan, waarbij binnen de praktische theologie meer onderzoek gedaan is naar 'leken'. Voor sommige praktisch theologen was het belang daarvan vooral gelegen in het verkrijgen van inzicht in de manier van denken van leken, zodat de predikant er in zijn taakuitoefening beter bij kan aansluiten. Andere praktisch theologen waren van mening dat binnen de theologie de manier waarop leken religie beleven en theologie vormen een zelfstandige betekenis toekomt. In dit onderzoek wordt aan mensen gevraagd naar hun houdingen en opvattingen ten aanzien van de gemeenschap waar zij lid van zijn. Daarnaast wordt gevraagd naar de manier waarop zij over de religieuze betekenis van die gemeenschap met elkaar praten. Bij dit onderzoek wordt er van uitgegaan dat de theologische betekenis die kerkleden toekennen aan het kerk-zijn zelfstandige betekenis heeft. Het onderzoek is er primair op gericht het vormen van die theologische betekenis te ondersteunen. Secundair is het de bedoeling van het onderzoek dat het bijdraagt aan de 'phronesis', de rationele wijsheid die predikanten nodig hebben om hun werk te kunnen doen. Het gaat daarbij vooral om de taak waarbij de communicatie tussen gemeenteleden gefaciliteerd wordt. Dit onderzoek is kwalitatief van aard. De houdingen en opvattingen van kerkleden wordt op een intensieve manier bestudeerd. Door het onderzoek wordt context-gebonden kennis verkregen. De kennis is bruikbaar om de beleving van kerkleden op dit moment in deze samenleving te begrijpen.

Kerkleden denken zelfstandig na over de inhoud van hun geloof en over de manier waarop zij geloven. Zij willen over religie communiceren als het over hun kerk of gemeenschap gaat. Deze communicatie is de 'praktijk' waar onderzoek naar gedaan wordt.

Het onderzoek betreft 'religie' voor zover de uiterste betekenissen die mensen aan hun leven geven aan de orde komen. Mensen zijn meer 'religieus actief' naarmate zij zich meer met deze uiterste betekenissen bezig houden.

Het onderzoek is een theologisch onderzoek. Het betreft de manier waarop de kerk beleefd wordt. De kerk kan als gemeenschap waarde in theologische zin hebben. Het verklaringsmodel waar het onderzoek op gebaseerd is, probeert het gedrag van mensen te verklaren aan de hand van theologische en met name ecclesiologische factoren. De gebruikte methode ligt in het verlengde van methoden die predikanten in hun pastorale praktijk kunnen gebruiken. De doelstelling is theologisch van aard. In het onderzoek worden relaties gelegd met uiterste betekenissen en met het goddelijke.

In dit onderzoek wordt aan kerkleden gevraagd naar hun opvattingen en houdingen ten opzichte van hun geloofsgemeenschap. Aan deze houdingen en opvattingen wordt op zich theologische betekenis toegekend. Het theoretisch ecclesiologisch onderzoek dat hieraan vooraf gaat besteedt in het bijzonder ook aandacht aan de vrijzinnige aspecten van de ecclesiologie.

HOOFDSTUK 3 GELEEFDE ECCLESIOLOGIE EN COMMUNICATIE

3.1 INLEIDING

Het onderzoek betreft de betekenis die de geleefde ecclesiologie heeft voor de communicatie door de leden van een vrijzinnige geloofsgemeenschap over de identiteit van de gemeenschap. In dit hoofdstuk wordt beschreven wat verstaan wordt onder vrijzinnigheid, onder geleefde ecclesiologie en onder communicatie over de identiteit van de gemeenschap. De kenmerken van deze begrippen worden beschreven evenals de factoren die bij hun onderlinge relatie van belang zijn. Aan de hand van deze kenmerken en factoren worden een aantal kernbegrippen geformuleerd die kenmerkend zijn voor de vrijzinnige ecclesiologie en voor de communicatie. Deze kernbegrippen vormen het uitgangspunt voor de vraaggesprekken die met de leden van de kerk gehouden worden (Boeije 2012, 57).

Het hoofdstuk bestaat uit drie delen.

In het eerste deel wordt ingegaan op datgene wat het vrijzinnig protestantse geloof inhoudt. In deze paragraaf worden een aantal kenmerken van de vrijzinnige manier van geloven beschreven. In de volgende paragraaf komt de vrijzinnige levenshouding aan de orde. Het zal blijken dat vrijzinnigheid voor een belangrijk deel eerder slaat op de manier waarop mensen met hun geloof omgaan dan op de inhoud van het geloof. Deze theoretische beschrijving is nodig om aan de hand van die beschrijving te kunnen onderzoeken welke thema's in de geleefde religie een rol spelen. Vervolgens zal in het empirisch gedeelte van het onderzoek worden onderzocht op welke manier vrijzinnig protestanten 'werkelijk' geloven. Dit gedeelte wordt in het vierde hoofdstuk beschreven.

Het tweede deel betreft de identiteit. Hierin komen aan de orde de redenen waarom het praten over identiteit tegenwoordig van belang is. Daarna worden enkele kenmerken van de identiteit van vrijzinnige geloofsgemeenschappen genoemd.

Het derde deel gaat over het communiceren over het geloof in het algemeen en over de identiteit van de geloofsgemeenschap in het bijzonder. De vraag komt aan de orde wat nu het kenmerkende is van de manier waarop vrijzinnige protestanten over hun geloof en over hun geloofsgemeenschap communiceren.

3.2 VRIJZINNIG GELOVEN

Uit de aanduiding 'vrijzinnig' is niet direct iets af te leiden aangaande de inhoud van iemands geloof. Vrijzinnigheid heeft eerder betrekking op de manier van omgaan met het geloof dan op de inhoud van het geloof. De kenmerken van deze vrijzinnige manier van geloven zijn volgens de remonstrants theoloog Cossee onder meer de volgende. In de eerste plaats ligt de nadruk op de persoonlijke verantwoordelijkheid van de individuele gelovige. Dit heeft de vrijzinnigheid met de Reformatie gemeen. Persoonlijke verantwoordelijkheid houdt in dit verband in dat de kerk of iemand namens de kerk niet voor het geloof van het individu verantwoordelijk is. De kerk wordt niet erkend als instituut dat gezag uitoefent over de inhoud van iemands geloof. In de tweede plaats betreft vrijzinnigheid de autonomie van de religieuze persoonlijkheid. Dit autonomie-begrip ontstond in de tijd van de Verlichting en de Romantiek (Cossee 1999, 181). Autonomie is een centraal begrip "omdat de vrijzinnigheid krachtens haar wezen nooit kan oordelen over de inhoud van iemands geloof." (Cossee 1999, 198). Een autonoom individu is in dit verband een individu dat onafhankelijk van anderen zijn geloof bepaalt.

De natuurkundige en theoloog Drees geeft ook inhoudelijke criteria voor een vrijzinnige levensovertuiging.

Het eerste criterium is de intellectuele kracht. Dit betekent dat de overtuiging geen tegenstrijdigheden dient te bevatten (Drees 1999, 10).

Het tweede criterium bestaat uit morele intuïties zoals mensenrechten.

Het derde criterium is de levenshouding en spiritualiteit met de volgende drie kenmerken voor een vrijzinnige levensovertuiging:

1. er is openheid voor de buitenwereld
2. er is gehechtheid aan modern, kritisch denken
3. de eigen traditie is vormend en niet normerend (Drees 1999, 12).

Deze levenshouding zal in de volgende paragraaf nog uitgebreider aan de orde komen.

De 'buitenwereld', de cultuur en de kunst maken onlosmakelijk deel uit van het bestaan. Deze oefenen daarmee onvermijdelijk invloed uit op het geloof. De vrijzinnige theoloog Benjamins zegt hierover: "Het evangelie moet steeds opnieuw bemiddeld worden met de macht van de cultuur, de maatschappelijke verhoudingen en de menselijke ontoereikendheden."

(Benjamins, 2016, 88). Het moderne denken, zoals dat na de Verlichting is ontstaan, wordt niet beschouwd als een vijand, maar wordt omarmd als wezenlijk voor de mens.

Tegenstrijdigheden in het denken dienen waar mogelijk opgelost te worden. De traditie is een bron waar het individu uit put, waar hij zich mee verbonden kan voelen, maar die vormt niet het criterium voor de inhoud van zijn geloof.

Als onderdeel van de vrijzinnige overtuiging is de houding van vrijzinnigen ten opzichte van de Bijbel te noemen. Tillema heeft in 2013 onderzoek gedaan naar de leden van vijf vrijzinnige groeperingen in Nederland, waar de Vereniging van Vrijzinnig Protestantisme er één van is. Hij ondervroeg mensen aan de hand van een enquête op internet naar de frequentie van het lezen van de Bijbel. Uit dat onderzoek bleek dat de vrijzinnig protestanten de meest trouwe Bijbellezers zijn. Van de vrijzinnig protestanten leest volgens dat onderzoek 58% tenminste één maal in de week in de Bijbel (Tillema (zj) (2013), 156).

De remonstrants theoloog Van Leeuwen citeert de Franse filosoof Paul Ricoeur waar hij wijst op het begrip 'tweede naïviteit'. "De houding tegenover de Bijbel van veel vrijzinnigen (..) is met 'tweede naïviteit' of 'nieuwe onbevangenheid' goed getypeerd. De Bijbel is van zijn heiligheid beroofd. Veel van de voorstellingen zijn naar moderne maatstaven nogal archaisch (..) Maar nadat de onbevangenheid die de Bijbel als het onbetwifelbaar ware woord van God kon ervaren, door het moderne denken was verdrongen, kon een 'nieuwe onbevangenheid' hem weer interpreteren als een boek vol verhalen, liederen, profetieën en wijsheden die niet allemaal als letterlijke waarheid hoeven te worden genomen om voor het geloof waardevol te zijn." (Van Leeuwen 1999, 25).

3.3 KENMERKEN VAN EEN VRIJZINNIGE LEVENSHOUDING

In de bovenstaande paragraaf is gewezen op de invloed van de cultuur en de samenleving op het geloof. In deze paragraaf wordt ingegaan op een theorie omtrent de identiteitsvorming van de individuele gelovige. Het gaat daarbij om de wijze waarop het geloof in de loop van iemands leven gevormd wordt. Voor veel vrijzinnigen betekent 'gelooven' niet het bezitten van waarheden en van zekerheden maar eerder een zoeken (par. 1.3). Henning Luther geeft een praktisch theologische fundering van deze levenshouding. De opvatting van Henning Luther

wordt vergeleken met die van Gräb en van Hermans. Het doel van deze vergelijking is de opvatting van Henning Luther duidelijker uit te laten komen.

Henning Luther verwijst naar de psycholoog Erikson. Volgens Erikson ontstaat er na de adolescentiefase een duurzame eenheid en continuïteit. De duurzame eenheid komt overeen met de identiteit van een persoon. De ontwikkeling van die identiteit is de voorbereiding van een bereikbaar gedacht doel. De identiteit is daarbij gezien als de voleinding van de persoonlijkheidsrijping. Deze gedachte gaat uit van de afsluitbaarheid van vormingsprocessen. Dit berust op een harmonisch en idealistisch mens- en wereldbeeld. Het volwassen geloof wordt daarbij gezien als de laatste fase van volwassenwording (Henning Luther 1991, 164).

In navolging van onder meer Erikson wijzen verschillende theologen zoals Gräb en Hermans op de harmonie en de heilheid die de religie te weeg kan brengen. Ieder moet volgens Gräb zelfbegrip vormen dat zijn/haar eigen gedrag in overeenstemming brengt met diens ervaringen en verwachtingen over datgene wat van belang is in het leven. Dat betekent het vormen van een zelfconcept dat harmonie geeft en betrouwbaarheid voor de verwachtingen en het gedrag. Dat zelfconcept geeft coördinatie van zin en handelen. De zelfinterpretatie betekent bij Gräb een religieus onderzoek naar zin (Gräb 2014, 106).

Volgens Hermans is de gewenste situatie van het individu het 'zelf' dat weet wat te doen en waar naar te streven met de juiste wil. Het zelf vindt zijn bestemming. Dit betekent het vinden van een psychisch evenwicht. Het ideale of mogelijke zelf is het zelf als eenheid. Het begrijpen van wat het is om iemands ware zelf te zijn wordt gevonden in God en niet in eindige menselijke wezens (Hermans 2014, 115).

De zienswijzen van Gräb en van Hermans verschillen van de zienswijze van Henning Luther. Henning Luther gaat uit van de fundamentele onmogelijkheid van harmonie en heilheid, doordat het bestaan principieel fragmentarisch is. Identiteit wordt volgens Henning Luther problematisch als deze gezien wordt als een bereikbaar ideaal op de wijze waarop Erikson dat zag, namelijk als te bereiken afgeslotenheid, consistentie en eenheid. Afgeslotenheid is in principe niet te bereiken. Het zijn van een geheel lukt niet meer. Henning Luther verwijst naar de Duitse theoloog Bonhoeffer volgens wie er alleen fragmenten in het leven zijn. De theologie moet een afgeronde ik-identiteit daarom niet als bereikbaar doel zien (Henning Luther 1991, 165). Elk bereikt stadium van onze identiteitsontwikkeling is slechts een fragment voor de toekomst (Henning Luther 1991, 169).

Zelfverwerkelijking is op zich wel mogelijk in het leven als gelovige maar de ik-identiteit wordt inhoudelijk niet door het christelijk geloof bepaald (Henning Luther 1991, 171).

Daarbij wordt de principiële fragmentatie niet geloofend. Geloven betekent leven als fragment. Door het fragmentarisch karakter van het bestaan kan het daarom niet anders dan dat er zich in de loop van iemands leven veranderingen in zijn/haar geloof voordoen.

In de paragrafen 3.2 en 3.3 zijn verschillende aspecten van de vrijzinnige manier van geloven beschreven. Hieruit zijn de volgende thema's af te leiden die in het onderzoek aan de orde zullen komen:

- persoonlijke verantwoordelijkheid
- autonomie
- openheid voor de buitenwereld
- gehechtheid aan modern, kritisch denken
- de eigen traditie is vormend en niet normerend

- veranderingen in het geloof door het fragmentarisch zijn van het bestaan

3.4 ECCLESIOLOGIE

3.4.1 *Inleiding*

In het vorige gedeelte is uiteengezet wat vrijzinnigheid betekent voor de inhoud van het christelijk geloof en voor de manier waarop dit beleefd en beleden wordt. In dit gedeelte wordt ingegaan op aspecten van de ecclesiologie.

Er zijn twee richtingen waarin het onderzoek zich beweegt. Enerzijds wordt de ecclesiologie onderzocht om te bezien wat de theoretische kaders zijn voor het begrijpen van de manier waarop de kerk beleefd wordt. Daarbij gaat het in het bijzonder om de wijze waarop vrijzinnig protestanten de kerk beleven. Anderzijds wordt onderzocht welke redenen er in de praktische ecclesiologie worden aangegeven om überhaupt met elkaar over de identiteit van de gemeenschap te praten. Daarbij zal blijken dat verandering en groei een dominante plaats innemen in het denken over de identiteit van de kerk. Vervolgens wordt onderzocht op welke wijze leden van vrijzinnige gemeenschappen verandering en groei waarderen.

3.4.2 *Dogmatische vrijzinnige ecclesiologie*

In dogmatisch opzicht valt het volgende op als wij naar de vrijzinnige ecclesiologie kijken. Berkhof gaf een uiteenzetting over de ecclesiologie waarin midden-orthodoxe opvattingen over de kerk tot hun recht komen. Volgens Berkhof is de kerk onmisbaar voor de relatie tussen Christus en de mensen, en daarmee ook voor de relatie tussen God en de mensen. De kerk is de bemiddelende beweging tussen Christus en de mensen. Berkhof noemde de kerk onder meer het 'Lichaam van Christus' (Berkhof 2007, 402).

In de vrijzinnige traditie wordt zowel over de 'kerk' als ook over 'Christus' anders gedacht. Vrijzinnig theoloog De Jong zegt over Christus: "Jezus' is voor mij iemand anders dan 'Christus'. Christus is een geloofsbelijdenis. Wie Christus zegt, gelooft dat Jezus de Christus is, de enige Messias, de verlosser, heiland, de enige zoon van God. Dat gaat mij boven de pet." (Tillema 2011, 81). Vrijzinnig theoloog Smits zegt over Christus: "In sommige tradities is het heel normaal om van Jezus Christus te spreken. In andere (lees: meer liberale) tradities legt men meer de focus op het leven van Jezus en hoe hij daarin de wil van God consequent naleefde." (Smits 2010, 59). Uit het onderzoek onder vrijzinnigen naar het beeld dat zij van Jezus hebben blijkt dat de term 'Christus' daarbij vrijwel geen betekenis heeft (Tillema (zj), 165). Om deze redenen zullen vrijzinnigen minder snel de term 'Lichaam van Christus' gebruiken als zij de kerk willen aanduiden.

Daarnaast wordt verschillend gedacht over de bemiddelende rol van de kerk. Volgens Berkhof "bemiddelt de kerk als instituut Christus naar de gemeente, en zo bemiddelt de gemeente Christus naar de wereld toe" (Berkhof 2007, 402). Benjamins zegt over deze bemiddelende rol het volgende: "Ieder mens kan zich direct tot God verhouden, los van tempel, ritueel of cultus, en daarin onderstreept het evangelie een volstrekte individualiteit" (Benjamins 2016, 88). Dat betekent dat de gelovige niet op de kerk is aangewezen om een bemiddelaar tussen haar/hem en God te hebben.

Veel vrijzinnig protestanten noemen hun kerk een 'geloofsgemeenschap'. Zij gebruiken deze term liever dan de term 'kerk'. In de vrijzinnige ecclesiologie neemt het denken over de theologische betekenis van de 'gemeenschap' een meer centrale plaats in dan het denken over

de betekenis van de ‘kerk’. Levinas is een filosoof die theologen te denken heeft gegeven over de betekenis van de gemeenschap. Volgens Levinas is de ander als de vreemde beslissend voor de subjectiviteit. Dat gaat voorbij aan en verder dan de horizontale lijn van sociale communicatie, de Ander komt in de lijn van de Oneindige. Slechts met het denken van de ander uit komt men in het spoor van de Oneindige (Henning Luther 1991, 74). De eigenheid van de mens komt bij Levinas niet uit het zelf voort, maar uit de ander. Subjectiviteit is niet een voor zich zijn, maar een voor anderen zijn (Henning Luther 1991, 77). De kwetsbaarheid en de ontvankelijkheid zijn de wezenskenmerken van de anderen (Henning Luther 1991, 78). De ander is niet God, maar wel een spoor van God. God handelt alleen door middel van mensen die ons doen nodig hebben. Dat betekent afscheid van mijn wereld, naar de ander en op de weg naar God. De ontmoeting met de ander is de versturende vervreemding (Henning Luther 1991, 79). De thuisloosheid betekent authentiek-zijn. De ander is de uit de ordening gevallen. De lijdende. De vreemdheid van de ander is de vreemdheid van de wereld. Vrijzinnig geloof begint met omzien naar elkaar. Dat begint met omzien naar elkaar in deze gemeenschap en gaat verder met omzien naar mensen in de ‘wereld’. ‘Geloofsgemeenschap’ heeft een religieuze betekenis, maar een andere dan de term ‘kerk’. Leden proberen iets waar te maken van Gods Koninkrijk door een gemeenschap te zijn. Niet alleen daardoor, maar óók daardoor. Dat waarmaken zouden de leden niet of minder doen als zij geen gemeenschap vormden of trachten te vormen.

3.4.3 Vrijzinnige praktische ecclesiologie en de identiteit

In de periode tussen 1960 en 1980 zijn de christelijke kerken in West-Europa in snel tempo rigoureuus veranderd. Het waren geen geplande veranderingen. De veranderingen waren een directe reactie op veranderingen in de samenleving en in de cultuur. Een belangrijk gevolg van en onderdeel van deze veranderingen van de kerken was een grote afname van het aantal leden. In de praktische ecclesiologie is veelvuldig onderzoek gedaan naar de oorzaken van en de mogelijke remedies tegen deze afname. Aanvankelijk lag de nadruk daarbij op het tegengaan van het ledenverlies en vervolgens vooral op mogelijkheden van nieuwe groei. De centrale boodschap van de praktische ecclesiologie ten aanzien van de kerk is: de kerk moet anders. Hendriks is socioloog en praktisch theoloog die in Nederland veel onderzoek heeft gedaan naar het nieuw leven inblazen van kerken door middel van kerkopbouw. Volgens Hendriks speelden de volgende factoren bij deze revitalisering van de gemeente een belangrijke rol: het klimaat, de leiding, de structuur, de doelen en de taken en de identiteit van de kerk (Stoppels & Sengers 2011, 167). Het formuleren van beleid wordt gezien als een middel om de groei te bevorderen. Ten behoeve van het beleid wordt een beleidsplan opgesteld en uitgevoerd. Het doel van het plan is het bewerkstelligen van de op groei gerichte veranderingen in de kerk.

Het begrip ‘identiteit’ speelt een belangrijke rol bij de totstandkoming van deze plannen. Zoals hierboven beschreven is noemde Hendriks bij het streven naar ‘revitalisering’ identiteit als een van de vijf belangrijke factoren. Bij dat streven was volgens hem een stimulerende identiteitsconceptie nodig. Deze werd gevonden als zelfdefinitie, dat wil zeggen dat het bij een identiteitsconceptie gaat om de antwoorden die een groep zelf geeft op de twee vragen: Wie zijn wij? en: Wat is onze roeping?

Van der Ven spreekt bij de identiteitsconceptie over collectieve religieuze zelftoeschrijvingen. Het collectief verleent daarbij een religieuze betekenis aan zijn identiteit. Hij noemt als meest sprekende voorbeelden van dergelijke zelftoeschrijvingen: gemeenschap van gelovigen, volk

Gods, Jezusbeweging, Lichaam van Christus, bouwwerk van de Geest, kerk van de armen (Van der Ven 1993, 121).

In hoofdstuk 1 is het onderscheid dat Van der Ven maakt tussen de grondslag en de identiteit van de kerk aan de orde geweest (par.1.3). De identiteit is meer veranderlijk dan de grondslag en dient steeds opnieuw geformuleerd te worden (Van der Ven 1993, 135).

3.4.4 De identiteit: openheid en geslotenheid

Een belangrijk ecclesiologisch kenmerk is gelegen in de mate waarin kerken naar buiten toe open dan wel gesloten zijn. Vrijzinnig theoloog Frölich ziet de kerk als “de plek waar mensen elkaar willen ontmoeten om samen iets van God te kunnen ervaren. Zij is daarmee een gemeenschap die weinig vaste grond onder de voeten heeft. De grenzen zijn vloeiend. De kerk is te zien als een open netwerk. Het uitgangspunt is de hedendaagse gesecculariseerde cultuur.” (Frölich 2016, 153). De kerk “toont haar veelvormige gezicht als zij van onderop georganiseerd wordt”. (Frölich 2016, 151). “Dit gelovig perspectief is niet uit op een gemeenschap van gelijkgezinden, maar staat voor een levenshouding die zich openstelt voor wie echt anders is”. “De kerk is een oefenplaats van geloof. Het is een plek waar mensen hun verbondenheid met elkaar en met God vieren. Een plek waar je met anderen zoekt naar de humaniteit die God voor ogen staat. Er wordt een geloofsgemeenschap gevormd die zich inzet voor de door God beoogde humaniteit.” (Frölich 2016, 152). Een kerk is “een plek waar vele vrijwilligers met elkaar de kerk tot een plek maken waar iedereen zonder voorwaarden vooraf en zonder aan allerlei eisen te moeten voldoen van harte welkom is.” (Frölich 2016, 152) Bij deze beschrijving wil ik speciaal aandacht besteden aan de mate van betrokkenheid bij een geloofsgemeenschap. Ten aanzien van deze betrokkenheid maakt de protestantse praktisch theoloog De Roest onderscheid in drie vormen, namelijk totale, graduele en incidentele betrokkenheid. Bij totale betrokkenheid verwacht de geloofsgemeenschap een hoge mate van identificatie en participatie van de leden. Het engagement is zeer groot. Deze gemeenten zijn als sekten te zien (Stoppels & Sengers 2011, 190). Het herbergmodel kent graduele betrokkenheid. Ieder heeft dezelfde status van mensen onderweg. Kernwoorden zijn openheid, ongedwongenheid en ontmoeting. De kerk als service-balie wordt gekenmerkt door incidentele betrokkenheid: de kerk is er als je hem nodig hebt (Stoppels & Sengers 2011, 191).

Als wij deze gradaties op de beschrijving van Frölich toepassen, dan zien wij het volgende.

Bij Frölich is een tweeslachtigheid op te merken in zijn omschrijving van de kerk.

Enerzijds is de kerk een oefenplaats. Oefenen vraagt bescherming en vertrouwdheid. Dat is alleen met een zekere beslotenheid mogelijk. Er is een mate van gelijkgezindheid nodig.

Anderzijds is de kerk open voor ieder, zonder voorwaarden of eisen vooraf.

Veel vrijzinnige ‘kerken’ noemen zich ‘geloofsgemeenschappen’. Het zijn van een gemeenschap wordt benadrukt. Anderzijds doen vrijzinnige gemeenschappen veel activiteiten waar ieder nadrukkelijk welkom is. Enerzijds is er sprake van een grote mate van participatie en betrokkenheid. Anderzijds zijn er veel activiteiten die bij De Roest eerder onder het herberg model of het service-balie model zouden passen. Vrijzinnigen benadrukken vaak het zijn van een gemeenschap, terwijl zij anderzijds het van belang vinden dat er veel gedaan wordt voor wie niet tot die gemeenschap behoort.

De vraag is daarbij wat dan het verschil is met een meer orthodoxe gemeenschap. Ook daar bestaat er een sterke betrokkenheid op elkaar. Er is echter een minder open en ongedwongen houding voor de ontmoeting met anderen. Naarmate die houding meer open en ongedwongen

is, is er immers sprake van meer vrijzinnigheid. De meer orthodoxe kerk zal zich ook minder opstellen als servicebalie voor iedereen. Er worden meer voorwaarden aan de ‘service’ verbonden.

3.4.5 De identiteit: vrijzinnige opvattingen over groei

Op welke wijze wordt in vrijzinnige gemeenschappen naar verandering en groei gekeken? Hoe erg vinden vrijzinnigen beperkte groei? Sommige vrijzinnige protestanten hebben een ambivalente zo niet negatieve houding ten opzichte van groei. De theoloog Houweling bijvoorbeeld wantrouwt het streven naar grote kerken. “Het zijn gebouwen voor minimaal 100 mensen, want de kerk telt alleen als er veel mensen komen. Hoe meer mensen er komen, hoe leuker het zingt. Er is een overwaardering van grote kerken met veel zang en jonge mensen. Want daar gebeurt het, daar is het pas goed. Is dat zo? Wat is dat voor criterium? Veel is goed, nog meer is beter? Gaan we in deze door massahysterie gekenmerkte samenleving dit criterium nu ook voor geloofsgemeenschappen gebruiken?” (Tillema 2011, 63). Groei wordt door Houweling niet als noodzakelijk nastrevenswaardig gezien.

Er zijn meer redenen waarom protestanten met een meer vrijzinnige instelling minder op groei gericht zijn. Vrijzinnigen organiseren bijvoorbeeld veelvuldig activiteiten over zingevingsvragen. Zij willen dergelijke activiteiten aanbieden als dienst aan anderen. Het is niet de primaire bedoeling om daarmee het ledenaantal te doen toenemen. Daarnaast willen zij daarbij niet hun boodschap uitdragen. Zij kunnen op grond van hun vrijzinnige overtuiging geen ‘verkooppraat’ houden om hun ‘product’ in het bijzonder aan te prijzen. Dat wordt gezien als in strijd met een vrijzinnige houding. De activiteiten worden nadrukkelijk als één van de mogelijkheden op de zingevingmarkt aangeboden.

Ten slotte is het de vraag of de voorgeschiedenis van invloed is op deze houding.

Gereformeerde en niet-vrijzinnige hervormde kerken hebben in de periode 1960 – 1990 een grote afname van het aantal actieve leden gezien. Zij hebben het idee dat zij nu veel missen van datgene wat zij voorheen hadden. Vrijzinnige geloofsgemeenschappen zijn zelden erg groot geweest. Ook voor hen geldt wel een teruggang van het aantal leden, maar de veranderingen zijn in dit opzicht minder spectaculair geweest dan bij minder vrijzinnige gemeenschappen.

Er kan overigens groei ontstaan door toeloop van mensen van andere kerken (Sengers 2011, 112). Een deel van de groei – of althans het op peil blijven – van vrijzinnige kerken komt voort uit het feit dat er leden uit andere, meer orthodoxe, kerken naar de vrijzinnige kerken gaan. De herkomst van deze leden kan van invloed zijn op de manier van communiceren over wat hen bindt. In dit onderzoek zal onderzocht worden of deze herkomst daadwerkelijk van invloed is.

3.4.6 Identiteit en omgeving

De gemeenschap kan haar eigenheid en afzondering ten aanzien van de omliggende wereld benadrukken of de gemeenschap kan haar overeenkomsten met de omliggende wereld benadrukken. De openheid ten opzichte van de buitenwereld is in paragraaf 3.2 als een kenmerk van een vrijzinnige houding gezien. Daarom is te verwachten dat de houding van de gemeenschap ook open zal zijn naar de buitenwereld. De protestantse praktisch theoloog Brouwer stelt ten aanzien van de relatie tussen identiteit en omgeving het volgende. “Als centraal spanningsveld vanuit het perspectief identiteit en cultuur wordt genoemd de vraag in

hoeverre geloofsgemeenschappen zich onderscheiden van andere seculiere, religieuze of kerkelijke organisaties binnen de samenleving.” (Brouwer 2011, 57).

Geloofsgemeenschappen verschillen in de sterkte van de eigen identiteit in vergelijking met de omliggende samenleving. Er zijn gemeenschappen die een groot onderscheid benadrukken met ‘de samenleving’ en er zijn gemeenschappen die dicht tegen de samenleving aanleunen dan wel er ‘midden in’ staan. Indien er meer onderscheid met de omgeving is ontstaat er volgens de rooms-katholieke praktisch theoloog Sengers meer groei. Het lidmaatschap kost meer moeite. Deze hogere prijs die leden moeten betalen betekent een ‘beter product’. De leden zijn sterker op elkaar betrokken, zij leven meer afgescheiden van de buitenwereld (Sengers 2011, 109). Naarmate kerken meer middenin de samenleving staan is het voor hen moeilijker om aan te geven wat het bijzondere aan hen is. Vrijzinnige protestanten willen vooral ‘middenin de samenleving’ staan. Dat kan één van de redenen zijn waarom zij er meer moeite mee om aan te geven waar zij voor staan en wat hun identiteit is.

Ten aanzien van het onderscheid met andere kerkelijke organisaties kan nog het volgende opgemerkt worden. Er wordt er wel gezegd dat in deze tijd vrijzinnigheid een wijdverbreid en geaccepteerd gedachtegoed is in gemeenten die zich niet vrijzinnig maar bijvoorbeeld pluraal noemen (Eeuwig vrijzinnig 2013, 64). Als dat inderdaad het geval is zal het voor vrijzinnig protestanten extra moeilijk zijn om zich te onderscheiden van andere kerkelijke organisaties.

3.4.7 *Identiteit en pluraliteit*

Geloofsgemeenschappen die zich vrijzinnig noemen vormen geen *eengezinswoning* met kamers en een gedeelde woonkamer, in de betekenis die Stoppels en Sengers er aan geven. Zij vormen een *eenkamerwoning* waar pluraliteit niet zozeer als kenmerk gewaardeerd wordt maar waar pluraliteit hét verbindende element is tussen de bewoners. De “grote mate van vrijheid om vanuit een persoonlijk ingevulde en vormgegeven concentratie op Christus als gelovig mens deel uit te maken van de geloofsgemeenschap” maakt het mogelijk om met vreugde in één kamer te verblijven (Stoppels & Sengers 2011, 187). Vrijzinnig protestanten zien pluraliteit niet alleen – zoals Stoppels en Sengers stellen – als rijkdom, maar als wezenlijk onderdeel van hun bestaan. Van elkaar leren, niet willen winnen en vreedzaam willen samenleven zijn onderdelen van dat bestaan.

3.4.8 *Identiteit en theologische fundering*

Geloofsgemeenschappen verschillen verder in de theologische fundering van de identiteit. De protestantse praktisch theoloog Stoppels schrijft hierover: “Naarmate het geloof afneemt dat de eeuwige bestemming van de mens op beslissende wijze in dit leven wordt bepaald, daalt in de regel ook de doelbewuste inzet om mensen te doen kiezen voor de God van Israël en ze leerling te maken van Jezus Christus.” (Stoppels 2011, 92). “Welke motieven blijven er over om mensen te interesseren en te werven voor het christelijk geloof als het argument van de eeuwige ondergang geen rol meer speelt?” “Zijn er goede en existentiële gronden om mensen uit te nodigen het met Christus te wagen of zijn die er niet?” (Stoppels 2011, 91). Volgens Stoppels leidt de vrees voor de eeuwige ondergang er toe dat mensen naar de kerk gaan. Zonder die vrees is er voor mensen geen goede reden om naar de kerk te gaan of om mensen voor de kerk te werven.

De protestantse oudtestamenticus Spronk is het hier niet mee eens. Er zijn volgens hem “twee elementen kenmerkend voor het Bijbelse spreken over de overwinning op de dood: de gedachte dat het daarbij in de eerste plaats om de blijvende band met God gaat en de overtuiging dat deze van invloed is op de kwaliteit van het huidige leven.” (Spronk 2011, 265). De vrees voor de hel was voor joden in de tijd van het oude testament geen reden om JHWH te aanbidden. Die reden had veeleer met het huidige leven te maken. Stoppels vraagt naar de existentiële gronden voor het geloof. De betekenis van ‘existentieel’ is: verband houdend met het bestaan. Als religies geen betekenis hebben voor *dit* bestaan, dan kan men zich naar mijn overtuiging pas terecht afvragen welke redenen mensen hebben om een dergelijke religie aan te hangen. Wellicht dat redenen voor mensen om zich van de kerk af te wenden er onder meer in gelegen zijn dat er niet aangegeven kan worden wat de betekenis van het geloof voor *dit* bestaan is. In vrijzinnig protestantse kerken vragen leden zich juist met nadruk af wat de betekenis is van het geloof voor *dit* bestaan.

3.4.9 Taken van de kerkleiding

Ten slotte wordt beschreven wat de taken zijn van de kerkleiding bij de communicatie over de identiteit van de gemeenschap.

De praktisch theoloog en lid van de United Methodist Church Carroll ziet als taak van de kerkleiding vooral het bewaren van de christelijke identiteit. Vermoedelijk is de ‘christelijke identiteit’ datgene wat Van der Ven ‘de grondslag’ noemde. Kerkleiders krijgen gezag doordat zij het fundamentele verhaal van wat het betekent om Gods volk en ‘Lichaam van Christus’ te zijn, vertegenwoordigen en interpreteren (Carroll 2011, 91).

Carroll noemt drie taken van leiders:

- de missie verwoorden
- de missie verwezenlijken in het leven van de organisatie
- de leden helpen hun afzonderlijke waarde te zien in het licht van bedreigingen van binnen en van buiten (Carroll 2011, 92).

Gemeenschapsvorming betekent de belichaming van de identiteit van het ‘Lichaam van Christus’. De predikant moet de conflicten in de kerk managen (Carroll 2011, 93).

Carroll heeft mijns inziens een actieve predikant en een betrekkelijk passieve gemeente voor ogen. Frölich noemt de kerk een oefenplaats voor het geloof. Je *leert* samen bidden en samen zingen. Dit veronderstelt een actieve gemeente. De *gemeente* leert in dat geval conflicten te managen en niet zozeer de predikant (Frölich 2016, 153).

Gräb wijst er op dat de taak van de theoloog/predikant er in gelegen is de communicatie tussen gelovigen op gang te houden. In dit verband wijst Gräb er op dat professionele religieuze communicatie niet alleen het kunnen communiceren van een religie inhoudt, maar ook het kunnen communiceren *over* religie (Gräb 2012, 103). Het is een taak van predikanten om anderen te helpen om over hun religie te communiceren. Zo ontstaat een oefenplaats voor het geloof.

Bij vrijzinnige gemeenschappen wordt de predikant wordt gezien als één van de noodzakelijke functies in de kerk. Het priesterambt van alle gelovigen staat voorop. Deze plaats houdt in dat de predikant er eerder voor is om anderen te helpen het gesprek met elkaar op gang te houden over ieders religie dan om een eigen religieus standpunt weer te geven.

3.4.10 Samenvatting

In de vrijzinnige ecclesiologie geven de termen ‘gemeenschap’ en ‘Jezusbeweging’ de identiteit van de kerk beter weer dan de term ‘Lichaam van Christus’. Verschillende vrijzinnige groeperingen spreken van een ‘geloofsgemeenschap’ om hun zelfidentiteit aan te geven. Het begrip ‘geloofsgemeenschap’ is niet alleen een feitelijke omschrijving. Het begrip kan ook een norm en een ideaal aanduiden. Op grond van dat ideaal is het de bedoeling dat vrijzinnig geloven begint met het omzien naar elkaar. De gemeenschap kan daarbij een religieuze betekenis krijgen in de zin van een heilig gebeuren. Dat betekent dat veel vrijzinnigen gehecht zijn aan het zijn van een gemeenschap. Anderzijds willen zij op ‘vrijzinnige’ wijze veel doen en betekenen voor wie niet tot de gemeenschap behoort. Veel vrijzinnigen proberen zich zo min mogelijk van de omringende samenleving af te zonderen of zich daarvan te onderscheiden. Hun geloofsovertuigingen verschillen weinig van die van veel christenen die niet van een vrijzinnige gemeenschap lid zijn. Het is mede daardoor lastig voor hen om hun identiteit te benoemen. Een voornaam kenmerk wat de vrijzinnigen met elkaar gemeen hebben is de pluraliteit, niet als noodoplossing maar als wezenskenmerk.

Veel vrijzinnigen zien hun overtuigingen niet als vaststaand. Overtuigingen veranderen mede doordat de samenleving en de cultuur veranderen. Dat wil niet zeggen dat het benoemen van die veranderingen gemakkelijk is. Het is wellicht gemakkelijker om te verwoorden wat twintig jaar geleden veranderd is dan om aan te geven wat er het afgelopen jaar veranderde. Het benoemen van de gevolgen hiervan voor de gemeenschap is evenmin gemakkelijk. Vrijzinnigen hebben geen duidelijke theologische visie op hun gemeenschap. Zij streven niet naar – sterke – groei. Vrees voor eeuwige ondergang speelt voor de meeste individuele vrijzinnigen geen doorslaggevende rol bij hun geloof. Zij houden zich vooral bezig met de vraag wat hun geloof voor dit bestaan betekent.

Het predikant-schap wordt gezien als één van de noodzakelijke functies binnen de gemeenschap. Waar het gaat om de identiteit van de gemeenschap heeft de predikant een communicatie-bevorderende taak.

Uit hetgeen hierboven geschreven is zijn de volgende thema’s af te leiden die in het onderzoek aan de orde zullen komen:

- belang van de gemeenschap
- gehechtheid aan gemeenschap
- geloofsvrijheid als wezenskenmerk
- mate van helderheid van de identiteit
- openheid naar de samenleving
- openheid naar anderen
- geloof verandert door de cultuur
- predikant als communicator

3.5 RELIGIEUZE COMMUNICATIE

3.5.1 Inleiding

In het eerste deel van dit hoofdstuk is de vrijzinnige manier van geloven beschreven. In het tweede deel is de voor dit onderzoek relevante vrijzinnige ecclesiologie beschreven. In het

denken over de kerk bleken begrippen als verandering, groei en identiteit een belangrijke rol te spelen. In meer vrijzinnige gemeenschappen spelen deze begrippen een minder sterke rol. Daar bleek enerzijds de eigen geloofsgemeenschap meer centraal te staan terwijl anderzijds openheid benadrukt wordt. Dat betekent openheid naar de omringende samenleving, naar de cultuur en naar 'anderen'. Op deze manier is een theoretisch kader gegeven voor het denken over de geleefde vrijzinnige ecclesiologie.

Het onderzoek spitst zich verder toe op de communicatie over het geloof in het algemeen en over de aard en de identiteit van de gemeenschap in het bijzonder. De vragen die hierbij aan de orde komen worden in dit gedeelte beschreven. Om te beginnen zal ik aan de hand van de theoretische uiteenzetting van Van der Ven enkele aspecten van de vrijzinnige manier van communiceren over het geloof beschrijven. Daarna komt meer in het bijzonder de communicatie over de vrijzinnige gemeenschap aan de orde.

3.5.2 Vrijzinnige religieuze communicatie over het geloof

Van der Ven schrijft over de functie van de communicatie in de kerk. Hij stelt dat de algemene functie van de kerk uit religieuze communicatie bestaat. Daarbinnen zijn de kernfuncties van de kerk te onderscheiden in identiteit, integratie, beleid en beheer (Van der Ven 1993, 13). De kerk mist vanzelfsprekendheid en beschikt niet meer over de maatschappelijke mechanismen die haar vanzelfsprekendheid ondersteunen en legitimeren. Die moet zij nu zelf vormen (Van der Ven 1993, 51). Zij moet haar religieuze visie en missie zelf voortdurend in communicatie brengen. In de religieuze communicatie worden religieuze betekenissen aan de omgevende werkelijkheid toegekend. Daardoor wordt deze tot religieuze werkelijkheid betekend. De religieuze berichten behoeven steeds weer aanvulling en wijziging. De kenwaarde van de religieuze berichten is relatief (Van der Ven 1993, 54). Van der Ven onderscheidt bij communicatie de zender en de ontvanger. De zender kan verschillende bedoelingen hebben. Eén van deze bedoelingen betreft pogingen om te overtuigen en om de eigen betrokkenheid naar voren te brengen. Bij pogingen om te overtuigen denkt Van der Ven primair aan de overdracht van geloofsovertuigingen (Van der Ven 1993, 55). Deze bedoelingen staan bij vrijzinnig protestanten zelden voorop. Dat wil niet zeggen dat er niet getracht wordt anderen te overtuigen. Echter, dat overtuigen zal eerder betrekking hebben op het vrijzinnige karakter van het geloof en met name op ieders vrijheid om te geloven wat zij/hij wil, dan op de inhoud van die overtuigingen.

Van der Ven beschrijft verder de doelen van de religieuze communicatie vanuit een interactie-theoretisch perspectief. Vanuit het deelnemersperspectief gezien worden de volgende doelen genoemd: de uitwisseling, de verstandhouding en de overeenstemming. Bij de overeenstemming wordt getracht consensus te bereiken (Van der Ven 1993, 61). In vrijzinnige gemeenschappen wordt niet primair getracht consensus te bereiken. De consensus kan zich beperken tot het zijn van een vrijzinnige gemeenschap, maar zelfs dat kan te veel gevraagd zijn. Overeenstemming wordt in de religieuze communicatie niet nagestreefd, deze is vooral gericht op uitwisseling en verstandhouding.

Van der Ven onderscheidt verschillende functies van de communicatie. Eén van de functies is de fatische. Bij de fatische functie heeft het bericht de bedoeling het contact tot stand te brengen, te bestendigen, te intensiveren, te controleren, te herstellen of af te breken (Van der Ven 1993, 54). Waar de nadruk ligt op de gemeenschap zal de fatische functie van de communicatie veel nadruk krijgen. De communicatie dient vooral de vorming van de gemeenschap.

Van der Ven wijst er op dat door het religieus pluralisme het spreken over God verplaatst wordt naar het spreken over het spreken over God (Van der Ven 1993, 59). De communicatie gaat niet over de religieuze werkelijkheid maar over de religieuze codes. Vrijzinnige gemeenschappen worden gekenmerkt door religieus pluralisme. Verwacht kan worden dat in die gemeenschappen de manier waarop over God gesproken wordt een centraal onderwerp is. Verder is volgens Van der Ven bezinning op de context van de westerse maatschappij nodig als men wil nadenken over de positie van de kerk daarin. Als men die bezinning nalaat dreigt het gevaar van realiteitsvreemde speculatie. Maar bij het inlaten met de westerse maatschappij dreigt de eigenheid van de kerk verloren te gaan. Daarom is tegelijk kritische distantie geboden (Van der Ven 1993, 17). Bij vrijzinnige gemeenschappen staat de openheid naar de samenleving op de voorgrond. De eigenheid van de kerk zal hierdoor niet verloren gaan, maar het zal wel moeilijker zijn om de eigenheid van de kerk aan te geven.

3.5.3 Vrijzinnige religieuze communicatie over de gemeenschap

In deze paragraaf komen enkele problemen bij de communicatie over de geloofsgemeenschap aan de orde.

In het boek ‘Liberaal Christendom’ geeft Benjamins weer op welke wijze vrijzinnigen kunnen communiceren over de theologie. De schrijvers, die een bijdrage gaven aan het boek, voerden een gesprek over de inhoud. Benjamins schreef hierover: “Het gesprek legde zich toe op de theologie. Dat is niet per sé vanzelfsprekend in een liberaal christelijke context. Wat daar aan theologie wordt gedaan zit dikwijls ingebakken in de kerkdiensten, in gesprekken van onderling meeleven, in de positie die men in de samenleving inneemt en is verweven met wat mensen doen. Theologie is naar onze mening geen ideologie die op basis van beginselen een wereldbeschouwing biedt en mensen op grond daarvan instructies geeft voor hun gedrag. Ze is veeleer vervlochten met een manier van zeggen en doen die in de uitwisseling wordt gevormd en impliciet aanwezig is. Waar ze expliciet wordt uitgesproken, gebeurt dat doorgaans in fragmenten die voor verbetering vatbaar zijn en passen in deze tijd, op deze plaats, voor deze gelegenheid. Natuurlijk liggen daar dan wel weer opvattingen onder of achter, en die hebben wij naar voren gehaald om ze als zodanig te belichten.” (Benjamins 2016, 9).

Ten aanzien van de communicatie over vrijzinnige identiteit houdt dit het volgende in: “In een context die je post-christelijk, post-seculier en post-theïstisch zou kunnen noemen vraagt een gemeentetheologie niet alleen om articulatie, maar ook om een nieuwe en mogelijk creatieve vormgeving.” (Benjamins 2016, 39).

De theologie blijkt in de communicatie vaak impliciet aanwezig te zijn. Bij explicitering van de theologie heeft dat een fragmentarisch karakter. Voor het praten over de vraag ‘wat houdt de gemeenschap in, wat is de betekenis van de geloofsgemeenschap’ zijn er geen gebaande paden: dat vraagt om nieuwe vormen van communiceren.

Tillema gaat in op problemen bij het communiceren over de vrijzinnigheid. “Wat is vrijzinnig? Wat houdt het vrijzinnige geluid in? Dat is lastig te beantwoorden, want vrijzinnigheid die in woorden kan worden gevat, is eigenlijk geen vrijzinnigheid meer: vrijzinnigheid hoort niet in woorden gevangen te worden. Vrijzinnigheid staat voor vrijheid, in geloof en daden. Ondogmatisch, kritisch, eigentijds, open, divers, ruim en kleurrijk zijn kernwoorden die de vrijzinnigheid omschrijven. De vrijzinnigheid is een beweging, dus niet statisch, kritisch tegenover zichzelf en open naar anderen.” (Tillema, ‘Als een vlinder in de kerk’, 2). Volgens Tillema is vrijzinnigheid moeilijk in woorden te vatten. Ook deze

constatering heeft gevolgen voor de communicatie over religieuze gemeenschappen: die communicatie zal minder gemakkelijk expliciet plaatsvinden.

Volgens vrijzinnig predikant Harmsen is het “opmerkelijk dat wij en andere ‘gelovigen’ onze focus bij een geloofsgemeenschap vaak volledig richten op het woordje geloof en zelden op gemeenschap. Als we het over vrijzinnig hebben, hebben we het zelden over hoe wij met elkaar omgaan of hoe wij samen zijn beleven.” “Om de vrijzinnigheid te positioneren in het christelijke veld moeten we het niet vanuit het geloof proberen. Dat is niet ons sterkste punt: behalve dan dat we het nooit ergens mee eens zijn. Solide vrijzinnigheid voor de toekomst richt zich op de gemeenschap. Als we ons daar niet kunnen profileren, vergeet het dan maar.” (Tillema 2011, 15). Volgens Harmsen is het van groot belang met elkaar te praten over de wijze waarop mensen in een vrijzinnige gemeenschap met elkaar omgaan. Dat praten gebeurt veel te weinig. Het blijkt lastig te zijn voor vrijzinnig protestanten om de gemeenschap tot onderwerp van gesprek te maken, zowel wat betreft de gemeenschap zelf als wat betreft de theologische betekenis van de gemeenschap..

3.5.4 Communiceren: theologie als spel

Gemeentetheologie vraagt volgens Benjamins om een nieuwe, creatieve vormgeving. Het is volgens Hamman de vraag of die gemakkelijk te vinden is in de praktische theologie. Hamman beschrijft de moeilijke positie die spel heeft te midden van de praktische theologie. Hamman verwijst naar Pruyser. Pruyser maakt onderscheid tussen de autistische ik-wereld, de realistische niet-ik wereld en de illusionistische wereld tussen objectiviteit en subjectiviteit (Hamman 2014, 47). Dit is de vorm van bewustzijn die van belang is bij het spel (Hamman 2014, 42). Spel kan volgens Hamman een vorm van belichaamde theologie zijn. Veel praktische theologie, zoals deze bijvoorbeeld bij Browning te vinden is, betreft het objectieve weten en de subjectieve ervaring. De doelgerichte en beschrijvende kwaliteiten van praktische theologie zijn zichtbaar bij definities als die van Osmer en Browning. Browning ziet praktische theologie als descriptief, historisch, systematisch en strategisch (Hamman 2014, 44). De praktisch theologische reflectie van Browning leidt tot een vorm van geloofsvolle actie na kritische correlatie of dialoog tussen theologie en een andere wetenschap of tussen theologie en de menselijke situatie (Hamman, 2014, 44). Spel echter bevat geen vragen over leven en geloof en zoekt geen correlatie met een andere wetenschap. Veel praktisch theologen hebben de macht van het spel onderzocht in de levens van individuen of families of de ritmes van geloofsgemeenschappen. Zij zien spel als een manier van kennen en als een transformerende kracht in zichzelf, en niet als alleen maar een menselijke activiteit die te begrijpen is (Hamman 2014, 49). Wellicht kan de invalshoek van het beschouwen van de communicatie als spel een bijdrage geven aan de nieuwe, creatieve vormgeving van gemeentetheologie.

3.5.5 Samenvatting

De communicatie is voor een belangrijk deel gericht op de gemeenschapsvorming als zodanig. De communicatie is minder gericht op het overtuigen van andere leden van de gemeenschap. Door de openheid naar de samenleving is het lastig om de eigenheid van de gemeenschap aan te geven. Door de pluraliteit staat theologisch gezien het spreken over het spreken over God meer centraal dan het spreken over God.

De leden van vrijzinnige geloofsgemeenschappen kunnen met elkaar communiceren over de betekenis van hun gemeenschap. Dat geldt sterker naarmate zij de gemeenschap als zodanig van belang vinden. Zij zullen daarover willen nadenken en er met elkaar over willen praten. Als vrijzinnigen over hun geloof communiceren dan staat daarbij in beginsel niet het overtuigen van anderen voorop. Het religieus pluralisme zorgt er voor dat veel religieuze communicatie over het spreken over God gaat en niet over God. Door de maatschappelijke openheid van vrijzinnigen kan het moeilijker zijn om het eigene van hun gemeenschap aan te geven. In de religieuze communicatie bij vrijzinnigen is de theologie vaak alleen impliciet aanwezig. Het is lastig om vrijzinnigheid in woorden te vangen. Dat maakt het spreken over de identiteit er niet makkelijker op. De religieuze communicatie van vrijzinnigen begint vaak bij de ander. In de ander kunnen sporen van God gezien worden.

Uit hetgeen hierboven geschreven is zijn de volgende thema's af te leiden die in het onderzoek aan de orde zullen komen:

- religieuze communicatie gaat minder over God en meer over het spreken over God
- religieuze communicatie als fundamenteel probleem
- theologie is veelal impliciet aanwezig in de manier van praten en van doen
- communicatie vereist gevoeligheid voor datgene wat onderhuids plaats vindt.
- in hetgeen anderen denken kan ook waarheid gelegen zijn.
- praten over de gemeenschap vraagt nieuwe creativiteit.

3.6 THEMA'S

In de voorgaande paragrafen zijn thema's genoemd die bij het onderzoek van belang zijn. Deze thema's zijn op de volgende manier te clusteren:

1.kerkelijke herkomst

2.houding naar elkaar: de gemeenschap als zodanig heeft waarde:

- er wordt eerst over de ander gesproken voordat over God gesproken wordt
- open naar de ander
- verbondenheid met elkaar

3.houding naar gezag: geloofsvrijheid

- vrijheid
- persoonlijke geloofsvrijheid
- communicatie is niet op overtuigen gericht

4.houding naar buiten: openheid naar de samenleving en eigentijds zijn

5.houding naar traditie: ondogmatisch

- theologie is geen ideologie
- verdraagzaamheid
- kritisch naar zichzelf
- veelheid aan opvattingen

6.houding naar communicatie: theologie is impliciet aanwezig

- communicatie vereist gevoeligheid voor datgene wat onderhuids plaats vindt
- beelden en symbolen zijn van belang
- theologie is moeilijk in woorden te vangen

7.houding naar communicatie: theologie is in de communicatie over de gemeenschap impliciet aanwezig

- praten over de gemeenschap vraagt nieuwe creativiteit

8.houding naar de predikant

- de predikant heeft een bemiddelende rol bij het gesprek over de gemeenschap

Deze thema's vormen de kernbegrippen voor het onderzoek dat onder vrijzinnige protestanten plaats vindt naar hun manier van communiceren met betrekking tot de identiteit van de gemeenschap. In het volgende hoofdstuk wordt uiteengezet op welke wijze dit onderzoek heeft plaatsgevonden.

HOOFDSTUK 4 METHODE VAN ONDERZOEK

4.1 INLEIDING

In het eerste hoofdstuk is de vraagstelling van dit onderzoek aan de orde geweest. De vraagstelling luidt:

“Wat is de betekenis van de geleefde ecclesiologie voor de manier van communiceren over de identiteit van hun gemeenschap door vrijzinnigen kerkleden?”

In het tweede en derde hoofdstuk zijn de praktische theologische plaatsbepaling en de theoretische achtergrond van het onderzoek aan de orde geweest. In dit hoofdstuk wordt beschreven de manier waarop de vraagstelling onderzocht is.

Begonnen wordt met het beschrijven van het onderzoek. In het tweede deel van het hoofdstuk vindt de reflectie op de manier van onderzoeken plaats.

4.2 HET ONDERZOEK

4.2.1 *Het onderzoeksplan*

Zoals in hoofdstuk 2 beschreven is, heeft dit onderzoek een kwalitatief karakter en is het niet kwantitatief van aard. Dit onderzoek betreft de aard van een verschijnsel en niet de omvang van het verschijnsel (Boeije 2012, 41). Onderzocht wordt wat de betekenis is van de geleefde ecclesiologie voor de communicatie. Daarbij gaat het om de aard van het verband. Dit verband wordt verder niet gekwantificeerd. Er is verder weinig bekend over de factoren, die de manier van communiceren van vrijzinnigen beïnvloeden als het gaat over hun gemeenschappelijkheid. Het onderzoek heeft daarom een beschrijvend karakter en het is niet verklarend van aard (Boeije 2012, 34). “Typische resultaten van een kwalitatief onderzoek zijn beschrijvingen van begrippen of typen” (Boeije 2012, 34). In dit onderzoek worden houdingen van leden van kerken en de typen waarin die leden onderscheiden kunnen worden, beschreven. Het is de bedoeling van dit onderzoek om het ‘emic perspective’ van vrijzinnige kerkbezoekers te leren kennen. Het gaat daarbij om wat de onderzochte personen zelf te berde brengen (Boeije 2012, 33).

Bij deze manier van onderzoeken is het onderzoeksplan gedeeltelijk van te voren vast te stellen. De gegevens zullen tussentijds geanalyseerd worden, waarbij de uitkomst leidend zijn voor de volgende waarnemingen (Boeije 2012, 33). Aan de hand van de theorie zijn vragen opgesteld. Deze vragen zijn in een pilotstudie getest. Vervolgens zijn de vragen bijgesteld. Naderhand kwamen er opvallende gegevens aan het licht die de vragenlijst verder genuanceerd hebben.

4.2.2 *De gemeente*

De vraagstelling is onderzocht in een gemeente die is samengesteld uit drie denominaties. De remonstranten en de doopsgezinden zijn in het einde van de vorige eeuw samen gegaan in één gemeente. Begin deze eeuw hebben de vrijzinnig hervormden met de doopsgezinden en de remonstranten één gemeente gevormd. Naast de genoemde drie denominaties zijn er ook ‘vrienden’ die tot de gemeente behoren.

De gemeente heeft een kerkgebouw in het centrum van de stad. De kerk heeft leden die uit deze stad komen als ook uit een wijde kring rondom de stad. De gemeente heeft voor dit onderzoek de naam gekregen van 'Arminiuskerk'.

4.2.3 De respondenten

De steekproef is niet aselekt samengesteld maar door middel van doelgerichte selectie. De vorm die hiervoor gekozen is, bestaat uit theoretische selectie of "theoretical sampling". Daarbij worden respondenten uitgezocht op grond van hun mogelijke bijdrage aan het onderzoek (Boeije 2012, 51).

Er zijn om de volgende redenen alleen vrijzinnig protestanten geïnterviewd.

In de eerste plaats blijkt uit onderzoek dat de vrijzinnig protestanten vrijzinniger zijn dan remonstranten en doopsgezinden (Tillema (zj)(2013), 108). Verondersteld wordt dat de genoemde factoren die de communicatie bij vrijzinnigen beïnvloeden zich bij hen het sterkst voor doen.

In de tweede plaats zou het onderzoek extra gecompliceerd worden door het onderzoek uit te voeren onder de leden van alle drie de denominaties. Het aantal factoren dat een rol speelt in de communicatie wordt dan aanmerkelijk vergroot.

Verondersteld wordt dat er verschillen te ontdekken zijn tussen de wijze waarop vrouwen over de hele bandbreedte genomen communiceren en de wijze waarop mannen dat doen.

Er wordt eveneens verondersteld dat er tussen leeftijdscohorten verschillen bestaan in de wijze waarop zij communiceren.

Om deze redenen is er onderscheid gemaakt bij de selectie van respondenten naar geslacht en leeftijd.

De gemiddelde leeftijd van de leden van de Arminiuskerk is ongeveer 70 jaar. Gestreefd is naar het ondervragen van evenveel respondenten die jonger zijn dan 70 jaar als respondenten die ouder zijn dan 70 jaar. Daarnaast is er naar gestreefd evenveel vrouwen als mannen te interviewen.

De gemeente heeft een alfabetische ledenlijst van 9 pagina's. Het streven was om van de eerste pagina een vrouw onder de 70 jaar en van de tweede pagina een man boven de 70 jaar te ondervragen. Theologen en predikanten zijn bij de selectie over geslagen.

De geselecteerde lijst is aan de predikant van de gemeente voorgelegd met de vraag of er redenen waren om de betreffende personen niet aan te schrijven met het verzoek om deel te nemen aan het onderzoek. Daardoor viel één potentiële respondent af.

In de praktijk kwam het er op neer dat van degenen die ouder zijn dan 70 jaar alleen personen zijn geïnterviewd die jonger zijn dan 80 jaar.

Er zijn uiteindelijk 9 personen geïnterviewd. Dat waren twee vrouwen en twee mannen ouder dan 70 jaar en twee vrouwen en drie mannen jonger dan 70 jaar.

Vier personen die jonger zijn dan 70 jaar zijn tussen de 45 en 55 jaar oud. Eén persoon is tussen 60 en 65 jaar.

4.2.4 De uitnodiging aan respondenten

Aan de aspirant-respondenten is een brief gezonden met de vraag of zij wilden deelnemen aan het onderzoek. Daarna is telefonisch contact met hen opgenomen. Hen is gevraagd of zij wilden deelnemen. Indien dat het geval was is een afspraak gemaakt voor een gesprek. Alle aangeschrevenen waren bereid aan een gesprek deel te nemen.

4.2.5 *Vertrouwelijkheid en geheimhouding*

De respondenten zijn door middel van een brief uitgenodigd om aan het interview deel te nemen. In de brief is de volgende tekst opgenomen.

“Het is de bedoeling om het gesprek bij de te ondervragen mensen thuis te houden. Ik wil het gesprek bij voorkeur opnemen op een opnameapparaat. Daarna tik ik het gesprek in zijn geheel uit. Daarna wordt de opname gewist. De uitgetikte tekst kan gelezen worden door de begeleider van de Protestantse Theologische Universiteit. Delen van de tekst kunnen bij wijze van voorbeeld worden opgenomen in het eindverslag van het onderzoek. Als delen van de tekst worden opgenomen vraag ik van te voren aan u of u met de tekst en met de opname van de tekst akkoord bent.”

Na het uitwerken van de interviews heb ik de tekst van de verslagen toegezonden aan de respondenten. Ik heb het verslag als bijlage meegestuurd met een brief waarin om toestemming voor het gebruik is gevraagd. In de brief is de volgende tekst opgenomen.

“Een paar weken geleden heb ik je geïnterviewd over het praten over de geloofsgemeenschap. Dat interview heb ik daarna uitgetikt. Deze tekst doe ik je bijgaand toekomen. Het is mijn bedoeling om citaten hieruit in mijn eindverslag op te nemen. In de interviews staan soms veel tussenwerpsels. Het is niet mijn bedoeling die allemaal over te nemen. Ik studeer bij de PThU, de Protestantse Theologische Universiteit. Als mijn eindverslag klaar is, is het de bedoeling dat ik alles wat ik heb aan interviewverslagen vernietig en een exemplaar inlever bij de PThU vanwege de mogelijkheid het materiaal te checken indien er vragen over het verslag komen en vanwege de mogelijkheid voor toekomstige onderzoekers om onder strikte voorwaarden het materiaal in te zien. Verder kan niemand er bij komen. Hierbij vraag ik je toestemming voor het gebruik en voor de opslag bij de PThU. Als je bezwaren mocht hebben dan zou ik dat graag binnen ongeveer zeven dagen willen weten.” Geen van de respondenten heeft bezwaar gemaakt tegen het gebruik.

4.2.6 *De gesprekken*

De gesprekken zijn gevoerd in de maanden september, oktober en november 2016. De gesprekken zijn bij de respondenten thuis gevoerd. De gesprekken duurden 30 tot 75 minuten. De interviews werden digitaal opgenomen en in hun geheel zo letterlijk mogelijk uitgetikt. Dit is noodzakelijk omdat er weinig bekend is van de te onderzoeken factoren. In een dergelijke situatie kunnen veel details van belang blijken te zijn (Boeije 2012, 61).

4.2.7 *De interviewvragen*

Er werden uit de literatuur kernbegrippen gehaald die voor de onderzoeksvraag relevant zijn. Deze kernbegrippen zijn in hoofdstuk 3 beschreven. Aan de hand van deze kernbegrippen werden vragen opgesteld die met de respondenten aan de orde zullen komen (Boeije 2012, 58).

4.2.8 De pilotstudie

Als pilot zijn twee interviews gehouden (Swinton 2013, 202). Daarbij is een man ouder dan 70 jaar en een vrouw jonger dan 60 jaar geïnterviewd. Hierbij is er naar gekeken of de thema's wel duidelijk waren voor de respondenten. Daarnaast leverde vooral het eerste thema zoveel informatie op dat dit thema in veel onderdelen is uitgewerkt.

De gebruikte thema's staan aan het slot van hoofdstuk 3 genoemd. De thema's voor de pilot zijn op de volgende manier in vragen uitgewerkt.

1.kerkelijke voorgeschiedenis

Op welke wijze ben je bij deze gemeenschap betrokken geraakt?

2.de waarde van de gemeenschap

Wat is voor jou de waarde van deze gemeenschap?

Hoe zou je deze waarde omschrijven?

3.geloofsvrijheid

Welke rol speelt geloofsvrijheid voor jou bij jouw betrokkenheid bij deze gemeenschap?

4.openheid naar de samenleving en eigentijds zijn

Hoe zou jij de invloed van de samenleving op je geloof omschrijven?

5.waarde van de Bijbel en de traditie

Wat is voor jou de waarde van de Bijbel en van datgene wat in het verleden over het geloof geschreven is voor je geloof nu?

6.theologie is in de communicatie over het geloof impliciet aanwezig

Praat je wel eens met mensen expliciet over jouw geloofsovertuiging?

Hoe vaak doe je dat?

Hoe kijk je aan tegen dat praten?

Hoe gemakkelijk of lastig is dat?

7.theologie is in de communicatie over de gemeenschap impliciet aanwezig

Praat je wel eens expliciet over je geloofsovertuiging als het gaat over wat de aard en de identiteit van deze gemeenschap is?

Hoe vaak doe je dat?

Hoe kijk je aan tegen dat praten?

Hoe gemakkelijk of lastig is dat?

8.rol van de predikant

Wat is naar jouw idee de rol van de predikant bij het gesprek over de identiteit van de gemeenschap?

4.2.9 De codes

Na de pilot-interviews zijn codes opgesteld (Boeije 2012, 81). Daarbij is gezocht naar begrippen die de inhoud van een tekstfragment van de interviews dekken. Als voorbeeld noem ik de antwoorden van de respondenten bij het thema betreffende de waarde van de Bijbel. Het thema was: Wat is voor jou de waarde van de Bijbel en van datgene wat in het verleden over het geloof geschreven is voor jouw geloof nu?

Respondent (1) zei:

‘Ja, ik ben niet zelf een groot Bijbelkenner en Bijbellezer, dus wat ik tot mij neem aan Bijbel dat speelt zich veelal af in de kerkdienst, he, waar ik beluister wat daar voorgelezen wordt en over gezegd wordt.’

Respondent (2) zei:

‘Ja, ik vind dat heel erg belangrijk, ja, ik denk dat ik de Bijbel wel het bijzonderste boek vind van alle boeken die ik ooit gelezen heb, omdat iedere keer, ik lees heus niet iedere dag in de Bijbel maar altijd als ik er in lees, dan raakt het me op een bepaalde manier,’

Deze antwoorden leidden tot de volgende twee codes die met dit thema samen hangen:

- *Mate van zelf Bijbellezen*
- *Waarde van de Bijbel*

4.2.10 De definitieve vragenlijst

Aan de hand van deze codes heb ik de vragen bij de thema's bijgesteld. Daarnaast zijn de vragen bijgesteld als deze te onduidelijk bleken te zijn. Vervolgens is de definitieve lijst met vragen opgesteld. Na de pilot zijn de vragen als volgt bijgesteld.

1. Kerkelijke voorgeschiedenis

De respondenten hebben uitgebreid geantwoord op de vraag op welke wijze zij bij de Arminiuskerk betrokken zijn geraakt. De twee geïnterviewde leden waren afkomstig uit andere denominaties dan de vrijzinnig protestantse denominatie. Het thema is verder opgesplitst in een aantal factoren aan de hand van de antwoorden van de respondenten. De respondenten hebben verschillende redenen genoemd op grond waarvan zij de gemeente waar zij lid van waren, hebben willen verlaten. Zij hebben aangegeven wat hen aantrok bij de Arminiuskerk. Zij vertelden uit zichzelf hoe de overgang verlopen was. Bij het thema betreffende de kerkelijke voorgeschiedenis zijn na de pilot de volgende vragen opgenomen.

Bij welke kerkgenootschappen was je hiervoor betrokken?

Wat vond je van die genootschappen?

Langs welke weg kwam je bij deze gemeenschap?

Hoe ging de overgang van de ene naar de andere gemeenschap in zijn werk?

Welke factoren dreven je weg van de vorige kerk?

Welke factoren trokken je naar deze kerk?

Wat waren je eerste ervaringen met deze gemeenschap?

3. Geloofsvrijheid

De pilot leidde er toe dat aan het thema over de geloofsvrijheid verschillende vragen zijn toegevoegd. De respondenten noemden allerlei ervaringen in de gemeente waar zij eerst lid van waren, die verband hielden met geloofsvrijheid. Dit thema heb ik in drie richtingen uitgebreid.

Respondenten gaven aan dat zij dachten dat anderen die geloofsvrijheid ook belangrijk vonden. Ik wilde weten of respondenten het idee hadden dat geloofsvrijheid al dan niet door anderen als norm beleefd wordt, dus dat zij het idee hebben dat anderen die vrijheid ook positief waarderen.

Ik wilde in de tweede plaats weten hoe belangrijk deze geloofsvrijheid voor de respondent zelf is.

Bij de pilot gaven respondenten antwoorden waarbij zij uit zichzelf melding maakten van voorbeelden van geloofsonvrijheid die zij hadden meegemaakt. Daarom heb ik in de derde plaats bij de volgende interviews gevraagd of respondenten ervaringen hadden die met geloofsonvrijheid te maken hadden.

Bij het thema betreffende de geloofsvrijheid zijn na de pilot de volgende vragen opgenomen.

Heb je het idee dat er binnen deze gemeenschap geloofsvrijheid bestaat?

Ik bedoel daarmee dat ieder zijn of haar geloof naar eigen inzicht mag beleven.

Heb je het idee dat die vrijheid een als zodanig benoemde waarde is?

Dus dat anderen zeggen dat die vrijheid van belang is.

Hoe belangrijk is die vrijheid voor jou?

Heb je ervaringen met geloofsonvrijheid?

Kun je daar voorbeelden van noemen?

5. Waarde van de Bijbel en de traditie

De twee respondenten van de pilot begonnen hun antwoord met te zeggen dat zij niet of niet vaak in de Bijbel lezen. Om deze reden heb ik de vraag toegevoegd of respondenten wel eens in de Bijbel lezen. Met deze vraag ben ik bij dit onderwerp begonnen. Ik heb naar aanleiding van de pilot ook gevraagd of respondenten wel eens andere boeken lezen over theologie. De eerste respondent gaf achteraf gezien een vertekend beeld in die zin dat deze de enige was die wel eens boeken las die met theologie te maken hebben. Enkele anderen lezen wel eens iets in Trouw, maar verder niet.

Bij het thema betreffende de waardering voor de Bijbel en de traditie zijn na de pilot de volgende vragen opgenomen.

Lees je wel eens in de Bijbel?

Lees je wel eens boeken die met theologie en met het geloof te maken hebben?

Hoor je vooral in de kerkdienst over de Bijbel?

Hoe zou je de waarde van de Bijbel voor je geloof omschrijven?

Hoe zou je de waarde van de Bijbel voor je leven omschrijven?

6. Theologie is in de communicatie over het geloof impliciet aanwezig

Bij de pilot bleek dat de respondenten veel moeite hadden met de vraag. De term 'geloof' als zodanig riep verzet op. De gedachte om over de relatie met God te praten riep eveneens verzet op. Om deze reden heb ik voor een andere invalshoek gekozen. Ik ben begonnen met te

vragen of respondenten praten over datgene wat voor hen wezenlijk in het leven is. Ik ben daarna in het gesprek opgeschoven in de richting van geloven en van hun idee van God. Bij het thema betreffende de communicatie over het geloof zijn na de pilot de volgende vragen opgenomen.

Heb je het in het praten met anderen ook wel over wat voor jou het meest wezenlijk, belangrijk is in het leven?

Komt daar iets van jouw geloof in aan de orde?

Komt daar dan iets in aan de orde van jouw idee over God?

Hoe gemakkelijk praat je daar over?

Hangt dat af van met wie je daar over praat?

8. Rol van de predikant

De vraag naar de rol van de predikant bleek in het gesprek ‘met de deur in huis te vallen’. Het kostte de respondenten nogal wat denken om te zien in welke richting zij zouden moeten antwoorden. Om deze reden is aan deze vraag een andere inleidende vraag toegevoegd. Bij het thema betreffende de rol van de predikant zijn na de pilot de volgende vragen opgenomen.

Praat je ook wel eens over wat de gemeenschap is of zou moeten zijn met de predikant er bij?

Wat is naar jouw idee de rol van de predikant bij het praten over de identiteit van de gemeenschap?

4.2.11 Nadere accentueringen

Aan de hand van de definitieve vragenlijst zijn de volgende twee interviews gehouden. In de loop van die interviews zijn enkele opmerkelijke antwoorden gegeven. Deze antwoorden leidden er toe dat de thema's verder zijn toegespitst.

2. De waarde van de gemeenschap

De eerste respondent gaf aan dat er een hechte gemeenschap is en dat deze respondent zich daar geheel thuis voelde. De tweede respondent gaf aan dat er een hechte gemeenschap is, maar dat deze respondent zich niet zag als lid van die gemeenschap. De derde respondent gaf aan zich nauw betrokken te voelen bij de gemeenschap. De vierde respondent gaf aan dat er wel een gemeenschap is maar dat deze zich niet betrokken voelt bij de gemeenschap. Om deze reden is na het vierde interview de vraag toegevoegd of de respondent zich ook als lid van de gemeenschap zag. Na het vierde gesprek zijn bij het thema betreffende de waarde van de gemeenschap de volgende vragen opgenomen.

Heb je het idee dat de Arminiuskerk een gemeenschap is?

In welke zin zou je dit een gemeenschap noemen?

Voel je je betrokken bij deze gemeenschap?

Zie je jezelf als lid van deze gemeenschap?

Hoe zou je de waarde van de gemeenschap voor jou omschrijven?

4. Openheid naar samenleving

Na vier interviews heb ik de invalshoek van dit thema veranderd. De vraag of de samenleving invloed uitoefent op het geloof bleek te weinig concreet te zijn. De vraag vraagt veel denkstappen van de respondenten. Om deze reden ben ik begonnen met te vragen aan respondenten of zij het idee hebben dat hun geloof veranderd is in de loop van hun leven. Daarna heb ik besproken of die verandering – mede – door hun deelname aan de samenleving en de cultuur tot stand is gekomen. Immers, als het geloof niet verandert, is er ook weinig aanleiding om te vragen naar de invloed van de samenleving op het geloof. Bij het thema betreffende de openheid naar de samenleving en eigentijds zijn, zijn na het vierde gesprek de volgende vragen opgenomen.

Heb je het idee dat je geloof steeds hetzelfde blijft of dat er zich veranderingen in voordoen?

Hoe beschrijf je zelf je deelname aan de samenleving?

En aan de cultuur?

Mag de samenleving en de cultuur invloed uitoefenen op je geloof?

Oefenen de samenleving en de cultuur invloed uit op je geloof?

Als de samenleving verandert, verandert dan ook je geloof?

7. Theologie is in de communicatie over de gemeenschap impliciet aanwezig

Na vier gesprekken bleek dat dit een moeilijk onderwerp is. De antwoorden bij dit thema bleven te vaag en te algemeen. Om die reden heb ik expliciet naar het theologische karakter van de gemeenschap gevraagd. Ik heb gezegd dat sommige mensen bij de kerk over het ‘Lichaam van Christus’ spreken. Ik vroeg of respondenten er ook zo over dachten. Het is niet zo dat ik vermoedde dat zij er zo over dachten. Ik vermoedde wel dat het aan de hand van deze metafoor voor hen duidelijk is wat ik bedoel. De uitdrukking is voor respondenten een duidelijke indicatie van het theologisch karakter van de kerk. De vraag gaf inderdaad meer duidelijke en expliciete antwoorden. De vraag is verder uitgebreid met een aantal vragen die de ‘aard en de identiteit’ moeten verduidelijken. Het was niet direct duidelijk wat die begrippen inhouden. Bij het thema betreffende de communicatie over de gemeenschap zijn na vier gesprekken de volgende vragen opgenomen.

Praat je er wel eens over wat je van de Arminiuskerk als geloofsgemeenschap vindt?

Praat je er wel eens over met andere leden van de kerk?

Heeft de kerk als geloofsgemeenschap als zodanig voor jou een theologische of religieuze betekenis?

Sommige mensen spreken over de kerk bijvoorbeeld als het “Lichaam van Christus”; gebruik je ooit dergelijke beelden voor de gemeenschap van de Arminiuskerk?

Praat je met mensen over de geloofsgemeenschap aan de hand van dergelijke beelden?

Hoe lastig of gemakkelijk vind je het om er op die manier over te praten?

4.3 REFLECTIE

Bij kwalitatief onderzoek is de reflectie op de persoon van de onderzoeker en op de wijze van kennisvergaring van groot belang (Swinton 2013, 59) In dit gedeelte wordt bij wijze van reflectie nader ingegaan op een aantal aspecten van het onderzoek. Het betreffen achtereenvolgens de volgende aspecten:

- De onderzoeker
- De validiteit

- De wijze van interviewen
- Generalisatie
- Verzadiging.
- Selectie

4.3.1 *De onderzoeker*

Het onderzoek is kwalitatief van aard. Bij een kwalitatief onderzoek speelt de onderzoeker een essentiële rol (Swinton 2013, 58). Hierna zal ik enkele aspecten noemen die van belang zijn om mijn rol als onderzoeker te kunnen waarderen.

Voor mijn religieuze achtergrond is het van belang te vermelden dat mijn ouders gereformeerd waren. Als kind maakten de verboden die met de godsdienst te maken hadden, de meeste indruk. Vanaf mijn zestiende was ik betrokken bij de Hervormde Jeugdraad in Amsterdam. De religieuze opvattingen waren daar aanmerkelijk liberaler. Daarnaast bood de Jeugdraad gelegenheid voor grote betrokkenheid van de deelnemers. Tijdens mijn sociologiestudie deed ik theologie als bijvak bij de vrijzinnige theoloog Sperna Weiland. Ervaringen van ‘uit de kerk geduwd worden’, zoals deze in het volgende hoofdstuk beschreven zullen worden, heb ik meegemaakt in de kerk waar ik als dooplid aan verbonden was. Mijn kinderen mochten van de predikant niet gedoopt worden omdat wel mijn vrouw belijdend lid was, maar ik niet. Later kwam een andere predikant in de wijkgemeente. Van hem mocht het wel.

Ik heb een jaar voordat het onderzoek werd uitgevoerd als predikant in opleiding in de Arminiuskerk een stage gedaan. Twee respondenten kennen mij doordat ik een gespreksgroep heb begeleid waar zij deel van uitmaakten. Eén respondent kent de onderzoeker door andere contacten binnen de kerk.

Verder ben ik lid van deze kerk. Enerzijds kan het daardoor gemakkelijker zijn om toestemming te verkrijgen van de kerkenraad voor het onderzoek en medewerking van de respondenten te verkrijgen. Anderzijds kunnen respondenten hierdoor wellicht eerder sociaal wenselijke antwoorden geven dan bij een geheel onbekende onderzoeker.

Ik interviewde leden die ouder zijn dan 70 en leden die jonger zijn dan 65 jaar. Ik ben zelf ouder dan 70 jaar. Mijn kennis van de belevingswereld van mensen die ouder zijn dan 70 jaar is groter dan mijn kennis van de belevingswereld van mensen die jonger zijn dan 65 jaar.

Ik ondervroeg vier vrouwen en vijf mannen. Ik ben een man. Mijn kennis van de belevingswereld van mannen is groter dan mijn kennis van de belevingswereld van vrouwen. Ik leer van datgene wat nieuw is voor mij. Van de interviews met de mannen die ouder zijn dan 70 jaar heb ik het minst geleerd. Van de interviews met mensen, zowel vrouwen als mannen, die jonger zijn dan 65 jaar heb ik het meeste geleerd.

4.3.2 *Validiteit*

De validiteit van kwalitatief onderzoek wordt mede bepaald door de gedetailleerde beschrijving, de zogenaamde ‘thick description’ (Swinton 2013, 46) De interviews zijn opgenomen en uitgetikt. Op deze manier raken zo min mogelijk details verloren. De teksten zijn, afhankelijk van de lengte van het interview, vijf tot elf pagina’s lang.

4.3.3 *Wijze van interviewen*

Ten behoeve van de betrouwbaarheid is een vragenlijst opgesteld. De vragenlijst is in een pilot getest en daarna gewijzigd en definitief vastgesteld. De vragen zijn niet allemaal letterlijk zo aan de respondenten gesteld. Bij elk onderwerp zijn een aantal vragen opgesteld. De eerste van de vragen over een onderwerp is wel steeds zo genoemd. De volgende vragen dienden als checklist voor de interviewer. Als een vraag door de respondent uit zichzelf beantwoord is, dan is deze niet verder genoemd.

4.3.4 *Generalisatie*

De resultaten van kwalitatief onderzoek lenen zich niet voor generalisaties. De resultaten zijn niet direct over te brengen naar andere situaties. Wel is het zo dat de resultaten tot identificatie en tot resonantie kunnen leiden (Swinton 2013, 47) Dat wil zeggen dat lezers die zich in een ongeveer vergelijkbare positie bevinden zich in meerdere of mindere mate kunnen identificeren met de beschrijving van het onderzoek. De resultaten kunnen in meerdere of mindere mate bij hen leiden tot resonantie.

Er zijn negen vrijzinnig protestanten geïnterviewd die deel uitmaken van een gemeente met drie denominaties in een middelgrote stad. Ik veronderstel dat de mogelijkheden voor identificatie en resonantie het sterkst zijn bij andere vrijzinnig protestanten die deel uitmaken van dezelfde gemeente. De mogelijkheden voor identificatie en resonantie zullen geleidelijk afnemen voor leden van andere denominaties in deze gemeente, voor vrijzinnig protestanten elders in een gemeente met drie denominaties, voor vrijzinnig protestanten elders in het land, voor leden van vrijzinnige denominaties die niet tot de vrijzinnig protestanten behoren elders in Nederland en voor leden van plurale PKN-gemeenten in Nederland.

De mogelijkheden voor identificatie en resonantie zullen wellicht het kleinst zijn voor gemeenten en parochies die meer orthodox van aard zijn, voor gemeenten in grote steden en in kleine dorpen en voor gemeenten en parochies buiten Nederland.

4.3.5 *Verzadiging.*

Wat is de waarde van slechts negen interviews? Hoe groot is de kans is dat een volgende respondent geheel nieuwe informatie oplevert? Voor de beantwoording van deze vraag verwijs ik naar mijn volgende subjectieve waarneming. Na afloop van het achtste, door mij uitgevoerde interview, zei de respondent: 'Het zal wel een heel ander verhaal zijn dan u van anderen hoorde.' Ik kon de respondent geruststellen en zeggen dat diens verhaal veel leek op het verhaal van andere respondenten. Met andere woorden: veel van hetgeen deze respondent zei, hadden andere respondenten vóór deze ook al gezegd.

4.3.6 *Selectie*

Respondenten zijn om de in par. 4.2.3 genoemde redenen alleen geselecteerd op leeftijd en op geslacht. Verder zijn respondenten niet op bepaalde eigenschappen geselecteerd. Het enige criterium is het lidmaatschap van de Arminiuskerk. De mate van actieve betrokkenheid bij de gemeente is bijvoorbeeld niet als selectiecriterium opgenomen. Datzelfde geldt voor het criterium van kerkelijke herkomst. Het is waarschijnlijk dat ik bij dit onderzoek bepaalde, in

hoofdstuk 5 te beschrijven verschijnselen niet op het spoor was gekomen als er meer selectiecriteria waren toegevoegd.

In dit hoofdstuk is de manier waarop het onderzoek is uitgevoerd beschreven. In het volgende hoofdstuk komen de antwoorden op de vragen aan de orde.

HOOFDSTUK 5 RESULTATEN VAN HET ONDERZOEK

5.1 INLEIDING

De vraagstelling voor dit onderzoek, zoals deze in hoofdstuk 1 verwoord is, luidt:

Wat is de betekenis van de geleefde ecclesiologie voor de manier van communiceren over de identiteit van hun gemeenschap door vrijzinnigen kerkleden?

De aspecten die voor de geleefde ecclesiologie van belang zijn, werden in hoofdstuk 3 nader onderzocht. Deze aspecten zijn ondergebracht in de thema's 'gemeenschap', 'geloofsvrijheid', 'eigentijds zijn en het open staan naar de wereld', 'waarde van de traditie' en 'taak van de predikant'. Daarnaast zijn de aspecten die verband houden met de communicatie over het geloof en de communicatie over de gemeenschap onderzocht. In hoofdstuk 4 zijn deze thema's uitgewerkt in vragen die in de interviews aan de orde kunnen komen. In dit hoofdstuk worden de resultaten van het onderzoek per thema weergegeven, zoals deze thema's in hoofdstuk 3 genoemd zijn. Bij verschillende samenvattingen worden bij wijze van illustratie één of enkele fragmenten van interviews weergegeven. Er zijn negen respondenten. Deze worden vermeld met R1, R2 etc.

5.2 DE KERKELIJKE HERKOMST EN DE OVERGANG NAAR DE ARMINIUSKERK

Eén respondent was van jongs af aan vrijzinnig hervormd en is steeds lid geweest van een vrijzinnig hervormde gemeente. Alle andere leden zijn kortere of langere tijd betrokken geweest bij een meer orthodoxe gemeente. Zij hebben allen ervaringen gehad met kerken waar zij op een gegeven moment niet konden vinden wat zij zochten. Personen die ouder zijn dan 70 jaar komen uit liberale tot midden-orthodoxe gemeenten. Zij hebben meer oecumenische kerkelijke ervaringen gehad. Na verhuizingen kwamen zij in meer orthodoxe gemeenten terecht. Zij zijn daar lid geworden van een hervormde gemeente waarvan zij uiteindelijk het idee hadden dat deze niet goed bij hen paste. Na kortere of langere tijd zochten zij een andere gemeente en kwamen zo bij de Arminiuskerk terecht. Een respondent zei:

'Dus ja, ik kwam daar in een wijkgemeente terecht en ja, dat was zo iets totaal anders dan ik vanuit mijn tijd in (...) gewend was, dat ik daar wel erg van schrok.' 'Ja, dat was voor mij dus een kerkelijke omgeving waar ik gewoon niet in paste, he, we zijn toen later naar (...) verhuisd, daar werd het niet veel beter, ik had een beetje vergelijkbare ervaringen, dus toen ben ik gewoon op zoek gegaan naar een geloofsgemeenschap waarvan ik dacht dat past beter bij mij.'(R1)

Van degenen die jonger zijn dan 65 jaar zijn de meesten van jongs af aan bij meer orthodoxe gemeenten betrokken geweest. Zij zijn in de loop van de jaren veranderd in hun opvattingen. Zij maakten een ontwikkeling mee waardoor zij zich inhoudelijk minder thuis voelden bij deze gemeenten. Op gegeven moment sloten deze gemeenten niet meer aan bij hun veranderde opvattingen.

Een respondent zei:

‘Toen ben ik uiteindelijk hier in (...) lid geworden van de (...)kerk, dat is ook een PKN gemeente, ben ik echt jaren lid van geweest, heb ik ook belijdenis gedaan. Maar dat sprak me op gegeven moment niet meer zo aan, ook gewoon het hele massale, het is gewoon een hele grote gemeente met heel veel kinderen, en nou ja ik weet niet, het trok me gewoon niet meer zo aan,’ (R2)

Schema 1: kerkelijke herkomst naar leeftijd

<i>leeftijd</i>	<i>kerk in de jeugd</i>	<i>kerk nu</i>
ouder dan 70	vrijzinnig tot midden-orthodox	vrijzinnig
jonger dan 65	midden-orthodox tot orthodox	vrijzinnig

De meeste respondenten waren bovengemiddeld actief in de kerk waar zij lid waren voordat zij naar de Arminiuskerk gingen. Zij waren op de een of andere manier sterk teleurgesteld in de betreffende kerk, in de predikant of in de gemeente. Enkele respondenten voelden zich door de anderen min of meer de kerk uit geduwd en aan de kant gezet. Respondenten waren ontevreden over de gemeente waar zij lid van waren. Zij zijn bij verschillende andere kerken gaan kijken, gaan ‘shoppen’, en kozen uiteindelijk voor de Arminiuskerk.

Bij hun eerste kennismaking met de Arminiuskerk waardeerden de meeste respondenten de drukte en de levendigheid positief. Eén persoon waardeert juist de rust en de stilte. Veel leden benoemen dat zij zich vrij en welkom voelden in de Arminiuskerk. Zij wijzen op het ongedwongen, informele, persoonlijke karakter. Verschillende mensen noemen de muziek, de veelkleurigheid en de deelname van de kinderen als opvallende punten.

5.3 DE GEMEENSCHAP

Alle leden laten zich lovend uit over de gemeenschap in de Arminiuskerk. Dat de Arminiuskerk een gemeenschap vormt staat voor hen wel vast. Sommige mensen noemen de drie denominaties waar de huidige Arminiuskerk uit is voortgekomen en zeggen dat er nu een gemeenschap gegroeid is. Zij, die langere tijd lid zijn, verwijzen daarbij vaak naar de samenwerking van die denominaties. Respondenten die kortere tijd lid zijn verwijzen daar niet naar. Die verwijzen eerder naar de activiteiten die nu plaats vinden. Alhoewel vrijwel geen van de respondenten de kerk wekelijks bezoekt zijn naar hun eigen beleving hun betrokkenheid bij en het verantwoordelijkheidsgevoel voor de kerk groot. Alle leden wijzen op de vele activiteiten die zij voor de gemeenschap van de Arminiuskerk doen of deden, behalve één respondent, die ouder is dan 70 jaar en die sinds lang niet meer in de kerk komt. De leden van de Arminiuskerk doen veel activiteiten waar ook zij die geen lid zijn, nadrukkelijk welkom zijn.

Een respondent zei in dit verband:

‘Ik weet wel dat er ontzettend veel georganiseerd wordt. Door de week, zeg maar, ’t is echt voor zo een gemeente idioot veel dingen worden georganiseerd’.(R2)

Verschillende personen noemen het feit dat de gemeenschap niet zo groot is als een pluspunt. Zij waren betrokken bij grote gemeenten die zij als massaal ervaren hebben. Zij waarderen het daarom positief dat de Arminiuskerk geen grote gemeente is. Maar er zijn ook mensen die aansluiting zoeken bij leeftijdsgenoten en er daar, door de omvang, te weinig van tegenkomen.

Er is één ouder lid dat al langere tijd het idee heeft niet bij deze gemeenschap te horen. Deze komt nooit meer in de kerk. Drie van de vier respondenten die ouder zijn dan 70 jaar zeggen dat zij zich zeer thuis voelen in de gemeenschap. Van de vijf leden die jonger zijn dan 65 jaar is er één die zich zeer thuis voelt in de Arminiuskerk. De vier anderen voelen zich niet thuis in de Arminiuskerk. Zij zeggen dat zij niet het gevoel hebben dat zij deel uitmaken van de gemeenschap. Hieronder volgen de kenmerkende reacties van deze vier leden.

De eerste respondent heeft aan de ene kant het idee dat iedereen individueel heel uitnodigend en open is. Meer uitnodigend lijkt nauwelijks te kunnen. Aan de andere kant heeft deze persoon het idee dat het geheel een hechte en besloten indruk maakt. Deze persoon wijdt de geringere betrokkenheid ook aan de eigen persoonlijkheid.

De respondent zei:

‘Ja, dat vind ik wel lastig want ik heb wel het idee dat het een gemeenschap is, maar niet zo zeer het idee dat ik daar deel van uit maak. Misschien omdat ik er nog niet zo lang bij zit. Ik heb het idee dat het echt een heel hechte groep is, in ieder geval de mensen die er actief in zijn, maar ik heb heel erg het idee dat het een clubje is van mensen die elkaar al heel lang kennen, terwijl, ik bedoel, iedereen is heel uitnodigend, en ik heb in die paar jaar bij de Arminiuskerk met meer mensen gepraat dan ooit bij de (...)kerk. (...)’ ‘Ja, maar ik ben dan ook niet iemand die zich dan overal in stort in clubjes en in kringen.’ (R2)

De tweede respondent denkt dat er een groep is die zich goed thuis voelt in de gemeente, maar dat de respondent zelf zich daar niet bij thuis voelt. Een belangrijke reden is dat er weinig mensen van de dezelfde leeftijd als die van dit lid zijn.

De derde respondent is in het verleden actief geweest in de Arminiuskerk en daarvoor in een andere kerk. Deze persoon wijt de mindere betrokkenheid aan ervaringen in de relationele sfeer. Elders geeft deze persoon aan dat de betrokkenheid bij de kerk en het geloof in het algemeen minder is geworden.

De vierde respondent heeft veel activiteiten in de gemeente gedaan, waardoor deze zich sterk betrokken voelde. De afgelopen periode vraagt dit lid zich steeds meer af of deze nog wel in de kerk zou moeten zijn. Deze persoon noemt het een terugtrekkende beweging. Deze respondent omschreef diens participatie in de gemeenschap als volgt:

“Omdat, het hele concept van de Arminiuskerk, functioneert met moderne muziek, met hedendaagse thematiek, dat spreekt me op zich wel aan, alleen, voordat je je ergens echt bij voelt horen, moet je er zelf ook wel in investeren, dan komt er ook wat terug. En ik merk aan mijzelf dat ik dat te weinig doe eigenlijk. Ja, ik (verrichtte diverse activiteiten in de kerk), ik merk de afgelopen jaren, dat is een wisselwerking, dat ik minder tijd investeer, waardoor de voeling een beetje verdwijnt.’ (R9)

Er zijn vier jongere leden die nu wel in de kerk komen en die niet het idee dat het hun gemeenschap is. Zij hebben niet het idee dat zij deel uitmaken van de gemeenschap.

Twee respondenten die jonger zijn dan 65 jaar nemen nu geleidelijk aan afstand van hun geloof en van de geloofsgemeenschap. Zij komen steeds minder. Het is niet zo dat zij zich niet – meer – bezig houden met vragen van uiterste betekenis van het bestaan. Alleen, de antwoorden op die vragen zoeken zij niet langer in de kerk. Het lijkt er op dat de periode die zij in de Arminiuskerk doorbrengen een overgangperiode is. Zij waren in het verleden, in hun jeugd betrokken bij meer orthodoxe gemeenten. Zij bewegen zich in een richting waarbij zij in de toekomst ‘minder met geloof bezig zijn’. Ergens in deze beweging waren zij bij de Arminiuskerk betrokken. De betrokkenheid was aanvankelijk met veel enthousiasme. Het enthousiasme nam geleidelijk af. Bij één lid, ouder dan 70 jaar, heeft dit proces al langer geleden plaatsgevonden.

5.4 GELOOFSVRIJHEID

Alle respondenten zijn van mening dat geloofsvrijheid, het feit dat ieder mag geloven wat hij of zij wil zonder op de hoede te hoeven zijn voor commentaar van anderen, in de Arminiuskerk bestaat. Iedereen waardeert dit sterk als een belangrijk kenmerk van de gemeenschap. En voor iedereen is het een belangrijke waarde. Daarnaast denkt iedereen dat dit een norm is die ook door andere leden van de gemeenschap in sterke mate wordt nagestreefd. Allen zijn van mening dat deze norm van grote waarde is. Een lid antwoordde op de vraag of deze het idee heeft dat er in de Arminiuskerk geloofsvrijheid bestaat:

‘Het antwoord is volmondig ja.

Nou dat is heel belangrijk, vind ik ja. Ik zou me niet kunnen vinden bij, of mij aansluiten bij een kerkgemeenschap waar ik aan bepaalde minimumeisen ten aanzien van formuleringen van wat je nou gelooft zou moeten voldoen.’ (R7)

Enkele personen veronderstellen dat bij de vrijzinnig protestanten de diversiteit groter is dan bij de doopsgezinden en de remonstranten. Rond 2000 zijn de doopsgezinden, de remonstranten en de vrijzinnig hervormden in één gemeenschap bijeengekomen. Er is enig verschil te merken tussen vrijzinnig protestanten die al voor 2000 betrokken waren bij de kerk en zij, die nadien bij de kerk betrokken waren. Zij die lange tijd betrokken zijn vatten de vragen naar geloofsvrijheid en naar gemeenschap vaker op als vragen naar de verhouding tussen de drie samenwerkende denominaties. Zij die kortere tijd betrokken zijn maken van die verhouding weinig of geen gewag.

Respondenten zeiden verder dat geloofsvrijheid betekent dat er niet snel wordt gezegd dat iets vreemd is. Mensen zijn juist geïnteresseerd in wat anderen geloven. Geloofsvrijheid betekent veelkleurigheid. Het bestaan van vele opvattingen wordt positief beoordeeld. Geloofsvrijheid betekent dat iemand zijn of haar meer orthodoxe overtuigingen mag hebben. Men mag ook katholiek, agnost of atheïst zijn. Er bestaan geen minimumeisen ten aanzien van het geloof. Sommige personen geven aan wat voor hen geloofsonvrijheid inhoudt. Dit gebeurt meestal aan de hand van ervaringen die men in vorige gemeenten heeft gehad. Geloofsonvrijheid kan inhouden dat predikanten alles invullen en geen ruimte laten voor eigen gevoel en interpretatie. Het kan zijn dat er een gedeelte overtuiging behoort te zijn. De verhouding tot Jezus wordt als maatstaf gezien van het horen bij de gemeenschap. De predikant heeft een controlerende functie. Er is persoonlijke onvrijheid, een dwang die uitgeoefend wordt. Een gemeentelid zei:

‘Dus om een voorbeeld te geven: er was een groot huisbezoek, dus een avond waarop de dominee met een aantal wijkbewoners bij elkaar zit en waarmee de avond begon, we zaten in zo een kringetje, en dat de dominee aan iedereen vroeg: waarom bent u afgelopen zondag wel of niet bij het avondmaal geweest. De sfeer werd dus buitengewoon ongemakkelijk,’ ‘die norm is zo vast, he, je had op het avondmaal moeten verschijnen, en zo niet, leg dan eens uit waarom je niet aan die norm beantwoord hebt.’(R1)

Een andere respondent zei:

‘maar wat mij altijd weer heel erg stoort in de kerken en dat gebeurt volgens mij ook heel vaak in preken, dat er zo veel voor je ingevuld wordt, een dominee die er van uit gaat dat hoe hij het voelt of hoe hij het ziet, dat de hele gemeente dat zo ziet. Dat had ik nooit, dat ik dacht ik voel het precies zo als jij, en als het helemaal voor je wordt ingevuld dan is er helemaal geen ruimte meer voor je eigen interpretatie of gevoel daarbij.’(R2)

5.5 OPENHEID NAAR DE SAMENLEVING EN EIGENTIJDS ZIJN

5.5.1 *Veranderingen in het geloof*

De meeste respondenten zijn van mening dat hun geloof veranderd is in de loop van hun leven. Zij denken dat het geloof mede verandert onder invloed van de samenleving.

Een persoon zei:

‘Ja. Ja, vanzelfsprekend, als je heel jong bent, dan neem je alles voor waar aan, dan vind ik dat je rond je twintigste, wanneer je echt wel de wereld ontmoet en daarmee ook Jan en alleman en diverse ideeën zo eens langs hoort komen, dan raak je wat, tenminste laat ik het even bij mijzelf houden, toen raakte ik wat losser in de leer. Ik heb ook gereisd, en dan kom je van alles tegen, en toen merkte ik wel, toen wij kinderen kregen, voelde ik sterk de behoefte om de kinderen ook wel in een traditie mee te nemen, op te voeden, omdat wij allebei wel als waardevol hebben ervaren ja, dat geeft ook structuur, dat geeft ook borging, verankering in je leven, en nu (...) merk ik dat wij toch ook weer een andere richting op denken,’ (R9)

Er is verschil merkbaar in de houding ten opzichte van verandering die verband houdt met de levensfase waarin respondenten verkeren.

Een oudere respondent zei:

“He, en ik denk ik ben nou (ouder dan 70), dan heb je voor jezelf ook wel een ordening in je levensovertuiging aangebracht, he, de dingen gaan natuurlijk toch denk ik ... weer hun plek krijgen en dan zal het ook wel weer blijven ontwikkelen, dat hoop ik tenminste wel, maar het is natuurlijk een fase waarin in dat opzicht de rust wat meer inkeert.”(R1)

Een jonger gemeentelid zei:

“kijk ik ben er niet helemaal uit, zeg maar, ik ben niet zo een van geloof dat dit zo is, ik ben wel heel erg vragend en zoekend (...).” (R4)

Respondenten zijn van mening dat hun geloof mede verandert door wat zij meemaken. Een oudere persoon zei hierover:

“Ja, dat is zo, ja, dat is wel zeker. Ik ben nu al vrij oud, maar als ik op mijn leven tot nu toe terug kijk, ik heb de hele naoorlogse periode meegemaakt waarbij iedereen, en niet alleen ik, alle zekerheden bij het oud vuil deponeerde. We zijn over heel veel dingen anders gaan denken. Wat goed orthodoxe gelovigen vasthouden. Ik wens dat niet vast te houden. Ik heb wel eens discussies met mensen die uit de vrijgemaakte hoek komen die het toch heel krampachtig beleven.”(R7)

Een jongere respondent zei:

“ja, wat ik geloof hangt ook heel erg samen met wie ik ben en .. dus als ik verander dan verandert mijn geloof ook, ik geloof niet hetzelfde als wat ik 25 jaar geleden geloofde, het is veranderlijk, samen met jezelf, en of dat dan onder invloed van ja dat is onder invloed van alles wat je meemaakt in het leven dus ook”(R2)

Jongere gemeenteleden verkeren in een andere fase van hun leven dan oudere respondenten. Zij zijn meer op zoek naar wat het geloof en de kerk voor hen kunnen betekenen. Daarnaast groeiden zij op in een andere tijd en een andere samenleving dan de oudere respondenten. Verder gaan zij enigszins anders om met de onvrijheid die in de vorige kerk ervaren is. Dat komt mede doordat oudere respondenten een andere kerkelijke herkomst hebben dan jongere leden.

Schema 2: relatie overtuiging en belangstelling voor gemeente

<i>leeftijd</i>	<i>overtuiging in de jeugd</i>	<i>overtuiging nu</i>	<i>ervaring onvrijheid</i>	<i>aard van belangstelling</i>
ouder dan 70	liberaal tot midden orthodox	zelfde overtuiging	onvrijheid	zoeken vrijzinnige gemeente
jonger dan 65	midden orthodox tot orthodox	verandering in overtuiging	onvrijheid	zoeken inhoudelijk andere gemeente

De ervaringen van onvrijheid en van vrijheid zoals hierboven beschreven hebben vrijwel alle respondenten gehad. Daarmee is nog niet gezegd dat deze ervaringen dezelfde gevoelswaarde hebben. Respondenten die ouder zijn dan 70 jaar gaan met de onvrijheid iets laconieker om dan de jongere respondenten. Deze personen constateren dat een gemeente niet zo goed bij hen past en zoeken een gemeente die beter bij hen past. Voor respondenten die jonger zijn dan 65 gaat dit gepaard met veranderingen in hun geloofsovertuigingen. Daarmee is de lading van de ervaringen van onvrijheid en vrijheid zwaarder dan dit bij respondenten die ouder zijn dan

70 het geval is. Zij zoeken niet alleen een meer vrijzinnige gemeente, maar vooral een gemeente die inhoudelijk beter bij hun gewijzigde overtuigingen aansluit.

5.5.3 *Openheid naar de buitenwereld*

Het onderzoek laat de wijze zien waarop de vrijzinnig protestanten naar de wereld en de kerk kijken. Een respondent zei het als volgt:

“Ik denk dat een hoop mensen die vraag zich ook wel eens stellen van wat voor rol zien wij voor de kerk in de directe omgeving, wat betekent zo een kerk, voor mij, maar voor een ander, binnen ons maatschappelijk bestel, ik denk dat een fundamentele discussie daarover misschien wel op zijn plek is, alhoewel dat soms ook dingen los maakt, onzekerheid oplevert, waarvan je de implicaties je wel moet realiseren.”(R9)

Uit de antwoorden blijkt dat er noch op het individuele niveau noch op het niveau van de gemeenschap als geheel benadrukt wordt dat er een afgezonderdheid van de samenleving bestaat. Integendeel, op beide niveaus oefent de samenleving invloed uit en op beide niveaus wil men ook invloed uitoefenen. Het kan ook zijn dat de betrokkenheid op de buitenwereld juist dat is wat de leden tot gemeenschap maakt. Er wordt een hoge betrokkenheid op de buitenwereld verwacht. Een lid benadrukt bijvoorbeeld de gemeenschappelijke visie op de positie van vluchtelingen:

“Nou ja, ik denk dat tegelijkertijd de diversiteit groot is in hoe men religie beleeft en in hoeverre men nog gelooft in traditionelere vorm, er is een enorme diversiteit maar tegelijkertijd, in de toepassing van het geloof, in praktische zaken, in wereldse zaken, in hoe je aankijkt tegen de maatschappij en dat soort dingen, daar is sterke eensgezindheid in. Hoe je aankijkt tegen het vluchtelingenvraagstuk.”(R7)

5.6 DE WAARDERING VOOR DE BIJBEL EN DE TRADITIE

Zeven van de negen respondenten zeggen nooit in de Bijbel te lezen. Twee leden zeggen dat zij wel eens – incidenteel – de tekst nalezen, die tijdens de dienst is gelezen. Ook teksten over theologie zijn niet erg populair onder de respondenten. Er is één persoon die aangeeft boeken over theologie te lezen.

Respondenten geven bij de waardering van de Bijbel twee soorten antwoorden. Zij benoemen positieve waarderingen over de Bijbel. Er is niemand die daar alleen in negatieve zin of alleen in neutrale zin over spreekt. Daarnaast is er niemand die er alleen in positieve zin over spreekt zonder enige nuancering. Nuanceringen zijn vaak van relativerende aard.

De respondenten hebben op de volgende manier hun positieve waardering voor de Bijbel uitgesproken. De Bijbel geeft veel inspiratie en er staan veel waardevolle dingen in. De Bijbel heeft zich door de eeuwen heen bewezen. Het is een uniek boek. De Bijbel geeft een richtsnoer voor de vraag hoe je in het leven moet staan. De Bijbel gaat over menselijke verhoudingen, over het mens-zijn.

De respondenten hebben op de volgende manieren hun waardering voor de Bijbel gerelativeerd. Er is altijd duiding en interpretatie nodig bij de Bijbel. Zonder deze duiding is de Bijbel moeilijk of niet te begrijpen. Dat kan een reden zijn waarom zij wachten op de kerkdienst om iets uit de Bijbel te horen: dan komt er een betekenis bij. De duiding komt in de

eerste plaats van de predikant en wordt tijdens de dienst gegeven. Pas door de duiding wordt het duidelijk wat de Bijbel voor de persoon betekent.

De Bijbel is niet hun enig bron van inspiratie. De Bijbel is een belangrijk boek, maar naast de Bijbel zijn ook andere teksten van belang voor het geloof. Dat kunnen verbale teksten zijn, maar ook beelden kunnen van belang zijn en als 'tekst' dienen. Maar ook die 'teksten' dienen geduid te worden om de betekenis voor personen duidelijk te maken.

Enkele vrouwen zeiden dat de duiding van de Bijbel hen inspiratie biedt. Verschillende mannen zeiden dat de Bijbel hen richtlijnen geeft voor het leven en voor het samenleven.

Verder werd geantwoord dat de Bijbel niet letterlijk geïnterpreteerd moet worden. Het is vaag wat je met de Bijbel aan moet. De Bijbel is een heel oud boek. Het is niet het woord van God. Eén respondent heeft weinig met de Bijbel op als het over troost of zin gaat. Eén persoon heeft nu minder met de Bijbel dan in het verleden. Eén persoon komt niet (meer) in de kerk en leest nooit meer de Bijbel.

Enkeligen gebruiken de term 'van kافت tot kافت'. Deze term geeft in hun beleving een scheiding aan. Er zijn christenen die wel en er zijn christenen die niet denken dat de Bijbel in zijn geheel 'waar' is in de zin dat alles wat daar in staat ook werkelijk zo gebeurd is. De respondenten denken niet dat alles wat in de Bijbel staat werkelijk zo gebeurd is. Ook zouden verschillende respondenten de Bijbel niet Gods woord noemen. Verschillende respondenten benadrukken dat er geen zekerheid is in het geloof.

Een respondent zei in dit verband:

'Ik zie de Bijbel niet als het woord van God. Ik had een tijdje geleden bij de pedicure, en dat is die mevrouw die lid is van de vrijgemaakte kerk en dat is iemand die zegt, de Bijbel, dat is het woord van God, van kافت tot kافت, en als ik dat loslaat, dat is de angst he, dan gaat alles op een hellend vlak, dat hoor je vaak in orthodoxe kring, ja, ik denk toch vaak, de Bijbel, we hebben een groot stuk van de Joden overgenomen, het Nieuwe Testament is een verzameling van geschriften waarvan de meeste zijn geproduceerd lang na de dood van Christus,' (R7)

Een ander gemeentelid zei:

'Maar ik zie de Bijbel niet als een soort dogmatisch boek als, nou ja, van kافت tot kافت dat je het helemaal letterlijk moet nemen. Het is, ja, het is gewoon een verzameling boeken die ooit bij elkaar zijn gebracht maar waar stuk voor stuk gewoon heel waardevolle dingen in staan.' (R2)

5.7 THEOLOGIE IS IN DE COMMUNICATIE OVER HET GELOOF IMPLICIET AANWEZIG

In de Arminiuskerk is spreken over God spreken over het leven geworden 'met een min of meer vage notie van het geloof op de achtergrond'. Verschillende leden zeggen dat zij wel vaker over de praktische gevolgen van het geloof en over het mens-zijn praten dan over het geloof zelf.

Ouder dan 70 jaar

Vooraf respondenten die ouder zijn dan 70 jaar praten liever niet over hun geloof. Zij geven daar verschillende redenen voor.

Een respondent heeft geen uitgesproken visie op het geloof. Deze persoon heeft het idee dat leden van andere denominaties een meer uitgesproken visie hebben. Om deze rede zal deze persoon niet gauw over het geloof praten.

De volgende persoon komt al lang niet meer in de kerk. Deze praat wel over 'geloven', maar niet over het eigen geloof. Praten over 'geloven' houdt bijvoorbeeld in praten over de houding ten opzichte van het geloof, waarbij teleurstelling in het geloof aan de orde kan komen.

Een ander lid vindt de term 'geloof' een mystieke term. De term vormt een blokkade. Er moet iets gezegd worden wat eigenlijk niet gaat. Over vormgeving aan het menszijn kan men ook praten zonder mystieke termen. Praten over geloof is belastend voor anderen. Deze persoon zei:

Het is ergens ook zo'n beetje mystiek begrip het geloof en eh ja daar is natuurlijk vaak ook wel een probleem mee hoe verwoord je nou het soort van dingen dat daarmee te maken heeft en ik denk dat je dat wel ook op heel verschillende manieren kunt doen. He, ik denk dat je iets kunt vertellen wat misschien erg concreet is, zeg maar iets wat je mee gemaakt hebt, gelezen hebt .. wat gewoon met het leven te maken heeft, met het menszijn te maken heeft. En dan komt daar misschien het woord geloof, het woord Christus of Bijbel helemaal niet in voor. Wat is geloof nou voor mij, nou dat is uiteindelijk toch de vormgeving aan je menszijn, en dan kun je het daar best wel over hebben zonder het daar in de mystieke sfeer, he, die terminologie bij te pas komt die dan vaak een geloofsbeleving wordt bevonden.(R1)

De vierde respondent zegt op zoek te zijn naar gelijkgezinden omdat het gemakkelijker is om daarmee te praten over de vraag wat het mens-zijn betekent. Deze persoon zegt het als volgt:

"Ik zie een kerk als een verzameling mensen die zoeken naar, hoe moet ik leven, en hoe ervaar ik met anderen het geloof, en ook wat ik net zei, wat betekent het dan voor het menszijn en hoe sta ik ten opzichte van de samenleving, en wat betekent dat, en je zoekt gelijkgezinden op, omdat dat makkelijker is, en als er te grote verschillen zijn dan voel je je daar niet zo prettig bij, maar om nou te zeggen dit is een, ik denk dat er buiten de kerk ook wel groepen en individuen zijn die op gelijkwaardige manier ook bezig zijn met die zoektocht."(R7)

Deze respondent praat liever niet over het geloof. Deze gaat met het geloof niet de boer op. Er wordt wel over gepraat als er naar gevraagd wordt. Het eigen geloof wordt ook tamelijk vaag gevonden. Deze persoon heeft er moeite mee om uit te leggen wat het geloof precies inhoudt en waarom deze dat gelooft. De praktische uitwerking van het geloof is veel belangrijker dan het 'verbale deel'. Praten over het geloof betekent onder meer praten over hoe mensen met elkaar om moeten gaan. Praten over het geloof betekent praten over eigen onzekerheden. Op de vraag of deze persoon wel eens precies vertelt hoe diens geloof er uit ziet antwoordde deze:

'Niet zo vaak. Ik ga daar niet mee de boer op of zo. Als ik er naar gevraagd word zal ik het wel doen. Maar, mijn geloof is ook tamelijk vaag. Ik zal nooit, ik zal er moeite mee hebben om uit te leggen wat ik precies geloof en waarom ik dat geloof, dat is een ding, maar belangrijker is dat je, de praktische uitwerking van het geloof vind ik veel belangrijker dan het verbale deel.' (R7)

Jonger dan 65 jaar

Er is een nuanceverschil merkbaar in de wijze waarop oudere en waarop jongere leden over bijvoorbeeld de Bijbel spreken. Sommige jongere leden hebben iets meer dan ouderen de neiging om wel inhoudelijk over de kernen van de religieuze overtuiging te spreken.

Een respondent zei in dit verband:

“Ja, we hebben zo een club he, (..) heet die nu, en ondanks dat ik vind dat iedereen wel zijn best doet of zo kom ik daar toch niet in mee in de zin van, het gaat heel veel over hoe gaat het met jou en zo, ja, ik zocht daar toch andere dingen of zo.”(R4)

Twee respondenten die jonger zijn dan 65 jaar praten graag en zonder terughoudendheid over hun geloof. De eerste respondent praat wel graag over het geloof en het maakt ook blij. Een tweede persoon is er niet helemaal uit, heeft niet het idee hoe het precies is, is heel erg vragend en zoekend, maar ervaart geen schaamte of iets dergelijks om er over te praten. Drie andere respondenten praten niet of niet meer over hun geloof.

Voor één lid is de relatie met God persoonlijk en intiem van aard en om die reden is er niet goed over te praten. Deze persoon zei:

‘Ja, ik vind het wel lastig echt als het om mijn eigen persoonlijke geloof gaat, omdat het voor mij eigenlijk heel iets persoonlijks, ja, misschien ook iets privé is of zo, dat vind ik dan toch wel lastig. Maar, ja, soms kan het ook wel heel goed zijn, niet dat dat mij er dan van weerhoudt om er over te praten of zo maar ik merk wel dat dan het lastig is omdat het gewoon zoiets persoonlijks is. Het is meer dat ik het lastig vind om dat te laten zien want het is echt heel iets heel intiem. Ja, ik weet niet, de relatie die ik zeg maar met God heb, dat is gewoon iets heel persoonlijks.’(R2)

Een andere respondent denkt er nu minder over na dan in het verleden. Deze persoon heeft er daardoor ook wat minder behoefte aan om er over te spreken. De vijfde jongere respondent heeft in het verleden wel gepraat over wat deze precies van het geloof vond. Maar dit gemeentelid vindt dat nu wel ingewikkeld en doet dat niet.

5.8 THEOLOGIE IS IN DE COMMUNICATIE OVER DE GEMEENSCHAP IMPLICIET AANWEZIG

Bij de vragen naar de communicatie over de aard en identiteit werden verschillende soorten antwoorden genoemd. Geen van de respondenten duidt de kerk in termen met een expliciet theologische betekenis zoals bijvoorbeeld het ‘Lichaam van Christus’. De meeste respondenten praten niet over de identiteit van de gemeenschap op een manier waarbij hun geloof aan de orde komt.

Ouder dan 70

Een lid sprak bij deze vraag over de kenmerken van het gebouw. Deze persoon vindt de kerk als gebouw wel anders dan een seculiere ruimte maar hecht er geen theologische betekenis aan.

Een andere respondent zei:

‘Nee, het Lichaam van Christus, dat is weer zo een term he, ik zie de Arminiuskerk, de PKN, zelfs de hele christelijke kerken bij elkaar, zie ik niet als Lichaam van Christus, dat gaat mij een beetje te ver. Ik zie een kerk als een verzameling mensen die zoeken naar, hoe moet ik leven, en hoe ervaar ik met anderen het geloof,...’(R7)

Volgens deze persoon wordt de kerk gevormd door een verzameling mensen die op zoek zijn naar hoe zij moeten leven en naar de betekenissen voor het mens zijn. De kerk wordt niet aangeduid met termen met een theologische betekenis zoals het Lichaam van Christus.

Jonger dan 65

Twee leden zeiden dat zij wel met mensen over de identiteit praatten toen zij net lid waren geworden. Daarmee bedoelden deze mensen dat daarbij uitgelegd werd wat de Arminiuskerk voor soort kerk is waar zij zojuist lid van waren geworden. Hen werd gevraagd naar de aard van de denominaties die deel uitmaken van deze kerk. Een andere respondent praat meer over de praktische kant van de kerk, zoals de aantallen kinderen en leeftijdsgenoten, die daar komen. Verschillende respondenten zeggen dat praten over de kerk voor hen vooral praten over het samenzijn, de gemeenschap betekent.

Een respondent zegt als reactie op de vraag of deze naar de kerk kijkt als het Lichaam van Christus het volgende:

‘Daar heb ik helemaal niets mee met zo een gedachte, dat is een goede inschatting. Weet je als je met elkaar dit soort discussies voert, dan ga je zo voorbij aan waar het in de kern om gaat. Welke rol wil je als kerk in de samenleving vervullen, je maatschappelijke urgentie, die moet je duiden, ik heb wel moeite met die theologische gedachte, ik weet niet of dat erg is,’(R9)

Er is weinig verschil merkbaar tussen respondenten die ouder zijn dan 70 jaar en zij die jonger zijn dan 65 jaar wanneer het over de communicatie over de identiteit van de Arminiuskerk gaat. De theologie is niet expliciet aanwezig in deze communicatie en de theologie is evenmin impliciet aanwezig.

5.9 ROL VAN DE PREDIKANT

In het interview is aan het einde gevraagd naar de rol van de predikant bij het praten over aard en identiteit van de gemeenschap.

Twee respondenten zien de waarde van de mening van de predikant als het om de identiteit gaat niet als groter dan die van de andere gemeenteleden. Eén persoon noemt daarbij het priesterambt van alle gelovigen, de ander wijst op de predikant als voorbijganger. Twee leden zeggen dat zij hoge verwachtingen hebben van de predikant en de predikant graag op een voetstuk zien.

De mening van de andere personen ligt tussen deze uitersten in. De predikant verbindt maar heeft verder een gelijke stem als de andere leden van de gemeenschap.

Iemand die deze middenweg vertegenwoordigt, zei:

‘Als ik kijk naar de predikant, wat ik dan ook maar zie als een soort leiderschapsstijl, zo een rol zie ik (naam predikant) ook spelen, de predikant maakt zich onderdeel van

de gemeenschap. De predikant kan dingen entameren, duiden, samenvatten, ik vind niet dat de positie van de predikant moet zijn dat die boven de partijen beslissingen afdwingt. Ik vind dat de predikant vooral de rol heeft van verbinder. In die zin ook dat die de brede identiteit die wij met elkaar hebben, dat die daar de ruimte voor moet maken. En zich daarin ook neutraal met de eigen achtergrond in moet bewegen.’(R9)

5.10 SAMENVATTING

5.10.1 *Beleven van het geloof en van de gemeenschap*

In dit gedeelte wordt een overzicht gegeven van de belangrijkste antwoorden op de vragen over de thema's ‘gemeenschap’, ‘geloofsvrijheid’, ‘eigentijds zijn en het open staan naar de wereld’ en ‘waarde van de traditie’.

De komst van de meeste respondenten in deze kerk is geen rationeel-bewuste keuze. Het is het resultaat van ‘oriënteren’. Als redenen om uiteindelijk voor de Arminiuskerk te kiezen worden door niemand inhoudelijke overwegingen genoemd die met hun overtuiging te maken hebben. De keuze heeft meer met de beleving dan met de (vrijzinnige) overtuiging te maken. Er is naast de Bijbel veel aandacht voor andere teksten. De Bijbel – en de andere teksten – zijn typisch iets voor de dienst op zondagmorgen. Het is de bedoeling van de respondenten dat de predikant voor de duiding van de teksten zorgt. Het geloof wordt niet gezien als het aanvaarden van ‘waarheden’. Het belang van de teksten is voor de respondenten vooral gelegen in hun waarde voor het leven.

De respondenten zijn zich er individueel van bewust dat hun geloof verandert in de loop van hun leven. Dat veranderen is voor hen vanzelfsprekend. Zij kunnen die veranderingen benoemen. Het is lastiger om de gevolgen van die veranderingen voor de gemeenschap als geheel te benoemen.

De gemeenschap heeft geloofsvrijheid als belangrijke norm. Op één na hebben alle respondenten ervaringen met gemeenten waar meer druk werd uitgeoefend op de inhoud van het geloof en op de manier van geloven. Al deze respondenten ervoeren een min of meer grote opluchting door hun komst in de Arminiuskerk. De opluchting betreft de afwezigheid van de druk om te moeten geloven volgens door anderen opgelegde overtuigingen. Deze opluchting veroorzaakt een extra gevoeligheid voor het opleggen van wat voor dwang dan ook op het gebied van hun geloof. Dat veroorzaakt eveneens een terughoudendheid in het uiten van hun eigen overtuigingen.

De term ‘overtuigingen’ suggereert wellicht meer dan er is. Het suggereert een benoembaar geheel van opvattingen en meningen omtrent het geloof. Respondenten geven aan dat deze opvattingen voor hen niet zo duidelijk benoembaar zijn. Sommigen veronderstellen dat de leden van de andere denominaties hun overtuigingen iets duidelijker kunnen benoemen.

De gemeenschap wordt omschreven met de begrippen klein, persoonlijk, ongedwongen en levendig. Ieder voelt zich zeer welkom in de Arminiuskerk. De betrokkenheid op elkaar is groot. Sommigen waarderen de hechtheid niet alleen positief. De meesten verrichten diverse activiteiten in de gemeente of hebben die verricht.

Vier respondenten voelen zich zeer thuis in de Arminiuskerk.

Vier jongere respondenten nemen naar hun mening geen deel aan de gemeenschap. Zij investeren er minder in dan zij wel zouden willen en zij ontvangen er dan ook minder voor terug. Deze respondenten vinden niet steeds voldoende gelijkgezinden om de communicatie op peil te houden. Sommige respondenten nemen geleidelijk afscheid van de gemeenschap.

5.10.2 De communicatie over geloof en over de identiteit van de gemeenschap

Hieronder wordt een overzicht gegeven van de belangrijkste antwoorden op de vragen over de communicatie over het geloof en over de identiteit van de gemeenschap, en de vragen over de taak van de predikant.

De communicatie in de gemeenschap vindt vaker plaats over de duidingen van de Bijbel en van andere teksten dan over de inhoud van de teksten zelf. De duidingen worden vooral verwacht van de predikant. Deze duidingen houden verband met de manier van leven en van samenleven. De communicatie over het geloof vindt vaker plaats over de geleefde religie dan over de meer theologische aspecten van het geloof. Waar de religieuze betekenis van de gemeenschap aan de orde komt gaat het vaak over de manier van samenleven. Niemand zal de Arminiuskerk aanduiden als het Lichaam van Christus. Over de gemeenschap wordt gesproken in termen van vereniging van zoekenden en van samenleven met elkaar. De communicatie gaat vaak over de betrokkenheid op de omliggende wereld, een betrokkenheid die zowel voor het individu als voor de gemeenschap als geheel geldt. Er zijn veel activiteiten die niet zozeer alleen voor de eigen leden worden gedaan, maar juist voor hen die geen lid zijn. Over deze activiteiten vindt veel communicatie plaats. Op één persoon na verrichten alle respondenten veel werkzaamheden in de Arminiuskerk of hebben die verricht. Ook over het verrichten van deze werkzaamheden vindt veel communicatie plaats. Een deel van de communicatie vindt plaats over de norm die inhoudt dat er binnen de Arminiuskerk een grote mate van geloofsvrijheid bestaat. In de communicatie wordt actief de vrijzinnigheid bewaakt. Respondenten die jonger zijn dan 65 jaar praten naar verhouding iets vaker over de theologische aspecten van het geloof. Jongere respondenten zijn naar verhouding meer bezig met het zoeken naar de overtuiging die bij hen past. Daar zouden zij wel meer over willen communiceren.

De manier van communiceren wordt sterk bepaald door het bewustzijn van de voorlopigheid van de eigen overtuigingen. De communicatie vindt tastenderwijs plaats, er worden weinig stellingen over de geleefde theologie geuit. Van de predikant wordt een verbindende taakuitoefening verwacht waar het gaat om het communiceren over het geloof en over de identiteit van de gemeenschap. Als respondenten zich uitlaten over hun eerste indruk van de Arminiuskerk, dan spreken zij niet over de inhoud van de dienst. Zij spreken vooral over het spel, over het spektakel dat in de diensten kan worden waargenomen en waar zij aan deelnemen. Communiceren over de identiteit van de gemeenschap heeft voor vrijzinnig protestanten wellicht vooral met spel te maken.

In het bovenstaande zijn de resultaten van het onderzoek weergegeven. In het volgende hoofdstuk zullen aan deze resultaten de conclusies verbonden worden voor de beantwoording van de vraagstelling.

HOOFDSTUK 6 HET ONUITSPREEKBARE VORMGEVEN: DE BETEKENIS VAN DE GELEEFDE ECCLESIOLOGIE VOOR DE COMMUNICATIE OVER DE IDENTITEIT VAN DE GEMEENSCHAP

6.1 INLEIDING

In hoofdstuk 3 is de theorie met betrekking tot de geleefde ecclesiologie van vrijzinnig protestanten en de communicatie ten aanzien van de identiteit van de gemeenschap aan de orde geweest. Daarbij kwamen achtereenvolgens de volgende vier onderwerpen aan de orde:

- Vrijzinnig geloven
- Kenmerken van een vrijzinnige levenshouding
- Ecclesiologie
- Religieuze communicatie

Bij ieder onderwerp zijn thema's gezocht die in het onderzoek aan de orde konden komen. Dit leidde tot de volgende acht thema's:

- kerkelijke herkomst
- houding naar elkaar: de gemeenschap als zodanig heeft waarde:
- houding naar gezag: geloofsvrijheid
- houding naar buiten: openheid naar de samenleving en eigentijds zijn
- houding naar traditie: ondogmatisch
- houding naar communicatie: theologie is impliciet aanwezig
- houding naar communicatie: theologie is in de communicatie over de gemeenschap impliciet aanwezig
- houding naar de predikant

Aan de hand van deze acht thema's zijn de vragen opgesteld die in het onderzoek aan de respondenten gesteld zijn. De wijze waarop het onderzoek uitgevoerd is, is in hoofdstuk 4 beschreven. In hoofdstuk 5 zijn de resultaten van dit onderzoek weergegeven. Bij de opzet van hoofdstuk 5 zijn de acht gevonden thema's gevolgd zijn. In dit laatste hoofdstuk worden de conclusies weer gekoppeld aan de hierboven genoemde vier onderwerpen van hoofdstuk 3. In dit hoofdstuk wordt de vraagstelling beantwoord.

De vraagstelling luidt:

Wat is de betekenis van de geleefde ecclesiologie voor de manier van communiceren over de identiteit van hun gemeenschap door vrijzinnigen kerkleden?

Het hoofdstuk wordt begonnen met een intermezzo over religie en theologie. Bij de verwerking van de resultaten blijkt dat de begrippen theologie en religie door elkaar gebruikt zijn. Er is geen duidelijk onderscheid gemaakt tussen deze begrippen. Dat is op zich niet zo erg, maar hierdoor kunnen sommige verschijnselen die onderzocht zijn minder nauwkeurig beschreven worden dan wel mogelijk zou zijn. Er blijkt behoefte te bestaan om sommige verschijnselen als 'religieus' te duiden en andere verschijnselen als 'theologisch' te duiden. Om deze reden wordt in dit hoofdstuk begonnen met een afbakening van de begrippen 'religie' en 'theologie'.

Daarna komen de hierboven genoemde vier thema's aan de orde. Bij elk thema zullen de resultaten vergeleken worden met de theorieën die in hoofdstuk 3 genoemd zijn. Aan het slot zullen de eindconclusies worden weergegeven.

6.2 INTERMEZZO: RELIGIE EN THEOLOGIE

In hoofdstuk 2 heb ik de plaats van de geleefde religie in het onderzoek beschreven (par. 2.5). Daarbij is het begrip ‘religie’ nader onderzocht. De vraag kwam aan de orde wat ‘religie’ wel en niet bewerkstelligd in het leven van mensen. Bij het trekken van conclusies uit de resultaten van het onderzoek blijkt het noodzakelijk te zijn om opnieuw naar het begrip ‘religie’ te kijken. Het gaat nu vooral om de afbakening van het begrip ‘religie’ ten opzichte van het begrip ‘theologie’. Het gaat om de vraag wanneer een verschijnsel als ‘religieus’ kan worden geduid en wanneer een verschijnsel als ‘theologisch’ wordt geduid.

Eén van de problemen met het begrip ‘religie’ is dat het zowel een menselijke activiteit in de zin van ‘religieus’ kan aanduiden als ook een bepaalde religie. Dat zelfde probleem doet zich voor met de term theologie. Deze term kan zowel slaan op alles wat met de kennis van het goddelijke te maken heeft als ook op een bepaalde theologie, zoals bijvoorbeeld de rooms-katholieke theologie. In paragraaf 2.5 heb ik gewezen op de verschillende betekenissen die Gräb en Hermans aan het begrip religie toekennen. Deze verschillen houden mede verband met het hiergenoemde onderscheid tussen enerzijds een menselijke activiteit en anderzijds een bepaalde welomschreven religie.

Verder worden de termen religie en theologie in de praktisch-theologische literatuur vaak door elkaar heen gebuikt. (Gräb 2012, 79; Immink 2014, 129) Dat kan tot verwarring leiden. Daarnaast worden aan het begrip ‘religie’ veel betekenissen toegekend. Deze betekenissen worden – zeker bij artikelen in tijdschriften – niet steeds door een definitie voorafgegaan, zodat het onduidelijk is wat er nu bedoeld wordt. De onduidelijkheid wordt nog groter wanneer aan de termen ‘religie’ en ‘theologie’ het bijvoeglijk naamwoord ‘geleefde’ wordt toegevoegd.

Mijn omschrijving van het begrip ‘religie’, waarbij religie zowel op de menselijke activiteit als ook op een bepaalde religie slaat, bevat drie elementen.

1. Het zoeken.

In de omschrijving die Gräb geeft van religie wordt religie als een zoeken aangeduid (Gräb 2014, 109). Dat is een specifieke betekenis van het begrip ‘religie’. Er zijn ook betekenissen waarbij juist waarde wordt toegekend aan het vinden in plaats van aan het zoeken (Hermans 2014, 120).

2. Uiterste betekenissen.

Gräb heeft de uiterste betekenissen, die mensen aan hun bestaan geven, als element in zijn definitie van religie opgenomen (Gräb 2014, 110).

3. Rituelen.

Van der Ven noemt, in navolging van de cultureel antropoloog Geertz, het ritueel een centraal element van religie (Van der Ven 1993, 144). Ik duid rituelen waardevrij aan als ‘wekerende gedragingen’. Bij religie zijn deze ‘wekerende gedragingen’ op enigerlei wijze verbonden met de uiterste betekenissen die mensen aan hun bestaan geven. Zonder rituelen is er in mijn omschrijving geen sprake van ‘religie’. De term ‘uiterste betekenissen’ slaat eveneens op de rituelen. Er bestaan ook rituelen die weliswaar betekenisvol kunnen zijn maar die niet te maken hebben met de laatste of hoogste betekenissen van het bestaan. Die rituelen maken geen deel uit van het begrip ‘religie’ zoals dit hier omschreven is. Verder vallen de betekeniscomplexen die niet met rituelen verbonden zijn, niet onder het begrip ‘religie’. Er kunnen bijvoorbeeld levensovertuigingen bestaan zonder dat deze met rituelen verbonden zijn. Daarbij is in deze omschrijving geen sprake van religie.

Ik noem een verschijnsel 'religieus' als het te maken heeft met het zoeken naar uiterste betekenissen betreffende het bestaan en als er rituelen mee verbonden zijn.

Onder theologie versta ik de wetenschap en de kennis omtrent het goddelijke. In het kader van dit onderzoek betreft het in het bijzonder de wetenschap en kennis omtrent het goddelijke zoals dit in de Bijbel beschreven is.

Het begrip religie heeft een ruimere inhoud dan het begrip theologie. Ook theologie heeft te maken met de uiterste betekenissen van het bestaan. Rituelen met een theologische betekenis zijn op enigerlei wijze verbonden met het goddelijke. Alle theologie is religieus van aard, maar niet alle religie is theologisch van aard. Ook bij theologie is er sprake van een menselijke activiteit, zoals bij een religieuze activiteit die met het goddelijke verbonden is. Naast religie in de zin van een menselijke activiteit en naast theologie als aspect van een religieuze activiteit zijn er zoals gezegd, specifieke religies en theologieën. Dan is er sprake van een religie met een bepaalde inhoud en met bepaalde rituelen of van een bepaalde theologie.

Een gedeelde religie is de religie zoals deze in enige gemeenschap door de leden gedeeld wordt. Geleefde religie is religie zoals deze door individuen als lid van die gemeenschap inhoud wordt gegeven. Een gedeelde theologie is de theologie zoals deze binnen enig kerkgenootschap gedeeld wordt. Geleefde theologie is theologie zoals deze door individuen als lid van een kerkgenootschap inhoud wordt gegeven.

Zowel religies als ook theologieën kunnen verschillen in de mate waarin zij geëxpliciteerd zijn. Zij kunnen omschreven zijn en officieel vastgesteld, maar zij kunnen ook impliciet en meer vluchtig van aard zijn.

De gedeelde religie en de geleefde religie beïnvloeden elkaar, evenals de gedeelde theologie en de geleefde theologie. De religie en de theologie zijn aan verandering onderhevig. De status die wordt toegekend aan de gedeelde en officieel vastgestelde theologie is sinds het gebruik van het begrip 'geleefde theologie' gedaald en de status die wordt toegekend aan de geleefde theologie is sindsdien gestegen. Mensen zijn meer 'religieus' actief naarmate zij zich meer bezighouden met vragen rond 'uiterste betekenissen'. Mensen zijn meer 'theologisch' actief naarmate zij het goddelijke in meerdere mate betrekken bij hun vragen rond 'uiterste betekenissen'.

6.3 VRIJZINNIG GELOVEN

6.3.1 *Rationele en emotionele keuzen*

Drees heeft inhoudelijke criteria voor een vrijzinnige levensovertuiging gegeven (Drees 1999, 12)(par.3.2). De criteria wekken de indruk alsof zij ten grondslag liggen aan de keuze voor een vrijzinnige gemeente. Het is alsof vrijzinnigheid een overtuiging is die mensen kiezen omdat deze het beste bij hen past. Bij het proces van de 'keuze volgens de theorie' kiezen mensen rationeel op grond van die overtuiging voor een kerk. Zij zijn van mening dat een vrijzinnige gemeenschap het beste bij hun overtuiging past.

Uit het onderzoek blijkt dat het keuzeprocessus ingewikkelder in elkaar zit. Het blijkt dat niet alleen rationele waarden een rol spelen. Er liggen concrete ervaringen aan deze waarden ten grondslag. Dat zijn ervaringen van onvrijheid en van dwang. Zo werd bijvoorbeeld de verhouding tot Jezus als maatstaf gezien van het horen bij de gemeenschap.(par. 5.4)

Daarnaast zijn het ervaringen van een gevoel van bevrijding uit deze dwang. In de Arminiuskerk bestaan er bijvoorbeeld geen minimumeisen ten aanzien van het geloof (par.

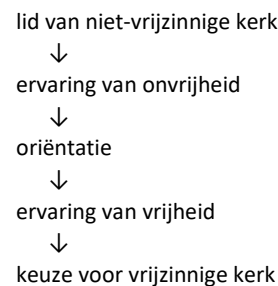
5.4). Dit keuzeproces wordt aangeduid met ‘keuze volgens het onderzoek’. Volgens dit proces worden mensen bij wijze van spreken verdreven uit de kerk waar zij lid van zijn. Dat kan de vorm aannemen van een zekere dwang die op hen wordt uitgeoefend tot een gevoel dat de gemeente niet meer bij hen past. Mensen gaan actief op zoek naar wat anders. Zij gaan zich oriënteren in verschillende andere kerken. Zij komen, vaak onder meer, bij de Arminiuskerk terecht. In die kerk ervaren zij een vrijheid, een gebrek aan dwang, die hen aanspreekt. Zij besluiten vaker naar deze kerk toe te gaan. Uiteindelijk worden zij lid van de kerk. Bij acht van de negen respondenten is de besluitvorming langs deze lijn verlopen. In onderstaand schema zijn de twee manieren weergegeven waarop de keuze voor een vrijzinnige kerk tot stand kan komen.

Figuur 1: keuze proces

keuzeproces volgens de theorie van Drees:

keuzeproces volgens het onderzoek:

Geconcludeerd kan worden dat de keuze minder rationeel plaats vindt dan wel op grond van hetgeen Drees schrijft verondersteld zou kunnen worden. De rationele overwegingen gaan bij de respondenten gepaard aan ervaringen van emotionele aard met betrekking tot onvrijheid en vrijheid.

6.3.2 Autonomie: de eigen traditie is vormend en niet normerend

Het blijkt uit het onderzoek dat iedereen de houding, waarbij de eigen traditie vormend en niet normerend is, inderdaad herkent (par. 5.4). Alle respondenten zijn van mening dat geloofsvrijheid, het feit dat ieder mag geloven wat hij of zij wil zonder op de hoede te hoeven zijn voor commentaar van anderen, in de Arminiuskerk bestaat en dat geloofsvrijheid voor iedereen een belangrijke waarde is. Iedereen waardeert deze geloofsvrijheid sterk als een belangrijk kenmerk van de gemeenschap. Voor iedereen is het een belangrijke waarde. Daarnaast denkt iedereen dat dit een norm is die ook door andere leden van de gemeenschap in sterke mate wordt nagestreefd. Daarbij kan worden aangevuld dat deze houding bij acht van de negen respondenten gebaseerd is op ervaringen met gemeenschappen waar de traditie *wel* normerend is.

6.3.3 Drees en Henning Luther

Geloofsvrijheid is een waarde die voor vrijzinnig protestanten een centrale plaats in neemt bij de reflectie op de uiterste betekenissen van het bestaan. Dat is de waarde die van groot belang is voor de keuze voor de vrijzinnige gemeenschap. De waarde is op een gevoel van ervaren onvrijheid gebaseerd. Deze waarde wordt door hen niet verder onderbouwd met begrippen als

autonomie en persoonlijke verantwoordelijkheid. Wellicht dat zij bij nadere reflectie autonomie en persoonlijke verantwoordelijkheid wel als belangrijke waarden zouden zien. Echter, hun keuze wordt niet door deze begrippen bepaald. Het is dan ook de vraag of deze begrippen passen bij de wijze waarop respondenten naar hun eigen bestaan en geloof kijken. Volgens Henning Luther is afgeslotenheid in de identiteitsontwikkeling in principe niet te bereiken. Het zijn van een ‘geheel’ lukt niet meer. De theologie moet een afgeronde ik-identiteit daarom niet als bereikbaar doel zien (Henning Luther 1991, 165)(par.3.3.). Elk bereikt stadium van onze identiteitsontwikkeling is slechts een fragment voor de toekomst (Henning Luther 1991, 169). De begrippen ‘persoonlijke verantwoordelijkheid’ en ‘autonomie’ wekken de indruk dat een geheel bereikt zou kunnen worden, terwijl er in de werkelijkheid slechts tussenstations zijn. Persoonlijke verantwoordelijkheid en autonomie veronderstellen een afgeslotenheid en afgerondheid waar respondenten geen blijk van geven. In paragraaf 6.4 over het veranderen van het geloof zal ik aantonen dat zij daar ook niet naar streven.

6.3.4 ‘Openheid naar de buitenwereld’: identiteit en omgeving

Bij de houding die christenen hebben ten opzichte van de kerk wordt vaak de term ‘buitenwereld’ gebruikt. De buitenwereld staat symbolisch voor alles wat zich ‘buiten de kerk’ afspeelt. Sengers spreekt van de mate van onderscheid tussen de gemeente en de ‘buitenwereld’. Sengers veronderstelt – in navolging van Kelley en van de rationele keuze-theorie – dat er vanuit de gemeente naar de buitenwereld gekeken wordt. De gemeente kan meer of minder afgezonderd leven van de buitenwereld, waarbij vooral sekten sterk afgezonderd van de buitenwereld leven (Sengers 2011, 109) (par. 3.4.6). Van der Ven stelt dat bij vrijzinnige gemeenschappen de ‘openheid naar de samenleving’ op de voorgrond staat (Van der Ven 1993, 17). Drees noemt ‘openheid voor de buitenwereld’ een kenmerk voor een vrijzinnige levenshouding (Drees 1999, 12). ‘Openheid naar de samenleving’ en ‘openheid voor de buitenwereld’ geven het beeld van een kerk, van waaruit naar de buitenwereld wordt gekeken. Het uitgangspunt is daarbij de kerk. Vanuit de kerk wordt naar de wereld gekeken. Uit de antwoorden blijkt dat er noch op het individuele niveau noch op het niveau van de gemeenschap als geheel benadrukt wordt dat er een afgezonderdheid van de samenleving bestaat (par 5.5). Integendeel, op beide niveaus oefent de samenleving invloed uit en op beide niveaus wil men ook invloed uitoefenen. Het kan ook zijn dat de betrokkenheid op de buitenwereld juist dat is wat de leden tot een gemeenschap maakt. Er wordt een hoge mate van betrokkenheid op de buitenwereld verwacht. In een vrijzinnige levenshouding leven mensen niet ‘in de kerk’ van waaruit zij naar buiten kijken. Mensen leven ‘in de wereld’ en bezien van daaruit de kerk. De wereld staat voor hen centraal. ‘De wereld’ staat zowel voor de fysieke wereld als ook voor de samenleving, dichtbij en ver weg. Zij zien zich primair als deelgenoot van deze wereld. Zij bekommeren zich in verschillende opzichten om deze wereld. De ‘buitenwereld’ is het uitgangspunt. Vandaaruit, vanuit de wereld, wordt naar de kerk gekeken om te zien wat de kerk voor die ‘buitenwereld’ kan betekenen. De term ‘openheid naar de buitenwereld’ geeft aan dat de leden bij hun denken over de plaats van de gemeenschap binnen de wereld aan het theologische deel van de religie voorrang zouden geven boven het niet-theologische deel van de religie. Echter, het bleek dat de respondenten begonnen met het nadenken over de wereld en de vragen die daaraan kleven om vervolgens na te denken over hetgeen de theologie daar aan kan bijdragen.

De opvatting over de relatie tussen gemeente en buitenwereld van Sengers, Van der Ven en Drees blijkt te verschillen van de opvattingen zoals deze door respondenten gegeven worden. Voor vrijzinnig protestanten ligt het meer voor de hand om te spreken van ‘Wereld en Kerk’ dan van ‘Kerk en Wereld’.

6.3.5 *Modern, kritisch denken*

Drees noemt ‘modern, kritisch denken’ als één van de kenmerken van een vrijzinnige houding (Drees 1999, 12)(par. 3.2). Uit het onderzoek blijkt dat er ten aanzien van ‘modern, kritisch denken’ nuanceverschillen bestaan tussen respondenten, met name tussen oudere en jongere leden van de Arminiuskerk.

De houding van de oudere leden is aan te duiden met het door Drees gebruikte begrip ‘modern, kritisch denken’. Deze leden zijn afkomstig uit kerken die aan te duiden zijn als vrijzinnig tot midden-orthodox. Het bewaken van hun geloofsvrijheid en van de geloofsvrijheid van anderen heeft voor hen een hoge prioriteit. Vrijzinnigheid maakt een belangrijk onderdeel uit van hun geloofshouding. Deze leden duid ik aan met de term ‘moderne vrijzinnigen’ om het nuanceverschil met jongere leden aan te geven.

De omschrijving zoals Drees die geeft van ‘modern, kritisch denken’ als onderdeel van een vrijzinnige houding dateert van 1999. Deze omschrijving behoeft voor jongere vrijzinnigen anno 2016 een meer postmoderne bijstelling. Voor jongere leden is ‘modern, kritisch denken’ een iets minder levend begrip. Zij gaan er naar verhouding iets eerder van uit dat ‘modern, kritisch denken’ tot hun normale denkuitrusting behoort. Modern is daarnaast niet meer zo ‘eigentijds’. Een moderne levensovertuiging gaat er van uit dat er voor alles een verklaring mogelijk is. “Postmodern, kritisch denken” is wellicht een betere aanduiding. Het postmodernisme “gaat er van uit dat het grote verhaal, de omvattende wereldbeschouwingen onmogelijk zijn geworden” (Van Peursen 1994, 21). “Wij moeten leren leven met voorlopige inzichten en wij dienen ons heel bescheiden op te stellen tegenover onze omgeving” (De Valk 1990. 8) “Het postmodernisme is een reactie op het triumfalisme dat voortspoot uit een overgroot vertrouwen in wetenschap en techniek. Voor ons is slechts fragmentarische kennis mogelijk, zoals ook onze macht over de wereld waarin wij ons bevinden slechts zeer betrekkelijk is” (De Valk 1990. 8). In deze zin dringt zich een vergelijking op met Henning Luther, die eveneens het fragmentarisch karakter van het bestaan benadrukte (Henning Luther 1991, 165). Dit wil zeggen dat ‘postmoderne’ mensen een groot vertrouwen hebben in de wetenschap en de techniek, maar zij hebben niet het vertrouwen dat daarmee alle problemen en vragen opgelost kunnen worden. Voor ‘postmoderne’ mensen hoeft er wellicht niet overal een verklaring voor te zijn. Vrijzinnigheid heeft voor hen een iets minder principiële betekenis. De betekenis is eerder pragmatisch. Zij stellen het vooral op prijs om hun geloof in vrijheid, zonder dwang van anderen, te kunnen beleven. Dat geloof kan heel goed meer orthodoxe kenmerken in zich hebben. Hun instelling duid ik aan met ‘postmoderne vrijzinnigen’.

Tabel 1: *leeftijd en aard van de vrijzinnigheid*

<i>Leeftijd</i>	<i>aard van de vrijzinnigheid</i>
ouder dan 70 jaar	modern vrijzinnig
jonger dan 65 jaar	postmodern vrijzinnig

6.3.6 *De houding ten opzichte van de Bijbel*

Volgens Tillema zouden vrijzinnig protestanten van de verschillende vrijzinnige groeperingen de meest trouwe Bijbellezers zijn (Tillema (zonder jaartal) (2013), 156). (3.2). Dat blijkt bij respondenten in dit onderzoek in elk geval niet zo te zijn. Twee mensen zeggen dat zij wel eens – incidenteel – de tekst nalezen die tijdens de dienst is gelezen.

Eén van deze twee zei het volgende:

‘Ik lees bijna nooit in de Bijbel, eigenlijk, als ik heel eerlijk ben, uit gewoonte zeg ik ja, omdat ik het gewenste antwoord wil geven,’(R6)

Deze persoon zei eerst wel in de Bijbel te lezen om een sociaal wenselijk antwoord te geven. Het zou een norm kunnen zijn dat respondenten wel in de Bijbel behoren te lezen. Als respondenten teksten uit de Bijbel vernemen, dan is dat tijdens de kerkdienst. Vrijzinnig protestanten worden niet getypeerd door het intensief lezen van de Bijbel. Anders dan in de studie van Tillema naar voren komt blijken vrijzinnig protestanten vrijwel niet in de Bijbel te lezen.

6.3.7 *‘Tweede naïviteit’ of ‘nieuwe onbevangenheid’*

Van Leeuwen schrijft: “Maar nadat de onbevangenheid die de Bijbel als het onbetwifelbaar ware woord van God kon ervaren, door het moderne denken was verdrongen, kon een ‘nieuwe onbevangenheid’ hem weer interpreteren als een boek vol verhalen, liederen, profetieën en wijsheden die niet allemaal als letterlijke waarheid hoeven te worden genomen om voor het geloof waardevol te zijn.”(Van Leeuwen 1999, 25)(3.2).

De Bijbel biedt respondenten inspiratie en de Bijbel gaat over menselijke verhoudingen, over het mens-zijn. Veel duidelijker kunnen respondenten de waarde van de Bijbel niet aangeven. Uit het onderzoek blijkt dat de respondenten bij het interpreteren van de Bijbel geen taak voor zichzelf zien weggelegd, althans zeker geen zelfstandig uit te voeren taak. Voor de interpretatie van de Bijbel is iemand nodig die de Bijbel interpreteert. Deze taak wordt van de predikant verwacht. Volgens Van Leeuwen is de Bijbel een boek dat in ‘nieuwe onbevangenheid’ voor het geloof waardevol kan zijn. Deze formulering doet een duidelijkheid veronderstellen in het waardevol zijn, die in de praktijk niet blijkt te bestaan. De geleefde theologie neemt in de geleefde religie van vrijzinnig protestanten een marginale plaats in. De Bijbel neemt in de geleefde theologie eveneens een marginale plaats in. De bijdrage vanuit de gedeelde theologie wordt van de predikant verwacht.

6.4 KENMERKEN VAN EEN VRIJZINNIGE LEVENSHOUDING

Aan de hand van de theologen Gräb, Hermans en Henning Luther zijn de kenmerken van een vrijzinnige levenshouding beschreven (par. 3.3). Henning Luther gaat uit van de fundamentele onmogelijkheid van harmonie en heelheid, doordat het bestaan principieel fragmentarisch is. Elk bereikt stadium van onze identiteitsontwikkeling is slechts een fragment voor de toekomst (Henning Luther 1991, 169). Het kan daarom niet anders dan dat er in de loop van iemands leven zich veranderingen in zijn/haar geloof voordoen.

Alle respondenten vinden het betrekkelijk vanzelfsprekend dat hun geloof in de loop van hun leven veranderd is en zal veranderen (5.5). Er bestaat vrijwel geen twijfel over de vraag of de 'buitenwereld' al dan niet invloed mag uitoefenen op het geloof en of de 'buitenwereld' dat ook daadwerkelijk doet. Geen van de respondenten zien een afgeronde ik-identiteit als bereikbaar doel. Respondenten zijn zich er van bewust dat hun geloof aan verandering onderhevig is. Het verleden kan min of meer helder omschreven worden. Naarmate men dichter bij het nu komt, wordt het lastiger om te zeggen wat het geloof inhoudt. De manier waarop respondenten over het veranderen van hun geloof denken sluit goed aan bij hetgeen Henning Luther over het veranderen schreef.

6.5 ECCLESIOLOGIE

6.5.1 *Dogmatische vrijzinnige ecclesiologie*

De vrijzinnige geloofsgemeenschap is in de eerste plaats religieus van aard voor zover er aandacht is voor uiterste betekenissen van het bestaan en voor rituelen. De vrijzinnige geloofsgemeenschap wordt meer theologisch van aard naarmate de uiterste betekenissen van het bestaan en de rituelen meer op enigerlei wijze verbonden zijn met de Bijbel en met de God van de Bijbel.

Voor de dogmatische vrijzinnige ecclesiologie bleek de theologische term 'Lichaam van Christus' weinig betekenis te hebben. Waar de religieuze betekenis van de gemeenschap aan de orde komt gaat het vaak over de manier van samenleven. Vermoed werd dat niemand de Arminiuskerk zal aanduiden als het 'Lichaam van Christus' (par. 3.4.2). Uit het onderzoek blijkt inderdaad dat niemand de kerk aanduidt als 'Lichaam van Christus'. De kerk wordt primair gezien als een religieuze vereniging van zoekenden naar antwoorden op de vraag 'hoe moet ik leven'.

Benjamins zegt over de bemiddelende rol van de kerk het volgende: "Ieder mens kan zich direct tot God verhouden, los van tempel, ritueel of cultus, en daarin onderstreept het evangelie een volstrekte individualiteit" (Benjamins 2016, 88). Dat betekent dat de gelovige niet op de kerk is aangewezen om een bemiddelaar tussen haar/hem en God te hebben. In overeenstemming met hetgeen Benjamins stelt is er geen respondent die vermoedt dat er een bemiddelaar tussen hem en God nodig is.

De uitdrukking: "Ieder mens kan zich direct tot God verhouden" doet veronderstellen dat de vrijzinnig protestanten zich wellicht op enigerlei wijze tot God verhouden. De uitdrukking geeft een concreetheid weer die bij verschillende respondenten zo niet gevonden wordt. Zij zouden van zichzelf niet zeggen dat zij zich op enigerlei wijze tot God verhouden. De betekenis van het goddelijke voor hun bestaan is daarvoor te vaag.

Ik veronderstelde dat de ‘geloofsgemeenschap’ een religieuze betekenis heeft, maar een andere dan de term ‘kerk’. Leden proberen iets waar te maken van Gods Koninkrijk door een gemeenschap te zijn. Niet alleen daardoor, maar óók daardoor. Dat waarmaken zouden de leden niet of minder doen als zij geen gemeenschap vormden of trachten te vormen (par. 3.4.2). Na hetgeen ik over de begrippen theologie en religie schreef zou ik schrijven dat de ‘geloofsgemeenschap’ niet een religieuze maar een theologische betekenis heeft (par. 6.2). Uit de antwoorden blijkt echter dat er geen respondent is die de term ‘Gods Koninkrijk’ of een vergelijkbaar theologische term gebruikt om aan te geven wat het belang is van de gemeenschap. De zorg voor elkaar vinden zij wel belangrijk, maar deze zorg wordt meer religieus dan theologisch geduid. De term ‘Gods Koninkrijk’ suggereert een theologische helderheid die in de werkelijkheid niet blijkt te bestaan.

6.5.2 Vrijzinnige praktische ecclesiologie en de identiteit

Hendriks noemde bij het streven naar revitalisering ‘identiteit’ als een van de vijf belangrijke factoren. Bij dat streven was volgens hem een stimulerende identiteitsconceptie nodig. Van der Ven geeft bij de collectieve religieuze zelftoeschrijvingen een aantal omschrijvingen zoals Lichaam van Christus en Jezusbeweging (par. 3.4.3).

Geen van de omschrijvingen die Van der Ven noemt geeft de manier weer waarop respondenten de Arminiuskerk zien.

Een gemeentelid zei:

“Ik zie een kerk als een verzameling mensen die zoeken naar, hoe moet ik leven, en hoe ervaar ik met anderen het geloof...”. (R7)

Deze omschrijving heeft primair een religieus karakter. De kerk heeft vrijwel geen theologische betekenis. De leden van Arminiuskerk zien de kerk als een verzameling zoekenden. De kerk wordt vooral religieus geduid, namelijk als een verzameling van mensen die op zoek zijn naar de wijze waarop geleefd moet worden (par. 6.4.2). De kerk wordt niet theologisch geduid.

De ‘stimulerende identiteitsconceptie’ waar Hendriks op doelt zal wat de vrijzinnig protestanten betreft vooral bij de geleefde religie en minder bij de geleefde theologie moeten aansluiten.

6.5.3 De identiteit: openheid en geslotenheid

De Roest schrijft dat bij totale betrokkenheid bij de geloofsgemeenschap een hoge mate van identificatie en participatie van de leden wordt verwacht. Het engagement is zeer groot. Deze gemeenten zijn als sekten te zien (Stoppels & Sengers, 2011, 190) (par. 3.4.4.). Ik schreef dat één van de grote verschillen tussen een sekte en een vrijzinnige kerk is dat een vrijzinnige kerk geloofsvrijheid als een van de hoogste waarden heeft. Dat wil zeggen dat verwacht wordt dat de inhoudelijke identificatie gering of afwezig is. Die afwezigheid zegt nog weinig over de participatie en het engagement.

De respondenten in dit onderzoek zien zichzelf als zeer betrokken bij de gemeenschap (par. 5.3). Dat blijkt ook wel uit de grote hoeveelheid taken die zij binnen de gemeenschap verrichten. Het engagement bij de Arminiuskerk wordt door de respondenten zelf als zeer groot aangemerkt. Grote participatie en betrokkenheid blijken te kunnen samengaan met geringe inhoudelijke identificatie. De termen openheid, ongedwongenheid en ontmoeting zijn

kenmerkend voor het herberg-model. Respondenten zouden de Arminiuskerk wel met deze termen willen karakteriseren, maar die karakteristieken hebben ook een gevoelswaarde van vrijblijvendheid in zich. Zij zouden de suggestie van vrijblijvendheid haaks vinden staan op de intensiteit van hun bemoeienis met de kerk. Zij zouden zich om deze reden in het geheel niet herkennen in de kerk als service-balie, terwijl zij wel vinden dat de kerk er moet zijn voor wie de kerk nodig heeft. Voor wat betreft de betrokkenheid van respondenten bij de gemeenschap blijkt een sterke religieuze betrokkenheid samen te kunnen gaan met een geringe theologische betrokkenheid.

Frölich wijst er op dat “dit gelovig perspectief niet uit is op een gemeenschap van gelijkgezinden, maar staat voor een levenshouding die zich openstelt voor wie echt anders is” (Frölich 2016, 151)(par. 3.4.4.). Dat wil zeggen dat religieus gezien de gemeenschap gevormd wordt door mensen die de levenshouding delen dat zij “zich openstellen voor wie echt anders is”. Theologisch gezien hoeft er geen gelijkgezindheid te bestaan.

Over de gemeenschap van gelijkgezinden zei een respondent dat het van belang is dat er gelijkgezinden zijn omdat dat de communicatie vergemakkelijkt (par 5.8). Het is van belang dat binnen de gemeenschap vergelijkbare belangstellingen bestaan (par. 5.10.1). Het is belangrijk dat er groepen gelijkgezinden te vinden zijn binnen de gemeenschap, wil de gemeenschap langere tijd bestaan en een functie hebben voor de leden.

De gelijkgezindheid die Frölich noemt is op zich niet zo belangrijk. Het blijkt meer van belang te zijn waar de gelijkgezindheid betrekking op heeft. Een respondent heeft het over ‘gelijkgezinden’. Deze heeft het daarbij over: “wat betekent het dan voor het menszijn en hoe sta ik ten opzichte van de samenleving,” (R7). Het kan heel goed zijn dat de gelijkgezindheid er in bestaat dat de leden van de gemeenschap gelijkgezind zijn in: “die zich openstelt voor wie echt anders is”. De gelijkgezindheid heeft daarbij meer een religieus dan een theologisch karakter.

6.5.4 De identiteit: vrijzinnige opvattingen over groei

Houweling heeft kritiek op het grote belang dat gehecht wordt aan grote kerken met veel zang en veel jonge mensen (Tillema 2011, 63) (par. 3.4.5).

Het blijkt dat in de Arminiuskerk de diversiteit aan theologische overtuigingen als een waardevol element gezien wordt (par. 5.5). ‘Jonge mensen’ zijn daarbij op zich geen voorwaarde voor de kerk ‘waar het pas goed is’. Het is echter wel van belang dat er binnen die diversiteit van verschillende theologische overtuigingen voldoende vertegenwoordigers van die overtuigingen aanwezig zijn om met elkaar te kunnen communiceren. Dat hoeft niet zozeer een kwestie van leeftijd te zijn, maar verschillende levensstadia zijn wel van belang voor de verschillen in belangstellingssferen. In een kleine gemeenschap zal die diversiteit noodgedwongen geringer zijn.

Volgens Sengers kan groei in kerken onder meer ontstaan door de toeloop van mensen vanuit andere kerken (Sengers 2011, 112)(par. 3.4.5). Een deel van de groei – of althans het op peil blijven – van vrijzinnige kerken kan voortkomen uit het feit dat er leden uit andere, meer orthodoxe, kerken naar de vrijzinnige kerken gaan. Het blijkt inderdaad zo te zijn dat 8 van de 9 respondenten voorheen lid zijn geweest van een meer orthodoxe gemeente. Er kan daarbij onderscheid gemaakt worden naar de leeftijd van de respondenten. Oudere respondenten zijn door verhuizingen terecht gekomen in gemeenten die minder goed bij hun overtuigingen aansloten. Daarna zijn zij overgestapt naar een meer vrijzinnige gemeente. Bij jongere respondenten zijn de theologische overtuigingen in de afgelopen jaren veranderd. Daardoor

past de gemeente waar zij lid van waren nu minder bij hun gewijzigde overtuigingen. Om die reden zijn zij van gemeente veranderd (par. 5.2).

6.5.5 *Identiteit en omgeving*

Bij het gebruik van de term ‘openheid naar de buitenwereld’ zijn reeds conclusies verbonden ten aanzien van het onderwerp ‘identiteit en omgeving’ (par. 6.3.4). In deze paragraaf komt in het bijzonder de verhouding tot plurale gemeenten aan de orde. Er wordt wel gezegd wordt dat in deze tijd vrijzinnigheid een wijdverbreid en geaccepteerd gedachtengoed is in gemeenten die zich niet vrijzinnig maar bijvoorbeeld pluraal noemen (Eeuwig vrijzinnig 2013, 64)(par. 3.4.6). Als dat inderdaad het geval is zal het voor vrijzinnig protestanten extra moeilijk zijn om zich te onderscheiden van andere kerkelijke organisaties.

Bij hun oriëntatie bezochten de respondenten verschillende kerken (par. 6.2.1). Uiteindelijk gaven zij de voorkeur aan een vrijzinnige kerk. Uit het onderzoek blijkt dat er voor de respondenten, anders dan in de literatuur verondersteld werd, in ieder geval nog wel een duidelijk verschil bestaat tussen een vrijzinnige en een niet-vrijzinnige gemeente.

6.5.6 *Identiteit en theologische fundering*

In vrijzinnig protestantse kerken vragen leden zich nadrukkelijk af wat de betekenis is van het geloof voor *dit* bestaan. De redenen voor mensen om zich van de kerk af te wenden zijn er wellicht onder meer in gelegen dat er niet aangegeven kan worden wat de betekenis van het geloof voor *dit* bestaan is (par.3.4.8).

Het is naar aanleiding van het onderzoek de vraag of de gekozen formulering wel de juiste is. Kijken respondenten er inderdaad wel naar ‘wat de betekenis van het geloof voor *dit* bestaan is’? Volgens het onderzoek kijken leden eerst naar dit bestaan. De religieuze reflectie houdt onder meer in dat zij daarbij kijken naar de uiterste betekenissen van dit bestaan. Die reflectie levert hen vragen op. Zij zoeken vervolgens binnen de gedeelde theologie naar datgene wat aan de beantwoording van die vragen kan bijdragen. Zij zoeken óók binnen de theologie. De theologie is één van de bronnen die daarbij kan bijdragen. De theologie kan er meer of minder aan bijdragen.

Het is dus de vraag of leden zich inderdaad afvragen wat de betekenis is van het geloof voor dit bestaan. Deze formulering wekt de indruk alsof zij een theologie hebben en zich afvragen wat zij daar nu mee aan kunnen of wat zij daar nu aan hebben. De weg van de reflectie is niet van de geleefde theologie naar het bestaan, maar de weg is van het bestaan naar de geleefde theologie. De weg begint bij de religieuze reflectie waarna de theologische reflectie kan volgen.

Dit is overigens niet voor alle respondenten een bevredigende weg. Zij hebben veel aandacht voor *dit* bestaan. Daar wordt uitgebreid over gecommuniceerd. Toch is de geringe mate van theologische reflectie niet voor alle personen geheel bevredigend (par. 5.7) Het is de vraag of respondenten die explicieter over theologische onderwerpen willen communiceren wel voldoende respons en aansluiting vinden. Voor sommige leden blijkt er te veel aandacht te zijn voor *dit* bestaan en te weinig voor de theologische reflectie op dit bestaan. De behoefte aan betrokkenheid in theologische zin is niet voor alle respondenten gelijk. Voor sommigen is de nadruk op de geleefde religie te sterk waardoor hun behoefte aan de voeding van hun geleefde theologie onvoldoende tot hun recht komt.

6.5.7 *Taken van de kerkleiding*

Uit de antwoorden bleek dat de predikant noodzakelijk is voor de uitleg van de Bijbel (par. 5.6). Wij zagen dat van de predikant duiding van de teksten wordt verwacht. Van de predikant wordt daarnaast verbinding verwacht. Er wordt van uitgegaan dat er een grote theologische verscheidenheid is in de gemeenschap en aan de predikant wordt gevraagd voor de verbinding zorg te dragen. Van de predikant wordt verder verwacht dat te midden van die grote verscheidenheid de individuele leden datgene aantreffen wat voor hen op dat ogenblik van belang is. Daarmee mag de predikant niet te veel voor de leden invullen.

6.6 RELIGIEUZE COMMUNICATIE

6.6.1 *De communicatie algemeen*

De communicatie speelt een belangrijke rol bij de geleefde religie en bij de geleefde theologie. Eerder is gesteld dat de geleefde religie en de geleefde theologie aan verandering onderhevig zijn (par. 6.2). De antwoorden op de vragen met betrekking tot de uiterste betekenissen hebben slechts een tijdelijke waarde. Respondenten gaven aan dat zij zelden of nooit theologische lectuur lezen. Voor het vinden van steeds nieuwe antwoorden op hun vragen is daarom communicatie met anderen een belangrijke voorwaarde. Er is een actieve uitwisseling nodig over de religie en over de theologie. Dat wil zeggen dat mensen hun eigen vragen en antwoorden met betrekking tot uiterste betekenissen aan anderen willen meedelen en dat zij bereid zijn naar de vragen en antwoorden van anderen te luisteren. Voor deze communicatie zijn anderen met een vergelijkbare religie noodzakelijk. Daarbinnen kan een grote theologische verscheidenheid aanwezig zijn.

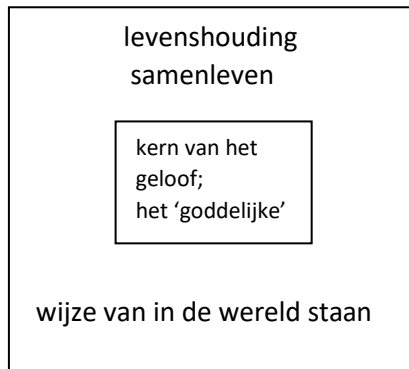
Er is duidelijk veel belangstelling voor niet-gemeente-leden en voor datgene wat voor niet-gemeente-leden gedaan wordt. Het verrichten van taken vraagt voor de respondenten contact met anderen en overleg over de taken. Dat wil zeggen dat veel communicatie over de werkzaamheden kan gaan. Het uitvoeren van werkzaamheden leidt tot grotere betrokkenheid bij de gemeenschap. Maar het uitvoeren van werkzaamheden is geen voldoende voorwaarde voor betrokkenheid bij de reflectie op de uiterste betekenissen van het bestaan. Daarvoor is ook een inhoudelijke betrokkenheid noodzakelijk. Uit het onderzoek blijkt dat er een minimale omvang nodig is voor een gemeente om mensen in hun theologische verscheidenheid zich daar thuis te laten voelen. Bij te geringe verscheidenheid komt wellicht de communicatie hierover moeilijker op gang. Binnen die verscheidenheid zijn er voor de communicatie namelijk weer voldoende gelijkgezinden nodig.

6.6.2 *Vrijzinnige religieuze communicatie over het geloof*

Theologisch of religieus?

Praten over het geloof betekent voor respondenten praten over het bestaan met een min of meer vage notie van het geloof op de achtergrond. Er wordt door respondenten veelvuldig gecommuniceerd over de religie. Dat betreft bijvoorbeeld de wijze van samenleven, waar de ethiek een deel van kan uitmaken. Daar wordt vaker over gesproken. Over de geleefde theologie wordt niet of slechts met moeite gecommuniceerd.

Figuur 2: geleefde religie en geleefde theologie

Het buitenste kader geeft de communicatie weer over de geleefde religie. Het binnenste kader geeft de communicatie weer over de geleefde theologie. De term 'theologie' impliceert dat er – op welke manier dan ook – over het goddelijke gesproken wordt. Als er niet over het goddelijke gesproken wordt dan kan er wel sprake zijn van religie. Het blijkt dat veel respondenten niet over het goddelijke spreken. Om die reden is raadzamer om van 'religieproductie' te spreken dan van 'theologieproductie'.

Op grond van de literatuur veronderstelde ik dat theologie voor vrijzinnig protestanten impliciet aanwezig is in hun communicatie (par. 3.5.3). Dat blijkt een onjuiste veronderstelling te zijn. Het is juist om te zeggen dat theologie in de communicatie afwezig is. De communicatie is expliciet religieus van aard.

Met de tweede naïviteit en de nieuwe onbevangenheid gaat een andere manier van geloven gepaard. Bij het 'waardevol zijn van de verhalen en liederen die niet als letterlijke waarheid hoeven te worden genomen' hoort een manier van geloven die mystieker en spiritueler van aard is dan bij het 'als letterlijke waarheid nemen' van wat er in de Bijbel staat. Een dergelijke geleefde theologie is minder rationeel van aard en is ook minder op de bevestiging van geloofswaarheden gericht. Als de theologie minder rationeel van aard is, dan vindt de communicatie daarover ook op een minder rationele manier plaats.

'spreken over het spreken over God'

Volgens Van der Ven is het 'spreken over God' in de tijd van secularisatie 'spreken over het spreken over God' geworden is (Van der Ven 1993, 59)(par. 3.5.3)

Twee respondenten spreken over God. De andere respondenten spreken niet alleen niet over het goddelijke, maar spreken evenmin over het spreken over God (par. 5.7). Het blijkt dat de uitdrukking 'spreken over het spreken over God' te concreet en te rechtlijnig is om de communicatie goed weer te geven. Aangezien de communicatie zelden over het 'spreken over God' of over het 'spreken over het spreken over God' gaat is die communicatie ook niet theologisch te noemen. De communicatie betreft de uiterste betekenissen van het bestaan. De communicatie is in die zin religieus van aard.

De predikant

Volgens Gräb moet de professionele religieuze communicatie een religie als zodanig kunnen communiceren, maar ook over religie kunnen communiceren (Gräb 2014, 103)(par. 3.4.9) De communicatie binnen de Arminiuskerk wordt door respondenten vooral religieus geduid. Onderwerpen als het bestaan, de samenleving en de rituelen worden veelvuldig besproken. Onderwerpen van theologische aard komen in de onderlinge communicatie veel minder aan de orde. De communicatie over onderwerpen aangaande de gedeelde theologie wordt vrijwel geheel van de predikant verwacht. Het blijkt dat de respondenten goed in staat zijn om over geleefde religie te communiceren. Het is voor hen veel lastiger om over geleefde theologie te communiceren. In mijn betekenis van het begrip ‘religie’ is voor de communicatie over onderwerpen van religieuze aard, anders dan Gräb meent, een predikant niet direct nodig. De predikant is veeleer nodig bij de communicatie over onderwerpen van theologische aard.

Overtuigen

Van der Ven onderscheidt bij de communicatie de zender en de ontvanger. Bij pogingen om te overtuigen denkt Van der Ven primair aan de overdracht van geloofsovertuigingen (Van der Ven 1993 55) (par. 3.5.2). De respondenten denken dat de geloofsvrijheid binnen de Arminiuskerk een norm is die ook door andere leden van de gemeenschap in sterke mate wordt nagestreefd (par. 6.3.2). Allen zijn van mening dat deze norm van grote waarde is. In de communicatie staat bij respondenten de overdracht van geloofsovertuigingen zelden als bedoeling voorop. Dat wil niet zeggen dat er niet getracht wordt anderen te overtuigen. Echter, dat overtuigen zal eerder betrekking hebben op het vrijzinnige karakter van het geloof en met name op ieders vrijheid om te geloven wat zij/hij wil, dan op de inhoud van de overtuigingen. Het overtuigen heeft eerder betrekking op de geleefde religie dan op de geleefde theologie.

Verschil tussen generaties

De vrijzinnig protestanten binnen de Arminiuskerk kennen tenminste twee virtuele deelgemeenschappen. De ene deelgemeenschap bestaat uit leden die ouder zijn dan 70 jaar. Dit zijn wat ik genoemd heb de moderne gelovigen. Zij vormen een betrekkelijk hechte gemeenschap. Zij hebben het idee dat er een gemeenschap bestaat en zij voelen zich duidelijk lid van die gemeenschap. Zij zijn er sterk bij betrokken. Zij denken wel dat hun geloof nog kan en zal veranderen, maar het is voor hen wel betrekkelijk duidelijk wat de plaats van hun geloof in hun bestaan is. Het geloof bestaat niet uit zekerheden en zij zijn daar ook niet naar op zoek. Als zij over hun gemeenschap praten dan is het vrijzinnig karakter van die gemeenschap in de ruime zin van het woord een belangrijk onderwerp.

Schema 3: *Specifieke aspecten van de betekenis van de geleefde ecclesiologie van de 70+ vrijzinnig protestanten in de Arminiuskerk voor de communicatie over het geloof en over de identiteit van de gemeenschap*

<i>geleefde ecclesiologie</i>	<i>communicatie</i>
<ul style="list-style-type: none"> - moderne vrijzinnigen - sterk gemeenschapsgevoel - enigszins duidelijke plaats van het geloof in het leven 	<ul style="list-style-type: none"> - voldoende communicatie - tevreden zoekers - bewaken van vrijzinnigheid

De andere deelgemeenschap bestaat uit de leden die jonger zijn dan 60 jaar. Ik heb hen aangeduid met de term postmoderne vrijzinnigen. Ook zij hebben het idee dat er een gemeenschap bestaat, maar zij hebben niet het gevoel dat zij daar lid van zijn. Het is niet *hun* gemeenschap. Dat wil niet zeggen dat zij zich daar niet voor inspannen of ingespannd hebben, integendeel. Maar deze inspanningen leiden er niet toe dat zij zich nu deel voelen van een gemeenschap. Zij komen er niet aan toe om over het karakter of de identiteit van de gemeenschap te praten.

Schema 4: *Specifieke aspecten van de betekenis van de geleefde ecclesiologie van de 60– vrijzinnig protestanten in de Arminiuskerk voor de communicatie over het geloof en over de identiteit van de gemeenschap*

<i>geleefde ecclesiologie</i>	<i>communicatie</i>
<ul style="list-style-type: none"> - postmoderne vrijzinnigen - geen gemeenschapsgevoel - op zoek naar plaats van het geloof in het leven 	<ul style="list-style-type: none"> - onvoldoende communicatie - ‘zoekende’ zoekers - zoeken gesprek over inhoud geloof

6.6.3 *Vrijzinnige religieuze communicatie over de identiteit van de gemeenschap*

Benjamins merkt op: “(..) een gemeentetheologie vraagt niet alleen om articulatie, maar ook om een nieuwe en mogelijk creatieve vormgeving.” (Benjamins 2016, 39). (par. 3.4.2) Uit het onderzoek blijkt dat er zeer sporadisch over het goddelijke gecommuniceerd wordt. Een ‘gemeentetheologie’ veronderstelt communicatie over het goddelijke. Er wordt wel veel gecommuniceerd, maar dan over religieuze onderwerpen: de reflectie op de uiterste betekenissen van het bestaan. Aan een gemeentetheologie blijkt nog iets vooraf te gaan, namelijk een gemeentereligie. Het formuleren van een gemeentereligie zal voor vrijzinnig protestanten waarschijnlijk eenvoudiger zijn dan het formuleren van een gemeentetheologie. Het bleek dat in de Arminiuskerk het spreken over God het spreken over het leven ‘met een min of meer vage notie van het geloof op de achtergrond’ geworden is (par. 6.5.2). Zo wordt ook gesproken over de religieuze betekenis van de gemeenschap. De identiteit van de gemeenschap wordt religieus geduid wanneer het om de manier van leven en van samenleven gaat. De identiteit wordt niet theologisch geduid.

Harmsen schrijft dat het “opmerkelijk is dat wij en andere ‘gelovigen’ onze focus bij een geloofsgemeenschap vaak volledig richten op het woordje geloof en zelden op gemeenschap (par. 3.5.3). Als we het over vrijzinnig hebben, hebben we het zelden over hoe wij met elkaar omgaan of hoe wij samen zijn beleven” (Tillema 2011, 15). De resultaten van het onderzoek weerspreken de opvatting van Harmsen. Uit het onderzoek blijkt dat deze gemeenteleden zich bewust zijn van de gemeenschap, van het functioneren van die gemeenschap en van hun positie daarin (par. 5.3). Het blijkt dat zij het juist veel problematischer vinden om over hun geloof te praten (par.5.8).

Respondenten praten niet vaak over de identiteit van de Arminiuskerk. Sommige personen gaven aan dat zij er wel over praatten toen zij net lid waren. Zij legden toen aan anderen uit wat de Arminiuskerk voor gemeente was. Er zijn enkelen die over het gebouw van de kerk praten als zij het over de identiteit hebben. Enkele respondenten wijzen bij identiteit op de drie denominaties waar de gemeente uit is samengesteld. Zij zeggen daarbij dat het in de praktijk weinig uitmaakt tot welke denominatie mensen behoren.

Uit de kerkelijke voorgeschiedenis van de respondenten bleek dat het vertrek uit de vorige gemeente meer te maken had met de manier waarop over het geloof gecommuniceerd werd en niet zozeer met de inhoud van het geloof (par. 5.2). Het betrof eerder de dwang die achter de geloofsovertuiging gevoeld werd. Deze ervaring kleurt de manier waarop de leden over het geloof en over de identiteit in de Arminiuskerk communiceren. De respondenten ervaren de Arminiuskerk vooral met opluchting. Zij ervaren daar geen druk om aan een overtuiging te voldoen. De ervaring van vorige gemeenten kan een gevoeligheid geven voor mogelijke druk die op hen wordt uitgeoefend. Deze gevoeligheid kan er toe bijdragen dat deze personen hun communicatie zo willen inrichten dat daar in elk geval geen druk van uit gaat op anderen. Een kenmerk van vrijzinnig protestanten blijkt te zijn dat zij de vrijzinnigheid een belangrijke waarde vinden. Zij praten geregeld over het vrijzinnig-zijn. Dat betekent het actief bewaken van de ruimte die het vrijzinnig-zijn inhoudt.

6.6.4 De identiteit van de gemeenschap van vrijzinnig protestanten

Wat zegt dit onderzoek over de identiteit van de vrijzinnig protestantse geloofsgemeenschap? Volgens Hendriks is de identiteit van de kerk een van de vijf factoren die bij de revitalisering van belang zijn (Stoppels en Sengers 2011, 167). Het valt op dat de vijf factoren die Hendriks noemt een verbaal karakter hebben. De factoren zijn in woorden uit te drukken. Het bleek dat respondenten zich van hun kennismaking met de Arminiuskerk weinig van de woorden die zij hoorden konden herinneren maar zich vooral de non-verbale kenmerken herinnerden.

Van der Ven onderscheidt verschillende functies van de communicatie. Eén van de functies is de fatische. Daarbij heeft het bericht de bedoeling het contact tot stand te brengen, te bestendigen, te intensiveren, te controleren, te herstellen of af te breken (Van der Ven 1993, 54). Waar de nadruk ligt op de gemeenschap zal de fatische functie van de communicatie veel nadruk krijgen. De communicatie dient vooral de vorming van de gemeenschap. Deze communicatie kan heel goed non-verbaal plaatsvinden. Deze communicatie gaat bijvoorbeeld door middel van de gemeenschappelijke beleving van rituelen. Tijdens de dienst wordt muziek uitgevoerd. Door daarvoor te applaudisseren drukken de aanwezigen hun waardering uit aan elkaar. Zowel muziek als applaus zijn non-verbale uitingen. Zij versterken wel de gemeenschap.

De kern van de identiteit ligt enerzijds in de gedeelde religie, in de manier waarop de reflectie op de uiterste betekenissen van het bestaan plaatsvindt. Die manier wordt gekenmerkt door de

grote waarde die aan de geloofsvrijheid wordt toegekend. Dat wil zeggen dat de geloofsvrijheid een eerste onderscheidend kenmerk van deze identiteit is. Daarnaast ligt de kern van de identiteit in de rituelen. De rituelen noemde ik als een essentieel onderdeel van religie. Daarmee wordt niet bedoeld dat de gemeenschap sterk ‘liturgisch’ van aard is. In het onderzoek is gevraagd naar datgene wat de respondenten opviel toen zij voor het eerst in de Arminiuskerk kwamen (par. 5.2). Niemand verwees daarbij naar de inhoud van de kerkdienst, naar de inhoudelijke boodschap. Ieder verwees naar het spektakel. Respondenten noemden de levendigheid, het rumoer, het toneel, de muziek of de stilte. Het blijkt dat de rituelen in de gemeente datgene zijn wat respondenten aantrekt. Het is een uitdaging de non-verbale aspecten van de identiteit weer te geven. Ik scheef dat Benjamins opmerkt: “(..) een gemeentetheologie vraagt niet alleen om articulatie, maar ook om een nieuwe en mogelijk creatieve vormgeving.” (Benjamins 2016, 39) (par.6.5.3). Op deze plaats kan er op gewezen worden dat bij deze ‘nieuwe en mogelijk creatieve vormgeving’ ook en misschien vooral aandacht gegeven moet worden aan het rituele aspect in de ruimste zin van het woord van de gemeentetheologie.

6.7 AFBAKENING VAN DE IDENTITEIT VAN DE VRIJZINNIG PROTESTANTSE GELOOFSGEMEENSCHAP

Aan de hand van de resultaten van het onderzoek is het mogelijk te komen tot een nadere afbakening van de identiteit van de vrijzinnig protestantse geloofsgemeenschap. Het gaat daarbij om de vraag waarin deze geloofsgemeenschap zich onderscheidt van andere organisaties. Brouwer schreef hierover: “Als centraal spanningsveld vanuit het perspectief identiteit en cultuur wordt genoemd de vraag in hoeverre geloofsgemeenschappen zich onderscheiden van andere seculiere, religieuze of kerkelijke organisaties binnen de samenleving.” (Brouwer 2011, 57) (par. 3.4.6). De afbakening vindt plaats ten opzichte van respectievelijk de samenleving, organisaties met een sociaal doel, spirituele organisaties, plurale gemeenten en andere vrijzinnige groeperingen.

6.7.1 *Afbakening naar de samenleving*

Naarmate kerken meer middenin de samenleving staan is het voor hen moeilijker om aan te geven wat het bijzondere aan hen is (Sengers 2011, 109) (par. 3.4.5). Vrijzinnig protestanten willen vooral ‘middenin de samenleving’ staan (par 6.3.4). Dat kan één van de redenen zijn waarom zij er meer moeite mee hebben om aan te geven waar zij voor staan en wat hun identiteit is.

Daar staat tegenover dat verschillende respondenten het betrokken zijn op de samenleving als een kernwaarde binnen hun religieuze reflectie zien. In die zin is het mogelijk dat zij zich juist door die betrokkenheid onderscheiden. Dat wil niet zeggen dat niet-vrijzinnige gemeenten die betrokkenheid niet belangrijk vinden. Het gaat er hier om dat de vrijzinnige gemeente zich door de grote betrokkenheid op de samenleving onderscheidt van andere samenlevingsverbanden die blijf geven van een minder grote betrokkenheid.

6.7.2 *Afbakening naar organisaties met een ‘sociaal doel’*

De vrijzinnige gemeente kan zich onderscheiden binnen de samenleving door de betrokkenheid op die samenleving. Dat doen veel andere organisaties ook. In veel kerken

worden bij wijze van voorbeeld brieven van Amnesty International uitgedeeld. Waarin onderscheidt de vrijzinnige gemeente zich van deze organisaties?

Evenals andere niet-vrijzinnige gemeenten heeft de vrijzinnige gemeente een exclusief religieus doel. Dat wil zeggen dat de gemeente zich specifiek richt op het zoeken naar uiterste betekenissen en dat rituelen daarbij een belangrijke rol spelen.

6.7.3 Afbakening naar organisaties met een spiritueel doel

Er zijn in onze seculiere samenleving een grote hoeveelheid organisaties die zich richten op spiritualiteit. Ook vrijzinnige gemeenschappen richten zich op spiritualiteit. Een belangrijk onderscheid met veel andere organisaties die zich richten op spiritualiteit is dat bij vrijzinnige geloofsgemeenschappen de Bijbel onderdeel uitmaakt van de reflectie op de uiterste betekenissen van het bestaan. De uitdrukking ‘onderdeel uitmaken’ houdt in dat veel vrijzinnigen naast de Bijbel ook uit andere bronnen inspiratie putten voor hun reflecties. De Bijbel heeft daarbij geen monopolie. Maar als de Bijbel nooit of slechts incidenteel deel uitmaakt van de reflectie dan houdt de geloofsgemeenschap op ‘geloofs’-gemeenschap te zijn. Ook hier geldt dat er rituelen zijn die op enigerlei wijze verbonden zijn met de Bijbel.

6.7.4 Afbakening naar plurale gemeenten

“Er wordt er wel gezegd dat in deze tijd vrijzinnigheid een wijdverbreid en geaccepteerd gedachtengoed is in gemeenten die zich niet vrijzinnig maar bijvoorbeeld pluraal noemen” (Eeuwig vrijzinnig 2013, 64). Als een vrijzinnige geloofsgemeenschap zijn identiteit wil omschrijven zal zij moeten aangeven wat het onderscheidende is van een plurale gemeente. Uit dit onderzoek blijkt dat het meest kenmerkende van een vrijzinnige gemeente het feit is dat geloofsvrijheid niet alleen een van de hoogste waarden is maar tevens dat de waarde veelvuldig gecommuniceerd wordt. Vrijzinnige gemeenten blijken aantrekkingskracht te hebben op diegenen die ervaring in negatieve zin hebben opgedaan met andere kerkelijke gemeenten. De vrijzinnige gemeente draagt uit dat in deze gemeente dwangvrij geloofd kan worden. Ook uit dit onderzoek blijkt dat vrijzinnig protestanten pluraliteit niet alleen als rijkdom zien – zoals Stoppels en Sengers stellen – maar als wezenlijk onderdeel van hun kerkelijk bestaan (Stoppels & Sengers 2011, 187) (par. 3.4.7).

6.7.5 Afbakening binnen de vrijzinnigheid

Het valt op dat enkele respondenten aangeven dat naar hun idee de doopsgezinden en remonstranten ‘net iets duidelijker’ kunnen aangeven wat zij geloven. Dat wil zeggen dat zij hun geleefde theologie meer kunnen expliciteren. Zij hebben het idee dat binnen de gezamenlijke gemeenschap de vrijzinnig protestanten het moeilijkst kunnen aangeven en verwoorden wat hun geloof inhoudt. De identiteit is wat dit betreft negatief van aard: vrijzinnig protestanten zijn zij die binnen deze gemeenschap het moeilijkst kunnen aangeven wat hun geloof inhoudt. De respondenten worden verder gekenmerkt doordat zij de vrijzinnigheid verbinden met geloofsvrijheid die niet alleen een overtuiging is maar ook een ervaring van onvrijheid. Daarin verschillen zij van die vrijzinnigen die alleen uit overtuiging vrijzinnig zijn. Er blijkt een vrijzinnigheid te bestaan die mede op een ervaring van onvrijheid gebaseerd is.

6.7.6 *Conclusie ten aanzien van de afbakening van de vrijzinnig protestantse geloofsgemeenschap*

De vrijzinnig protestantse geloofsgemeenschap is gekenmerkt door een grote betrokkenheid op de samenleving. De doelstelling van de gemeenschap is exclusief religieus. Daarmee wordt bedoeld dat het zoeken naar uiterste betekenissen voorop staat. Rituelen maken een essentieel onderdeel uit van de gemeenschap. Bij het zoeken naar de uiterste betekenissen en bij de betekenissen die aan de rituelen gegeven worden, wordt in elk geval ook de theologie betrokken. Veel leden van de vrijzinnige geloofsgemeenschap hebben ervaring met gemeenten waar er op wordt toegezien of de betrokkenheid op de Bijbel wel op de juiste wijze plaats vindt. Te midden van andere vrijzinnigen zien vrijzinnig protestanten zich als de vrijzinnigen voor wie het het minst duidelijk is wat hun theologie precies inhoudt.

6.8 CONCLUSIES

In deze paragraaf worden de conclusies van het onderzoek weergegeven. De conclusies zijn gebaseerd op hetgeen in de vorige paragrafen is geschreven. Achter de conclusies staan de paragrafen vermeld die het meeste hebben bijgedragen aan de conclusies.

Veel van hetgeen respondenten noemden is niet theologisch te duiden. Het is wel religieus te duiden (par. 6.2, 6.4.1, 6.5.2 en 6.5.3).

Veel literatuur over de kerk is kerk-centrisch van aard. Bij termen als ‘openheid naar de samenleving’ en de ‘buitenwereld’ wordt vanuit de kerk naar de wereld daarbuiten gekeken. Het blijkt dat veel respondenten wereld-centrisch denken. Vanuit de wereld wordt naar de kerk gekeken (par. 6.2.4, 6.4.4 en 6.5.2).

De Bijbel neemt bij respondenten een perifere plaats in bij de reflectie over de uiterste betekenissen van het bestaan (par. 6.2.6). Het lukt niet gemakkelijk om de waarde van de Bijbel bij benadering aan te geven (par. 6.2.7).

De uitdrukking: ‘de betekenis van het geloof voor dit bestaan’ gaat uit van een theocentrische manier van denken. Er wordt daarbij van het geloof uitgegaan en vervolgens bezien wat dat geloof voor het bestaan kan betekenen. Deze manier van denken sluit niet aan bij de religieuze manier van denken van de respondenten. Zij zoeken antwoorden voor de vragen die dit bestaan oproepen. Die antwoorden kunnen zij óók in de met elkaar gedeelde theologie vinden. Het bestaan is voor hen het startpunt (par. 6.4.6).

Praten over het geloof betekent praten over het bestaan met een min of meer vage notie van het geloof op de achtergrond (par. 6.5.2).

De theologie is niet alleen niet expliciet aanwezig in de communicatie, maar de theologie is ook vrijwel niet impliciet aanwezig (par. 6.4.2, 6.5.2 en 6.5.3). Voor een enkeling is dit overigens niet bevredigend: deze zou wel meer expliciet over theologische onderwerpen willen spreken (par. 6.4.6).

Voor de theologische aspecten van de reflectie op de uiterste betekenissen van het bestaan zijn respondenten in belangrijke mate aangewezen op de predikant (par. 6.5.2).

Respondenten kozen niet hoofdzakelijk op grond van een overtuiging voor een vrijzinnige kerk. Aan de keuze liggen met emoties geladen ervaringen van onvrijheid ten grondslag (par. 6.5.1). Dit heeft gevolgen voor het belang dat zij aan de vrijzinnigheid hechten. Dat belang heeft een emotionele lading die bij de leden van andere denominaties zo niet aanwezig hoeft te zijn (par. 6.2.2, 6.5.3 en 6.5.4).

De betekenis van de term ‘modern, kritisch denken’ is voor mensen jonger dan 60 jaar een andere dan voor mensen ouder dan 70 jaar. ‘Modern, kritisch denken’ is voor jongeren meer vanzelfsprekend en daardoor minder zeggend (par. 6.2.5). Hun manier van denken is eerder met de term ‘postmodern, kritisch denken’ aan te geven.

Veranderingen in het geloof van respondenten worden als vanzelfsprekend gezien (par. 6.2.3 en 6.3).

Grote betrokkenheid met de gemeenschap blijkt samen te kunnen gaan met geringe inhoudelijke identificatie (par. 6.4.4).

Voor de communicatie binnen de gemeenschap is een minimum aan gelijkgezinden van belang voor wat betreft de reflectie op de uiterste betekenissen van het bestaan (par. 6.4.4, 6.4.5 en 6.5.1).

Er zijn verschillen binnen de gemeenschap ten aanzien van deelname aan de gemeenschap en de duidelijkheid van de plaats van het geloof in het bestaan. Deze verschillen hangen met de leeftijd van respondenten samen (par. 6.4.5 en 6.5.2). Deze verschillen hebben gevolgen voor de communicatie over het geloof en over de identiteit van de gemeenschap. Oudere respondenten communiceren gemakkelijker over de identiteit van de gemeenschap dan jongere respondenten (par. 6.5.2).

De identiteit van de gemeenschap wordt door respondenten wel religieus maar niet theologisch geduid (par. 6.4.3 en 6.5.3). De non-verbale aspecten van de communicatie nemen bij die duiding een belangrijke plaats in (par. 6.5.4).

De identiteit van de gemeente ligt in het bewaken van de geloofsvrijheid van een ieder en in non-verbale aspecten zoals de rituelen (par. 6.5.2). Er is ook grote betrokkenheid bij de wereld, maar daarin verschilt deze gemeenschap niet van verschillende andere geloofsgemeenschappen.

De communicatie over de identiteit van de gemeenschap met andere denominaties binnen die gemeenschap is eenvoudig en succesvol als deze gaat over de religieuze aspecten van de gemeenschap: over de grote betrokkenheid op de samenleving, over de sociale doelstellingen en over de spirituele aard van de gemeenschap.

Respondenten waren allen hervormd of lid van de PKN. Op één na hadden zij ervaringen met gemeenten waar de geloofsvrijheid beperkter was. Deze ervaringen leidden er toe dat geloofsvrijheid voor hen een op ervaring en niet – alleen – op overtuiging gebaseerde waarde is (par. 6.4.5). Respondenten vermoeden dat de leden van de andere denominaties binnen de gemeenschap een iets duidelijker en eenduidiger beeld hebben van hetgeen zij geloven (par. 6.5.4). De communicatie over de identiteit van de gemeenschap is minder eenvoudig waar deze de theologische duidingen betreft (par. 6.5.4).

GEBRUIKTE LITERATUUR

- Benjamins, R. (2016) 'Christus, belichaming van God', in: R. Benjamins, J. Offringa, W. Slob (red), *Liberaal Christendom*, SkanDalon: Vught, 82-91.
- Berkhof, H. (2007), *Christelijk geloof*, Kok: Kampen.
- Boeije, H. (2012), *Analyseren in kwalitatief onderzoek*, Boom, Lemma: Den Haag.
- Brouwer, R. (2011), 'Perspectieven en spanningsvelden', in: R. Brouwer, et al. *Levend lichaam*, Kok: Utrecht, 46-69.
- Browning, D.S. (1996), *A Fundamental Practical Theology*, Fortress Press: Minneapolis.
- Cameron, H. et al, (2005), *Studying local churches*, SCM Press: London.
- Carroll, J.W. (2011), *As one with authority*, Cascade Books: Eugene.
- Cossee, E.H. (1999), 'Tegendraadse theologie: terugblik op vier eeuwen vrijzinnigheid in Nederland', in: W.B. Drees (red.), *Een beetje geloven*, Balans: Amsterdam, 181-200.
- Drees, W.B. (1999), 'Een beetje geloven – een vrijzinnige stijl', in: W.B. Drees (red.), *Een beetje geloven*, Balans: Amsterdam, 7-16.
- Dreyer, J.S. (2012), 'Practical Theology and Intradisciplinary Diversity: A Response to Miller-McLemore's Five misunderstandings about Practical Theology', in: *International Journal of Practical Theology*, volume 16, 36 – 54.
- Fernhout, M. en E.J. Tillema (red.)(zj)(2013), *Eeuwig vrijzinnig*, uitgave VVP: Utrecht.
- Frölich, H. (2016), 'Kerk', in: R. Benjamins, J. Offringa, W. Slob (red.), *Liberaal Christendom*, SkanDalon: Vught, 148-155.
- Gärtner, B. (2010), F. Avemarie, 'Finden, entdecken', in: L. Coenen en K. Haacker (red.), *Theologisches Begriffslexicon zum Neuen Testament*, R.Brockhaus: Witten, 1679-1682.
- Gräb, W. (2012), 'Practical Theology as a Religious and Cultural Hermeneutics of Christian Practice', in: *International Journal of Practical Theology*, volume 16, 79 – 92.
- Gräb, W. (2014), 'Practical Theology as a Theory of Lived Religion', in: *International Journal of Practical Theology*, volume 18, 102-112.
- Groot, K. de (2011), 'Onderzoek naar kerk in Nederland', in: R. Brouwer, et al. *Levend lichaam*, Kok: Utrecht, 27-45.
- Hamman, J. (2014), 'Playing', in: *The Wiley Blackwell Companion tot Practical Theology*, Chichester, 42-50.
- Harmsen, H. (2011), 'Geloof niet', in: E. Tillema, (red.), *Geloven, zo kan het ook*, SkanDalon: Vught, 13-18.
- Luther, H. (1991), *Religion und Alltag*, Radius Verlag: Stuttgart.
- Hermans, C.A.M. (2014), 'From Practical Theology tot Practice-oriented Theology', in: *International Journal of Practical Theology*, volume 18, 91-101.
- Immink, G. (2014), 'Theological Analysis of Religious Practices', in: *International Journal of Practical Theology*, volume 18, 127-138.
- Klein Wassink B. en Th. M. van Leeuwen (1989), 'Een blik op de toekomst: vrijzinnig protestantisme, waarheen?' in C.W. Mönnich et al, *Tussen Geest en tijdgeest*, De Ploeg: Utrecht, 509-525.

- Leeuwen, Th. M. van (1999), 'Hoe heilig is de Bijbel? Naar een nieuwe onbevangenheid', in: *Een beetje geloven*, W.B. Drees (red). Balans: Amsterdam, 17-28.
- Link, H.-G. en F. Avemarie (2010), 'Suchen/Finden', in: L. Coenen en K. Haacker (red.), *Theologisches Begriffslexicon zum Neuen Testament*, R.Brockhaus: Witten, 1682-1684.
- Mikoski, G.S. (2014), 'Mainline Protestantism', in: *The Wiley Blackwell Companion tot Practical Theology*, Chichester, 557-566.
- Miller-McLemore, B.J. (2012), 'Five misunderstandings about Practical Theology', in: *International Journal of Practical Theology*, volume 16, 5-26.
- Miller-McLemore, B.J. (2012), 'Toward Greater Understanding of Practical Theology', in: *International Journal of Practical Theology*, volume 16, 104-123.
- Miller-McLemore, B.J. (2014), Introduction: The Contributions of Practical Theology, in: *The Wiley Blackwell Companion tot Practical Theology*, Chichester, 1-20.
- Möller, C. (2004), *Einführung in die Praktische Theologie*, Francke Verlag: Tübingen.
- Peursen, C.A. van (1994), *Na het postmodernisme*, Kok Agora: Kampen.
- Roest, H. de en S. Stoppels (2011), 'Levend lichaam', in: R. Brouwer, et al. *Levend lichaam*, Kok: Utrecht, 12-26.
- Ruard Ganzevoort R. en J. Roeland (2014), 'Lived religion: the praxis of Practical Theology', in: *International Journal of Practical Theology*, volume 18, 91-101.
- Schweitzer, F. (2012), 'Beyond Misunderstandings?-The Reality of Practical Theology', in: *International Journal of Practical Theology*, volume 16, 93-103.
- Schweitzer, F. (2014), 'Professional Praxis in Practical Theology: Theoretical and Methodological Considerations', in: *International Journal of Practical Theology*, volume 18, 139-149.
- Sengers, E. (2011), 'Groei', in: R. Brouwer, et al. *Levend lichaam*, Kok: Utrecht, 105-131.
- Spronk, K. (2011), 'Dood en leven na de dood', in: K. Spronk en A. van Wieringen, (red.), *De Bijbel theologisch*, Meinema: Zoetermeer, 257-266.
- Smits, H. (2010), 'Waarom wordt Jezus 'Christus' genoemd?', in: A. van der Deijl, S. de Jong, A. Spijkerboer (red.), *Doornse Catechismus*, Kok: Kampen, 58-60.
- Stoppels, S. en E. Sengers (2011), 'Revitalisering', in: R. Brouwer, et al. *Levend lichaam*, Kok: Utrecht, 165-198.
- Stoppels, S. (2009), *Voor de verandering*, Boekencentrum: Zoetermeer.
- Swinton, J. en H. Mowat (2013), *Practical Theology and Qualitative Research*, SCM Press: London.
- Tillema, E. zj, *De vrijzinnigheid*.
- Tillema, E. zj, *Als een vlinder in de kerk*; visienota VVP.
- Tracy, D. (1983), 'Foundations in Practical Theology', in: D.S. Browning, *Practical Theology*, Harper & Row: San Francisco, 61-82.
- Valk, J.M.M. de (1990), 'Inleiding', in: I.N. Bulhof en J.M.M. de Valk (red.), *Postmodernisme als uitdaging*, Amboboeken: Baarn, 7-10.
- Ven, J.A. van der (1993), *Ecclesiologie in context*, Kok: Kampen.

Ward, W. (2012), 'The Hermeneutical and Epistemological Significance', in: *International Journal of Practical Theology*, volume 16, 55-65.

Weijel, B. (2014), 'Practical Theology as a hermeneutical science of lived religion', in: *International Journal of Practical Theology*, volume 18, 150-159.

w.w.w.irenekerk.nl/beleidsplan.docx; (d.d. 17 januari 2017)

NAWOORD

Wat viel mij het meeste op bij dit onderzoek?

Veel van datgene wat over vrijzinnig geloven geschreven is, klinkt zo logisch en vanzelfsprekend. Het klinkt ook heel vrijzinnig. Maar praat met een aantal vrijzinnig protestanten over hun geloof, en datgene wat geschreven is klinkt opeens veel minder logisch en vanzelfsprekend. Hetgeen geschreven is klinkt vooral – in alle goede vrijzinnige bedoelingen – zo helder en zo duidelijk. Het klinkt met een duidelijkheid die vrijzinnig protestanten misschien wel bij leden van andere vrijzinnige denominaties veronderstellen, maar die zij niet bij zichzelf herkennen.

Veel van datgene wat vrijzinnig protestanten in hun gemeenschap aantrekt heeft weinig met woorden te maken. Het heeft met muziek te maken, of met stilte, of met toneel, of met levendigheid. Voorkeuren van vrijzinnig protestanten voor een gemeente zijn eerder ingegeven door hetgeen zij beleven dan door de teksten die zij horen.

De meeste leden die jonger zijn dan 65 zijn wel actief in de gemeenschap, maar voelen zich er om allerlei redenen niet zo thuis.

De meeste vrijzinnig protestanten in het onderzoek hebben ervaring met gemeenten waar druk op hen werd uitgeoefend om een bepaalde geloofsinhoud niet of juist wel te geloven. Die druk kleurt hun vrijzinnigheid.

Zonder het stellen van vragen zou ik dit niet geweten hebben.

BIJLAGEN: DE INTERVIEWS

Er zijn negen interviews gehouden. In deze bijlage zijn de respondenten, evenals in de hoofdstukken 5 en 6, aangeduid met de letters R1, R2, R3, enzovoort.

De vragen die gesteld zijn, zijn in deze tekst ingesprongen opgenomen.

De namen van personen en van plaatsen zijn uit de tekst verwijderd waar deze tot herkenning zouden kunnen leiden.

Interview R1

Op welke wijze ben je bij deze gemeenschap, en dan gaat het om de Arminiuskerk, betrokken geraakt?

Wij woonden op de (...), zijn niet autochtone (...), dus in deze omgeving hebben we onze plek gezocht. En voor een deel prima gevonden, we wonen hier met veel genoeg, alleen in kerkelijk opzicht was het stroef. Mijn vrouw is buitenkerkelijk, dus die zit hier als belangstellende en participeert niet in dit soort onderwerpen. Dus dat was stroef. Waar wij vandaan kwamen, laat ik het maar over mij zelf hebben, toen we hier naar de (...) verhuisden, dat was, dat was Leiden waar wij allebei gestudeerd hebben, en daar ben ik lid geworden van de Nederlands Hervormde kerk, he, belijdenis gedaan, catechisatie bij de studentenpredikant gedaan en heb daar gedurende mijn studietijd deel uit gemaakt van de Leidse studentengemeente. Dat was in de zestiger jaren, een heel dynamische tijd, he, ook op het gebied van godsdienst en kerk, er werd natuurlijk veel geëxperimenteerd met allerlei vormen van kerk-zijn en bij uitstek natuurlijk in de studentengemeente. Dat was dus een heel open sfeer, waar verschillende geloofsrichtingen katholiek, remonstrants, hervormd, van alles, samen in één gemeente zaten en waar dus onderling ja, op een heel open manier met elkaar omgegaan werd, en het is natuurlijk sowieso een fase van je leven dat je ook erg bezig bent om dingen uit te zoeken, dus onderling was daardoor ook de dynamiek natuurlijk heel groot, gesprekken, de onderlinge omgang, nou ja, en toen had ik dus mijn studie voltooid, en daalde op de (...) neer, en dacht nou ja goed, hier gaan we gewoon door, ik had dus zelf het idee van een bepaalde continuïteit, maar dat bleek dus niet te kloppen, die voorstelling van zaken, . Dus ja, ik kwam daar in een wijkgemeente terecht en ja dat was zo iets totaal anders dan ik vanuit mijn tijd in Leiden gewend was dat ik daar wel erg van schrok, dus om een voorbeeld te geven er was een groot huisbezoek, dus een avond waarop de dominee met een aantal wijkbewoners bij elkaar zit en waarmee de avond begon, we zaten in zo een kringetje, en dat de dominee aan iedereen vroeg waarom bent u afgelopen zondag wel of niet bij het avondmaal geweest. De sfeer werd dus buitengewoon ongemakkelijk, ik zat in zoverre goed ik was de enige die wel naar het avondmaal geweest was maar wel in een andere kerk, maar dat terzijde, maar ik kwam er dus wel goed van af. Ja, eh, dat was voor mij dus een kerkelijke omgeving waar ik gewoon niet in paste, he, we zijn toen later naar (...) verhuisd, daar werd het niet veel beter ik had een beetje vergelijkbare ervaringen, dus toen ben ik gewoon op zoek gegaan naar een geloofsgemeenschap waarvan ik dacht dat past beter bij mij. Ik geloof dat ik nog een blaadje had van een vrijzinnige organisatie waarin verschillende geloofsgemeenschappen stonden waarvan ik dacht nou ja (...) dat lijkt me niet gek, maar (...) is nog iets dichterbij, laat ik maar eens naar (...) toe gaan, laat ik gewoon maar een keer kijken en toen zaten ze nog aan de stadsring, in dat gebouwtje, van de vroegere remonstrants, dus ik kwam daar toe de eerste keer, met mijn bagage vanuit Leiden en de (...), en toen was daar

dominee (predikant), dominee (predikant) leidde de dienst, bij het begin van de preek zette hij de deur naar de consistorie open en toen kwamen er twaalf kindertjes op stepjes de kerk binnen gestept met belletjes en toetertjes en daar had hij dan zijn verhaal eigenlijk een beetje, die fietsten daar rond, en die belden en die riepen van hallo mamma, dus dat werkelijk precies het tegenovergestelde van wat ik hier op de (...) mee gemaakt had dus ik dacht: tsjakka! Dit is het! En dat sprak me dus buitengewoon aan, he, de ongedwongenheid, nou goed, daar kwamen natuurlijk andere dingen bij, meer inhoudelijk terrein, en ik moet zeggen dat ik ook aanvankelijk het idee had dat, je moet in godsdienstig opzicht, in kerkelijk opzicht niet zo kieskeurig zijn, he, je moet gewoon meedoen en ook niet meteen denken dat het voor jou allemaal anders is dan voor anderen, je vormt ten slotte met elkaar een gemeenschap in alle diversiteit, dus doe daar maar gewoon aan mee, maar dat was toch niet helemaal duidelijk wat voor mij haalbaar was, en toen heb ik mij dus als vriend bij de Arminiusgemeente aangemeld. Dus toen zat ik eigenlijk op twee sporen, ik bleef hier ingeschreven en ik was vriend bij de Arminiusgemeente. Nou toen is mijn activiteit binnen de Arminiusgemeente voor een groot gedeelte ook weer verplaatst naar de (...)kring, he, dat was een gesprekskring hier op de (...) met vrijzinnigen, Lutheranen, die onder leiding van de toenmalige predikant (...) en de Lutherse predikant een keer in de vier of zes weken bij mekaar kwamen en dat vond ik, ja, inhoudelijk eigenlijk wel wat goed bij mij aansloot, daar werden zinnige gesprekken gevoerd, dus dat ging eigenlijk een tijd best aardig, toen werden wel mij activiteiten hier in (...) bij de plaatselijke gemeente steeds minder, omdat ik toch wel vond dat ik die andere sfeer beter paste, Ja, en hoe is dat toen verder gegaan, toen is er in ieder geval een moment gekomen dat die dominees ophielden met het begeleiden van die kring, toen vroegen ze aan mij wil jij hem nu verder leiden, als een soort stedehouder Gods, dat ging prima, ik was wel dat soort rollen gewend, maar toen zijn er toch in de loop van de tijd in die kring fricties ontstaan en toen kwamen er mensen bij, ja die eigenlijk niet vrijzinnig waren maar dus integendeel starre opvattingen hadden ja, dat vond ik toch wel ongemakkelijk, dat kwam eigenlijk steeds uit op dezelfde discussies, het kwam er op neer dat ik op gegeven moment werd opgebeld en zei iemand tegen mij dat het nou toch wel onhandig was dat ik steeds die discussies met die mensen had en ik dacht dat ik het heel netjes deed . . . dat het in die kring een echte belemmering was en . . . ik wil geen belemmering zijn. en zo kreeg ik niet veel later, kreeg ik een ouderling hier op bezoek, die zei ja hier van de plaatselijke gemeente, nou was het wel zo dat ik daar ingeschreven was en ik betaalde ook altijd een bedrag dat ze voor mij weer af moesten dragen, dus ik was niet op hun kosten daar ingeschreven maar het kwam er eigenlijk wel op neer dat ze het toch beter zouden vinden als ik me ook uit zou laten schrijven want ze vonden het eigenlijk niet goed zoals het ging. Ik had eigenlijk altijd al het idee dat ik beter maar helemaal in (...) kon laten inschrijven en dat heb ik toen maar gedaan. Dat bleek ook heel eenvoudig te zijn. Ik had eerst het idee dat het administratief een heel ingewikkelde procedure was, maar goed toen was ik uit de kring dus min of meer geduvelend en die in (,,) was ik uitgeduvelend, en toen dacht ik nou ja dan moet ik maar vol inzetten op (...) en ja, daar werd ik met open armen ontvangen en het is zo een jaar of nu drie geleden dat ik mijn kerkelijke activiteiten daar dus echt op ben gaan richten en ik moet zeggen dat is mij echt erg goed bevallen en vanaf het begin heb ik daar eigenlijk het gevoel gehad erg welkom te zijn ik hoop dat dat zo blijft natuurlijk, al gauw, (predikant) kwam hier op bezoek, eh, kennismakingsbezoek en al gauw vier weken later vroeg ze of ik penningmeester van de vrijzinnig protestanten wilde worden en weer niet veel later kwam iemand van de kerkenraad, ja ik was nou wel penningmeester maar het zou toch wel handig zijn als ik nou ook in de kerkenraad zou komen. Nou voel je dat soort dingen wel een beetje aankomen he als je wat

bestuurlijke ervaring hebt dan merk je wel dat de manier waarop mensen naar je kijken en met je praten dat het moment wel zal naderen dat dat een keer gebeurt dus ik was er wel op voorbereid en ik had er ook wel de ruimte voor. En sindsdien ben ik dus dat is nu een jaar of twee op een voor mij plezierige manier actief. Dat is het zo een beetje mijn kerkelijke biografie. Met alle ups en downs

De vraag is welke rol de geloofsvrijheid als zodanig bij jouw betrokkenheid bij de Arminiuskerk speelt.

Nou ik denk een hele grote ik denk dat dat nou net is, he, wat mij elders fricties heeft opgeleverd en wat mij bij de Arminiuskerk juist dat gevoel van op mijn plaats zijn oplevert. He, waar ik dus erg altijd tegen aan loop en gelopen ben in kerkelijke gemeenten dat zijn de vaststaande denkbeelden, he, dus precies weten hoe het zit en hoe het moet en waar je aan te houden hebt en dat als norm, niet alleen voor jezelf, maar ook voor anderen hanteren, he, en dat is, he, in het verhaal wat ik je net verteld heb eigenlijk, he, wat telkens weer terug keert, he, die dominee, he, die precies wist dat iedereen dus op het avondmaal had moeten verschijnen, he, en die niet verschenen is, die moest dan wel een goede verklaring voor geven, die norm is zo vast, he, je had op het avondmaal moeten verschijnen, he, en zo niet, leg dan eens uit waarom je niet aan die norm beantwoord hebt. Die kring waar ik uitgekierd ben – ja ik zeg het nu een beetje overdreven – maar het komt er toch wel eigenlijk op neer, he, dat had er ook mee te maken dat daar op gegeven moment een sfeer in ontstond waarin heel erg vast stond wat nou geloof was, he, en hoe je dat in moest vullen. En dat botste he, bij mij. En ik weet ook wel, hier in Harderwijk, de plaatselijke kerk ook heel duidelijke opvattingen waren, he, en daar paste je in en als je daar niet inpaste dan was het bedenkelijk, he, ik herinner me een gemeenteavond, discussie, ik weet niet waar het over ging, he, en ik had ook een inbreng, ik weet wel dat toen twee predikanten achter de tafel, de een keek de ander heel bedenkelijk aan en zei nou, dit lijkt mij wel eigenlijk arianisme, op dat moment, ik heb het later opgezocht, ik wist ook niet precies waar ik me schuldig aan gemaakt had, maar ik begreep dat het niet goed was, om arianisme in je geestelijke bagage te hebben. Dus ja, dat is me zo bij gebleven dat afkeurende dat daar in zat, ik bedoelde het goed, maar het mocht niet. En dat is wat ik wel vind, he dat binnen onze vrijzinnige geloofsgemeenschap dat er een heel duidelijke norm is, he dat er in dat opzicht eigenlijk toch volledig open naar elkaar toe staat he en dat vind ik ook heel wezenlijk. He en in de recente discussie waar ik ook heb .. wat in de toekomst voor onze gemeente basale uitgangspunten zouden zijn heb ik ingebracht dat eh, eh, het kunnen omgaan met onzekerheden, eh, voor mij, eh, basaal uitgangspunt was voor, eh, ja het gezamenlijk beleven als gemeente. Dat we het daarin moeten vinden, dat we het aandurven om met onzekerheden te leven en ook daarmee om te gaan. Want dat andere, die vaste opvattingen, dat is naar mijn idee toch erg veel een vlucht uit de onzekerheden, he, in vaststaande zekerheden, he, die denk ik niet voldoende antwoord zijn op de vragen, he, en dan denk ik ja, dat je ergens toch altijd een zoekende houding moet blijven kunnen houden, he, en moet accepteren dat heel veel dingen, he, dat die niet te weten zijn en dat er ook veel vragen niet te beantwoorden zijn en dat het zoeken er naar belangrijker is je herinnert je de uitspraak van Pascal natuurlijk, dan het vinden van een precies antwoord. He, en ik denk dat veel mensen, he, en ook mij zeker, dat je in de loop van je leven in dat opzicht ook verandert, he, dat antwoorden die je eerst belangrijk vindt dat je die na verloop van tijd los laat en dat daar andere inzichten voor in de plaats komen. He, en ik denk die openheid en die bereidheid om

met onzekerheden te leven, ja, dat dat voor mij althans de basis is om met elkaar om te gaan. Dat is denk ik geloofsvrijheid.

Een vraag die daarbij aansluit dat is de vraag wat voor jou de waarde is van de gemeenschap van de Arminiuskerk en hoe je die zou omschrijven.

Ja. Ik denk het belangrijkste is toch wel, ja, het elkaar aanvaarden en ook zelf het gevoel hebben aanvaard te worden eh, zoals je bent, en als het om geloofsgemeenschap gaat, in je zoekende houding naar bepaalde vormen van mens zijn. he, en als je dus zo tegenover mekaar staat, he, dat je die ander in die zoekende houding, he, volledig accepteert en probeert te begrijpen, he, dan is dat denk ik een basis voor een gemeenschap, he, waar ieder de mogelijkheid heeft z'n eigen plek in te vinden. En dat is denk ik het tweede wat heel belangrijk is, he, dat ieder op zijn of haar manier, he, om ruimte moet krijgen, he, om die plek te vinden die bij jou past. Dus dat aanvaarden van elkaar, he, dat er bij horen, dat vinden van je eigen plek hier. En dat is niet zo makkelijk want, eh, de plek die de een goed vindt voor zichzelf, ja, daar kan de ander heel andere ideeën over hebben en, eh, daar moet wel ruimte voor zijn, zoals bijvoorbeeld bij ons heel concreet, ik kom uit (...) naar (...), dat is een enorme afstand vanuit (...) bekeken, he, en, eh, (naam echtgenoot) is buitenkerkelijk of niet kerkelijk betrokken, he, dus dat betekent dat ik natuurlijk anders bijvoorbeeld ten aanzien van het bezoek aan zondagse kerkdiensten sta dan iemand die in (...) of daar vlakbij woont. Of als je dat als echtpaar dat gemeenschappelijk hebt, he, dat je samen die kerkdiensten bezoekt. Dus voor mij is het wat dat betreft een andere situatie dan voor zulke mensen. He, ik daar dus ook anders mee om en dan vind ik het heel belangrijk dat men mij daar niet op aan kijkt he dat ik niet drie van de vier zondagen in de maand aanwezig ben. Maar dat ik als ik maar een keer in de maand aanwezig ben dat dat ook gewoon goed is, he, en dat is alleen maar een concreet voorbeeld maar je kunt zo nog veel meer bedenken.

Dan een vraag over hoe je de invloed van de samenleving en van de cultuur buiten de kerk op je geloof zou omschrijven.

Ja. De samenleving is wat er verandert, waar van alles gebeurt, ja, kijk, dat kan natuurlijk niet los van elkaar staan, want geloof is denk ik toch altijd vormgeven aan je mens zijn he en zoeken naar die vorm waarvan je denkt dat die passend is, he, en ook beantwoord aan wat jij geleerd hebt, ondervonden hebt en wat belangrijk is. En ja, dat menszijn speelt zich altijd in een context af. He, dat speelt zich in een verhouding naar anderen toe af, he en eh een samenleving heeft onontkoombaar invloed er op, want je zult toch altijd met de samenleving waar je in staat om moeten gaan en dat betekent vormgeven aan jouw menszijn. Er zijn problemen vandaag aan de dag he die anders zijn dan tien jaar geleden he, en daar ben je als mens altijd bij betrokken, he, en als je zegt nou ik probeer binnen die geloofsgemeenschap vorm te geven aan mijn mens zijn dan is dat natuurlijk altijd met elkaar te maken.

Dan een vraag: wat is voor jou de waarde van de Bijbel en van datgene wat in het verleden over het geloof geschreven is voor jouw geloof nu? De vorige vraag ging over de samenleving en deze over de Bijbel.

Ja, ik ben niet zelf een groot Bijbelkenner en Bijbellezer, dus wat ik tot mij neem aan Bijbel dat speelt zich veelal af in de kerkdienst he, waar ik beluister wat daar voorgelezen wordt en

over gezegd wordt en ja ik lees natuurlijk ook wel eens iets dus ik lees ook wel eens een boek over theologie iets wat daarmee te maken heeft eh en ik denk eh dat dat in ieder geval altijd eh stof tot nadenken geeft en eh altijd voor mij gekoppeld is aan de interpretatie die er dan weer aan gegeven wordt. He, dus ik denk dat de Bijbeltekst op zich wel mooi kan zijn he maar dat die z'n leven en z'n inkleuring voor mij krijgt doordat iemand, dat kan de predikant zijn of mijzelf of iemand anders met wie ik er over praat ehh er dan vanuit zijn of haar situatie een bepaalde betekenis aan toekent. He, ik vind dus niet dat die betekenis bij voorbaat al er in ligt he dus een Bijbeltekst of een geschrift eh dat uit de traditie komt he dat heeft toch pas betekenis door wat ik er of een ander er voor mij aan toekent. En daar vind ik van in de zondagse kerkdienst heel prachtige voorbeelden regelmatig hebben. Daarnaast vind ik dat Bijbelteksten mooi kunnen zijn. he dus ja een rouwdienst, was ik ouderling van dienst, een tekst van Prediker, er is een tijd om enzovoorts mogen voorlezen. Dat vond ik ontzettend indrukwekkend he, dus de taal, de woorden, de klanken, kunnen op zich eh, al iets bij je doen. Maar dan moet er nog wel altijd die betekenis aan toegevoegd worden, maar nogmaals dat is voor mij eigenlijk beperkt tot wat ik zondags in de kerkdienst hoor, en af en toe wel, ik lees het boekje Liberaal Christendom, dat heb ik voor een deel doorgelezen, ik heb het nog niet helemaal uit en dat vind ik best wel inspirerend en ik moet zeggen dan heb ik ook wel weer dingen die ik daar lees, en waarvan ik denk, he, daar wil ik wel eens wat meer over lezen, dus dan zijn er verwijzingen die ik op zoek en dat varieert ook wel een beetje he naar gelang de fase waarin je bent en waar je je met je belangstelling op richt, ik kan mij voorstellen dat ... Ik heb vroeger ook best wel in allerlei dingen mij verdiept die ik heel inspirerend heb gevonden ik ben door Schillenbeekx geïnspireerd geweest en daar heb ik ook het nodige van gelezen en daar heb ik .. gezegd heb.

De volgende vraag gaat over de communicatie en dat is de vraag praat je wel eens met mensen expliciet over je geloofsovertuiging?

Nou daar moet ik even heel diep over nadenken. Praten wij er hier wel eens over, over mijn geloofsovertuiging?

Enigszins.

Ik zeg er wel eens iets over. Ik leg er wel eens iets over uit. Wat het voor mij betekent. Ook omdat natuurlijk omdat mijn vrouw er eigenlijk geen deel aan heeft om er iets over duidelijk te maken.

Ja, eh, kijk in de kerkenraad hebben we in ieder geval ook de gewoonte van de geestelijke voorbereiding zoals dat heet. Dus iedere kerkenraadslid die houdt van tijd tot tijd aan het begin een praatje he als geestelijke voorbereiding. Dat gaat natuurlijk wel altijd over het geloof.

Maar nou vind ik dat je over het geloof ook wel op heel verschillende manieren kunt praten. He het is ergens ook zo'n beetje mystiek begrip het geloof en eh ja daar is natuurlijk vaak ook wel een probleem mee hoe verwoord je nou het soort van dingen dat daarmee te maken heeft en ik denk dat je dat wel ook op heel verschillende manieren kunt doen.

He ik denk dat iets kunt vertellen wat misschien erg concreet is, zeg maar iets wat je mee gemaakt hebt gelezen hebt .. wat gewoon met het leven te maken heeft met het menszijn te maken heeft. En dan komt daar misschien het woord geloof het woord christus of Bijbel helemaal niet in voor.

Wel ik denk ja maar het gaat wel om datgene waar het mij nou net om te doen is. Ja die hele term geloof die vind ik een beetje, ja zo'n mystieke term he, waar misschien ook een

behoorlijke blokkade van uit kan gaan he omdat dat ergens iets van je zou kunnen vragen ja om over te praten ja, wat misschien ja helemaal niet zo erg binnen je voorstellingsvermogen ligt om dat in te vullen. Kijk theologen die hebben er voor gestudeerd om zo er over te praten, gewone mensen die moeten dan gaan zoeken naar dingen waarvan ze denken o ja zo hoor ik er dus over te praten.

He en dat vind ik niet goed. He wat is geloof nou voor mij, nou dat is uiteindelijk toch de vormgeving aan je menszijn he en dan kun je het daar best wel over hebben zonder het daar in de mystieke sfeer, he die terminologie bij te pas komt die dan vaak een geloofsbeleving wordt bevonden. Dus ik verweer me een beetje tegen die vraag.

....

Nee, ik merk bijvoorbeeld, bij zo een praatje geestelijke voorbereiding he eh dat ik dacht ik vind bepaalde dingen vind ik gewoon belangrijk die te maken hebben met hoe mensen met elkaar om gaan. Nou ik vind geestelijke voorbereiding, als ik het nou heb, en dat heb ik toen een keer gedaan aan de hand van een paar persoonlijke belevenissen die daar volgens mij heel goed duidelijk maakte. Maar ik heb het vooral over die persoonlijke belevenissen gehad.

Ja, als je het hebt over de manier van mens zijn dan duid je dat vooral op laat ik zeggen het humanistische aspect van het geheel.

Ja.

Is dat wat je daarin het belangrijkste vindt?

Ja, even los van het etiket humanistisch he, dat is natuurlijk altijd iets om er iets op te plakken, he kijk, waar ik zelf van denk, althans voor mij ligt dat zo, eh, waar het om gaat, he, dat is he dat je een paar dingen hebt ... dat er een vorm van mens zijn bestaat, mogelijk is, nastrevenswaardig is, eh ja die beantwoordt aan wat wij vanuit evangelische inspiratie, geloofsinspiratie, christelijke overtuiging, zo het goede leven vinden. He, in de zin van zo denken wij dat het eigenlijk bedoeld is. he, en ik denk he, dat de voorstelling die wij daarvan hebben en misschien ook de behoefte die wij daaraan hebben altijd uitstijgt boven wat wij meemaken. En wat wij waarnemen. Maar dat dat wel voor ons de inspiratie gewoon is waar wij ons op richten. En dat we daar he, in de evangeliën, in de Bijbel, in de christelijke traditie, maar ook bij andere mensen in het leven voorbeelden van vinden waarvan wij zeggen ja, dat drukt dat goed uit. Dat drukt het enigszins uit. He, en dat we ons daar dan op richten en proberen ons mens zijn zo te ontwikkelen, zo te vormen, dat we daar he, dichterbij in de buurt komen. Dat is voor mij he, de relatie tussen menszijn en geloof. Dus dat heeft iets met immanentie en transcendentie te maken. Om het even iets makkelijker te maken.

Nee, nou snap ik het.

Maar als ik het zo hoor dan denk ik dat je eerder de neiging hebt om over het immanente deel te praten dan over het transcendente deel.

Ik denk dat dat transcendente gedeelte, he, dat dat nooit echt kenbaar en nooit echt benoembaar is. Dat blijft toch altijd een mysterie. Niemand, om het maar in een beetje Bijbelse, godsdienstige termen te zeggen, niemand kent God. He, wij maken ons een voorstelling van God he, zoals we ons van heel veel dingen een voorstelling maken, he, ook van Jezus van Nazareth maken we ons een voorstelling, he, wat we in de Bijbel aantreffen is

ook een voorstelling van Jezus van Nazareth, maar niemand weet wie hij echt geweest is. We zijn puur aangewezen op de beelden die daar in de evangeliën ons aangereikt worden. Hoe die beelden precies tot stand gekomen is, nou ja, daar heb jij voor gestudeerd om daar achter te komen, maar daar zijn ze natuurlijk al eeuwen mee bezig om daar achter te komen. En het zal nooit echt duidelijk worden wie hij geweest is. Alleen geeft het wel een bepaalde duiding aan, he, wat ons is aangereikt. He, zoals de evangelisten natuurlijk ook een duiding in hun verhaal gegeven hebben he, in wat ze is aangereikt in de mondelinge traditie over Jezus van Nazareth. Daar geldt natuurlijk nog veel sterker is niemand, of Mozes in het Oude Testament, echt tegengekomen. Dus dat is voor mij iets wat ten diepste he een mysterie he is, en blijft he en wat ook inhoud en dat heeft ook weer alles te maken met het kunnen omgaan met die onzekerheid. Ik denk zodra we het gaan invullen verpesten we het. Want een ding weten we heel zeker he, dat zal dus niet kloppen. Zodra we het accepteren dat we het niet kunnen weten blijven we die zoekende houding houden en denken, ja, er is wel iets he, er is ook veel over gezegd er zijn heel verstandige dingen over gezegd en er zijn ook heel veel heel domme dingen over gezegd. Laten we nou proberen voor onszelf en met andere mensen waarvan we denken ja die proberen het eigenlijk ook een beetje op die manier he, te gaan zoeken naar ja wat het voor ons voor betekenis heeft. En dan zullen we denk ik niet verder komen dan dat, namelijk, kunnen zeggen voor onszelf dat het op dit moment, he, dat speelt natuurlijk ook nog een rol, voor ons een betekenis heeft. Wat het echt is, echt is, zullen we nooit aan de weet kunnen komen. We kunnen wel zeggen wat het voor ons ...

Ja, dan toch nog wel even daarbij, is dat de reden, waarom we het nooit echt te weten zullen komen, is dat de reden waarom je makkelijker of moeilijker over praat?

Nou, dat hangt erg van de mensen af met wie ik er over praat. He, dus als ik er met mensen praat die het heel precies weten, ja dan is het gesprek erg moeilijk want dan scheiden ons diepe kloven. Als ik er met mensen over praat he, die datzelfde gevoel hebben als ik, dan kunnen we heel goed met elkaar van gedachten daarover wisselen en dan kan het ook heel fijn zijn om dat bij elkaar te herkennen. Dan kun je dus over die onzekerheid hebben, dan kunnen we het over ons eigen zoeken hebben, ja, hoe doe je het dan met die betekenis die dat voor jou heeft hoe geef je daar dan betekenis aan he ik denk dat je daar dan wel heel goed met elkaar over kunt praten.

Ik heb het nog steeds over, ik noem het nog steeds die geloofsovertuiging, praat je wel eens expliciet over je geloofsovertuiging als het over de vraag wat de aard en de identiteit van de gemeenschap gaat?

En dan bedoel je met de gemeenschap, de Arminius? Nou dat is in mijn geval natuurlijk makkelijk te beantwoorden, we zitten in een traject van een zekere herordening van ons gemeente zijn. Dus dat betekent dat het gesprek met regelmaat in de gemeente gevoerd wordt. He, we hebben bijvoorbeeld afgelopen zondag, nee begin september hebben we die startzondag gehad met groepen waarin dus het gesprek er over ging en nu ben ik daar coördinerend mee bezig geweest. He, maar zulk soort gesprekken dat voeren we dus bijvoorbeeld ook in de kerkenraad wel. Eens per jaar hebben we dan wat de heidag moet heten en ja dan wordt er ook echt wel over ... geloofsovertuiging is, wat je beweegt ... wordt ook echt met elkaar heel open en persoonlijk met elkaar over gepraat. Maar dat zijn dus wel eh zeldzame momenten. Ik moet zeggen ik heb het ook zelf niet zo erg op met mensen die

steeds over hun geloof willen praten dat vind ik ook wel belastend voor anderen he ik dat af en toe Maar maar Kijk en het heeft denk ik wel weer met levensfase weer te maken, er zijn fases waarin je heel erg zoekende bent, en dan is dat ook veel meer iets wat natuurlijk, ja, voor de hand ligt om dat met elkaar over te praten, studietijd werd er zo veel over gepraat, ik heb een prachtige Taizé reis ook gemaakt. Ook een spirituele belevenis en he ik heb je beschreven hoe mijn kerkelijke biografie ongeveer gelopen is daar zitten ook nog wel wat momenten in waarin je voor jezelf positie moet bepalen. He, en ik denk ik ben nou 71 dan heb je voor jezelf ook wel een ordening in je levensovertuiging aangebracht he de dingen gaan natuurlijk toch denk ik ... weer hun plek krijgen en dan zal het ook wel weer blijven ontwikkelen, dat hoop ik tenminste wel, maar het is natuurlijk een fase waarin in dat opzicht de rust wat meer inkeert.

Ja. Je zegt als het gaat over praten binnen de gemeenschap dan is dat vooral iets wat binnen de kerkenraad gebeurt...

Ja, dat heeft er natuurlijk wel mee te maken he, dat als het binnen de gemeente gebeurt daar hebben we natuurlijk ook regelmatig momenten voor dat we daarover met elkaar in gesprek gaan eh, maar dat is dan natuurlijk wel vaak als ik als kerkenraadslid in de voorwaardenscheppende rol zit he dan organiseer ik iets of leid ik een gesprek he dat is natuurlijk een andere rol dan wanneer je er aan deelneemt als gemeente lid he en ik denk dat voor mij inderdaad het gesprek vanuit mijn persoon dan meer binnen de kerkenraad en dat is natuurlijk ook wel binnen de kerkenraad.

Je hebt er ook een voorwaarden scheppende rol bij in sommige gevallen en hoe kijk je daar tegen aan? Hoe makkelijk vind je dat ingewikkeld vind je dat? Het zijn wel bepaalde soorten van gesprekken het ene gesprek is het andere niet.

Ja ja.

Als je in een andere organisatie praat gaat het vaak op een wat zakelijker manier.

Dat begrijp ik wel. Ik vind dat niet moeilijk. Dus eh, daar spelen twee dingen een rol bij, ik heb er zelf erg veel behoefte aan dat anderen mij accepteren zoals ik ben en dat ik de ruimte krijg voor nou ja wat ik net zei voor wat ik zelf vind en wil inbrengen dus dat vind ik in mijn houding ten opzichte van anderen ook het eerste waar ik mij aan te houden heb. En dat is voor mij ja heel duidelijk aspect ten aanzien van mijn eigen houding als ik toch met mensen te maken heb waar ik de rol als gespreksleider vervul. Dat kost me geen moeite. Wel is het zo he dat ik heel lang ervaring heb met dat soort van rollen. Vervult van dit soort van rollen daar heb ik ook veel ervaring mee.

Waardoor dat toch wat makkelijker gaat.

Nou, waardoor ja, dat geen echte moeite kost om, en daar heeft het denk ik alles mee te maken omdat je als je in zo een situatie bij elkaar zit een bepaald vertrouwen in mensen kunt hebben. He, dat is iets wat je natuurlijk ook leert dat vertrouwen hebben dat gaat ook niet vanzelf, maar ik weet gewoon, dat als mensen bij elkaar zitten om over iets te praten wat ze de moeite waard vinden dat het eigenlijk van zelf gaat. En het enige wat je echt verkeerd kunt

doen dat is jezelf te veel op de voorgrond plaatsen als gespreksleider. Ik heb wel eens gesprekken geleid waar ik als gespreksleider een uur lang helemaal niks zei. Alleen even, we zijn hier bij mekaar, om te praten over de vraag of over de punten, wie wil er iets over zeggen. He en dat er dan een gesprek tot stand komt he waar je als gespreksleider je vingers van af moet houden omdat de mensen met elkaar genoeg te bespreken hebben zonder dat er een gespreksleider zich mee gaat bemoeien. Die zit alleen maar in de weg. Dus dat vind ik niet moeilijk. Ik doe het ook graag.

Oké, dan een vraag over de rol van de predikant. Wat is naar jouw idee de rol van de predikant bij het gesprek over de identiteit van de gemeenschap?

Ja, dan bedoel je dus niet de rol van de predikant als voorganger in de dienst, maar meer in het proces van identiteitsvorming van de gemeente.

Wat zou naar jouw idee die rol moeten zijn?

Daar ben ik dan protestant genoeg voor om te zeggen dat in dat opzicht wij allen als leden van zo een gemeenschap hetzelfde ambt bekleden. Dus allemaal een bepaalde verantwoordelijkheid naar elkaar toe hebben en dat de predikant in dat soort van situaties geen ander ambt heeft dan welk gemeentelid ook. He, ik dank dat de rol van de predikant is een andere als die voorganger in de dienst is he, dan heeft die duidelijk een heel andere rol he en eh, de predikant heeft natuurlijk ook taken toebedeeld gekregen omdat dat nou gewoon handig is ten aanzien van het pastoraat he, maar ik denk dat als het om identiteitsontwikkeling gaat de rol van de predikant niet een andere is dan van welk gemeentelid ook he, maar wel dat de predikant bijzondere mogelijkheden heeft om die rol te vervullen. He, door de intensiteit en de frequentie van de contacten die de predikant binnen de gemeente heeft. Hoort natuurlijk meer, voert een ander soort gesprekken meer dan het gemiddelde gemeentelid en kan op grond daarvan denk ik de vragen formuleren he, die dat proces van identiteitsontwikkeling verder kunnen brengen. En verder mag de predikant natuurlijk ook zeggen wat die er van vindt. En wat die wil. Maar ik denk niet dat die op het moment dat die dat doet, dat doet vanuit het ambt van predikant. En dat die dat wel doet vanuit zijn gemeentelid zijn. Dat is toch wel heel protestants geloof ik he.

Er zijn ook wel protestantse kerken waar er anders over gedacht wordt. Het is niet alleen maar protestants.

Daar heb je gelijk aan. Maar ik denk eigenlijk dat de protestantse traditie, dat dat toch een van de uitgangspunten van het protestantisme is. Die vinden dat iedere gelovige gelijke waarde heeft. Dat de predikant niet meer waarde heeft wanneer die vanuit zijn speciale rol in de kerk.

Interview R2

De eerste vraag is op welke wijze jij bij deze gemeenschap van de Arminiuskerk betrokken bent geraakt?

Ik was lid, ik ben eigenlijk oorspronkelijk opgevoed in de gereformeerde gemeente, en toen ik achttien was ben ik daar weggegaan, maar toen ben ik ook uit huis gegaan, toen ben ik uiteindelijk hier in (...) lid geworden van de (...)kerk, dat is ook een pkn gemeente, ben ik echt jaren lid van geweest, heb ik ook belijdenis gedaan, maar dat sprak me op gegeven moment niet meer zo aan, ook gewoon het hele massale, het is gewoon een hele grote gemeente met heel veel kinderen, en nou ja ik weet niet, het trok me gewoon niet meer zo aan, eh, en op gegeven moment is mijn man, die is bij de Arminiuskerk een paar keer geweest, omdat hij dat hij wel interessant vond, en ik ben toen mee gegaan. Het sprak me toen heel erg aan, nu een paar jaar geleden, ja, vooral de diensten, de rust, en dat alles ook niet zo voor je ingevuld werd en zo, het sloot heel erg aan bij wat ik zelf voelde, en geloofde, ja zo is het eigenlijk.

De rust?

Ja, ik vond het heel, ik was trouwens ook overspannen in die tijd, ik was op zoek naar rust, en de rust in de dienst, ja alles gaat gewoon heel rustig, vergeleken bij sommige andere gemeente, ja wij gingen ook wel eens naar de baptisten, nou ja, dat is helemaal een dolle boel, ja het kan nog veel erger, maar ja, gewoon de, ja ik weet niet er sprak voor mij gewoon veel rust uit. Ook zo na de preek, dat het dan altijd even stil is, vind ik altijd wel fijn. En dan de muziek, ja, het sprak mij gewoon heel erg aan.

Vond je het gedram?

Ja, ook wel, ja gedram, maar wat mij altijd meer heel erg stoort in de kerken en dat gebeurt volgens mij ook heel vaak in preken dat er zo veel voor je ingevuld wordt, een dominee

Die vertelt hoe het zit

Ja, ook vertelt hoe het zit, maar ook die er van uit gaat dat hoe hij het voelt of hoe hij het ziet, dat de hele gemeente dat zo ziet. Dat had ik nooit, dat ik dacht ik voel het precies zo als jij, en als het helemaal voor je wordt ingevuld dan is er helemaal geen ruimte meer voor je eigen interpretatie of gevoel daarbij.

Ik heb een vraag over geloofsvrijheid en dat is de vraag welke rol geloofsvrijheid voor jou bij jouw betrokkenheid bij deze gemeenschap speelt?

En wat versta je onder geloofsvrijheid?

Dat mensen zelf mogen bedenken wat ze geloven.

Ja, dat ervaar ik wel heel erg bij de Arminiuskerk.

Is dat op zich iets wat je van belang vindt?

Ja, dat vind ik wel heel belangrijk, ja, je hebt natuurlijk, ja er zit nog wel heel groot verschil tussen een kerk of club die echt mensen dingen op legt of dat het niet zo expliciet, maar dat er wel van uit gegaan wordt van ja wij met z'n allen geloven dit en dat, daar houd ik echt helemaal niet van.

Je vindt dat dat bij de Arminiuskerk niet zo is.

Nee, dat ervaar ik niet zo, helemaal niet dat het juist heel vaak expliciet wordt benoemd van nou ja dat er verschillende opvattingen ergens over kunnen zijn, dat ieder er op zijn eigen manier naar kijkt en dat ja dat dat heel gewoon is

De Arminiuskerk is een gemeenschap en wat is voor jou de waarde van een gemeenschap?

Ja, dat vind ik wel lastig want eh, ik heb wel het idee dat het een gemeenschap is, maar niet zo zeer het idee dat ik daar deel van uit maak. Misschien omdat ik er nog niet zo lang bij zit, en ja ik kom ook niet iedere week maar om de paar weken, Dus ja ik voel het wel als een gemeenschap maar niet als iets waar ik me eigenlijk thuis voel,

Maar was dat bij de vorige kerken waar je was anders?

Nee, nee, het was hetzelfde, dus het zal wel aan mij liggen. Ja, maar ik ben dan ook niet iemand die zich dan overal in stort in clubjes en in kringen, Ja dus ik zeg niet dat het aan de kerk ligt, of zo, ja het is misschien meer hoe ik ben

Dan een vraag over de samenleving en je geloof, hoe zou je de invloed van de samenleving en van de cultuur op jouw geloof zien?

Ja, dat heeft wel invloed, natuurlijk, ja, ik vind dat lastig om dat zo te zeggen, ja, de samenleving heeft invloed op hoe je denkt of wie je bent, of wie je wordt, dus ook op je geloof, maar in hoeverre je

Er zijn ook mensen die zeggen ik geloof iets en het maakt me niet zoveel uit wat er daaromheen gebeurt, ik geloof wat ik geloof.

Ja, maar, ja wat ik geloof hangt ook heel erg samen met wie ik ben en .. dus als ik verander dan verandert mijn geloof ook, ik geloof niet hetzelfde als wat ik 25 jaar geleden geloofde, het is veranderlijk, samen met jezelf, en of dat dan onder invloed van ja dat is onder invloed van alles wat je meemaakt in het leven dus ook

Dan een vraag over de waarde van de Bijbel, dat vraag ik ook omdat er verschillend over gedacht wordt, wat is voor jou de waarde van de Bijbel en van datgene wat over het geloof geschreven is voor jouw geloof.

Ja ik vind dat heel erg belangrijk, ja, ik denk dat ik de Bijbel wel het bijzonderste boek vind van alle boeken die ik ooit gelezen heb, omdat iedere keer, ik lees heus niet iedere dag in de Bijbel maar altijd als ik er in lees, dan raakt het me op een bepaalde manier, of het zet me heel erg aan het denken of haakt op een andere manier

Als inspiratie?

Ja zeker, maar ik zie de Bijbel niet als een soort dogmatisch boek als, nou ja, van kaft tot kaft dat je het helemaal letterlijk moet nemen het is ja het is gewoon een verzameling boeken die ooit bij elkaar zijn gebracht maar waar stuk voor stuk gewoon heel waardevolle dingen in staan

En als het gaat over geloofsbelijdenissen die geschreven zijn? Wat is daarvan de waarde voor jou?

Ja, daar kunnen ook dingen in staan die me heel erg raken, maar ook dat zie ik niet als een soort dogma of een regel.

Een bron van inspiratie?

Ja, ja, ja, eigenlijk wel ja,

Praat je wel eens met mensen expliciet over je geloof?

Hm, ja, vooral met mijn man, wel eens met vriendinnen of zo of met mijn zus wel eens, maar echt sporadisch, ik bedoel het is niet een vast onderwerp, maar meer als het op de een of andere manier aan de orde komt of ja

Ja, en dat praten daarover hoe gemakkelijk of hoe lastig vind je dat?

Hm, ja, ik vind het wel lastig echt als het om mijn eigen persoonlijke geloof gaat omdat het voor mij eigenlijk heel iets persoonlijks ja misschien ook iets privé is of zo dat vind ik dan toch wel lastig, want het is dan of je jezelf heel erg bloot moet geven maar, ja, soms kan het ook wel heel goed zijn, niet dat dat mij er dan van weerhoudt om er over te praten of zo maar ik merk wel dat dan het lastig is omdat het gewoon zoiets persoonlijks is.

En vind je het dan lastig om het aan andere mensen te tonen, of om ze er mee lastig te vallen of

Ja, het is meer dat ik het lastig vind om dat te laten zien want het is echt heel iets heel intiems waar je jezelf bloot legt.

Het is voor jou nauw verbonden met iets heel intiems,

Ja, ja, zeker,

Omdat het voor jou heel wezenlijke dingen gaat?

Ja, zeker ja, ja, ja ik weet niet, de relatie die ik zeg maar met God heb dat is gewoon iets heel persoonlijks dus dan is het gewoon lastig om over te praten, maar dat is gewoon zo omdat ik het denk ik sowieso lastig vind om over heel persoonlijke dingen te praten, ja zeker als, je kan natuurlijk wel in heel algemene termen praten over je geloof, maar dat is voor mij niet echt over je eigen geloof praten, zeg maar

Dat is theoretisch

Ja, daar kun je natuurlijk uren over praten, maar dat valt voor mij niet echt daaronder. Nou ja, als het echt gaat nou ja om wat je zelf gelooft dat vind ik wel iets privé's

Je bent nu in de Arminiuskerk, je was daarvoor in een andere kerk, praat je wel eens expliciet over je geloof, je geloofsovertuiging als het gaat om de aard en de identiteit van de gemeenschap? Wat is het voor soort gemeenschap en hoe verhoudt zich dat nu tot mijn geloof?

Nee

Je hebt net dingen genoemd daarover, over de openheid, bijvoorbeeld

Nou ja wel, toen ik pas dan daar naar toe ging heb ik het wel eens gehad dat is meer omdat mensen het dan vragen ja, toen wel,

Ja, we hadden het over de waarde van die gemeenschap, en ja je bent er nog niet zo lang, ik ben er ook nog niet zo heel erg bij betrokken en ik weet niet of ik dat nou wel wil of zo, maar dat zegt misschien ook iets over de manier waarop je überhaupt aan zo'n kerk of gemeente of een gemeenschap deelneemt of wat je daarvan verwacht of wat je daar wil halen of wil brengen. Hoe zou je dat zien? Er zijn andere mensen. Je maakt een en ander mee. Je hebt iets verteld over het verschil tussen de (...)kerk en deze kerk, ik zit me dat even af te vragen, je bent er, wat zou je missen als het er niet was? Als je nou niet leefde in zo een gemeenschap.

Je hebt niet zo iets dat dit nu voor jou het belangrijkste is?

Ja, op dit moment wel. Ik weet wel dat er ontzettend veel georganiseerd wordt. Door de week zeg maar 't is echt voor zo een gemeente idioot veel dingen worden georganiseerd en maar ja ik heb daar sowieso geen tijd en energie voor om daar en aan mee te doen. Dus op dit moment zijn voor mij, ja, de kerkdiensten wel het belangrijkste.

En wat is dan voor jou het belangrijkste bij die kerkdiensten?

Ja, dat het even een moment is in de week waarop je gewoon nou ja je even helemaal stilstaat bij het geloof maar ook bij een bepaald onderdeel, dingen hoort waar je nog nooit bij hebt nagedacht dat vind ik gewoon heel mooi. En ik vind ook wel, ja het is, ik heb ook wel het idee dat het dat het ook wel moeilijk is tenminste ik vind het moeilijk om me echt helemaal in die gemeente te storten ik heb het idee dat het echt een heel hechte groep is in ieder geval de mensen die er actief in zijn

Dat het ook lastig is om daaraan mee te doen.

Ja. Dat vind ik ook, ja, ik heb ook wel bij een paar vergaderingen geweest en nou ja weet ik veel, ik heb wel een paar dingen gedaan ... maar ik heb heel erg het idee dat het een clubje is van mensen die elkaar al heel lang kennen terwijl ik bedoel iedereen is heel uitnodigend, en ik heb in die paar jaar bij de Arminiuskerk met meer mensen gepraat dan ooit bij de (...)kerk, maar, ja, ik weet het niet, dat ervaar ik wel, dat het een, en dat ligt misschien ook aan jezelf als je een type bent die zich daar niets van aantrekt nou ja Maar dat ben ik ook niet.

Er is nog een vraag die gaat over de rol van de predikant je hebt het een en ander gezegd over het al dan niet praten over de identiteit van de gemeenschap, maar er wordt wel over gepraat en dat moet ook wel, wat zou daarbij naar jouw idee de rol van de predikant moeten zijn?

In het praten over de identiteit? Ja ik denk dat de predikant daar een soort verbindende rol in zou moeten spelen dus niet degene die daarbij het hoogste woord voert.

Die de verbinding tussen mensen en de opvattingen maakt?

Ja, precies, de predikant is natuurlijk dus ook meestal maar, die maakt er maar een paar jaar deel van uit van een kerk en dan gaat die weer verder meestal. De mensen die de kerk vormen zijn belangrijker dan de predikant.

Interview R3

De eerste vraag is hoe u bij de Arminiuskerk betrokken bent?

Hm ik heb helaas mijn grootvader nooit gekend, die was dominee. Maar dat is geweest, ja wij zaten in Indië, en hij was toen al voor die tijd overleden, mijn moeder heeft hem wel gekend, want hij was op het lest dominee in Hoorn, en wat voor veel kinderen in het vooroorlogse Indië gebruikelijk was, was als ze dus middelbare school of verderop, studie, moesten doen, naar Nederland gestuurd werden als de ouders dus nog niet naar Nederland konden en dan werden ze vaak door familie opgevangen of het was familie van familie uit Indië of zo en zo is dus mijn moeder in Hoorn op de middelbare school gekomen. En daar heeft ze mijn vader toen leren kennen. Daar is dan hun huwelijk na heel wat jaren uit voortgekomen. Men gilt tegenwoordig dat als je studeert dat er dan misbreuk wordt gemaakt van. Maar in die tijd was die beurs er eigenlijk nog niet en als je dus kans kreeg om met behulp van een beurs of van familie te studeren dan stond daar ook werkelijk wat tegenover. En zo was het dus voor mijn vader die bij de marine, dat hij voor zijn nummer moest, toen was er militaire plicht voor jongens, en toen in de dertiger jaren was zijn tijd om en hij had dus de zeevaartschool gedaan, solliciteren en toen kon hij bij de kpn een baan krijgen en zijn ze getrouwd, mijn moeder was ook in Indië geboren, teruggegaan, daar ben ik geboren en mijn broer is er geboren en ja dan zat je ook aan heel wat jaren vast. En ja goed toen hebben we onder andere nog zestien? Maanden zijn we hier geweest en dan weer terug en toen is hier in 40 de oorlog begonnen en in Indie begon die in 41. Mijn vader zat dus op een koopvaardijship. Ook op Java, wij waren inmiddels naar Java gegaan, omdat mijn ouders het idee hadden beter op Java te gaan zitten dan op Celebes omdat er op Java meer Europeanen leken te zitten en wij zouden met hen mee, maar de inval was eerder en zij zijn weggegaan. Wij hebben hem helaas nooit meer teruggezien. Hij is omgekomen. En wij hebben helaas met de Japanners van doen gekregen. Hebben dus in het kamp gezeten. Zijn hier na de oorlog teruggekomen en zijn toen bij de oudste broer van mijn vader, die een artspraktijk had in Delft, zijn we beland. Maar mijn moeder wilde vreselijk graag op zichzelf en had nog familie in Den Haag, dus daar zijn we heengegaan. Middelbare school gehad, en toen op gegeven moment ja, dan ga je toch zoeken naar iets op kerkelijk gebied, want ik had absoluut geen uitleg gehad over de Bijbel of wat ook, dat mijn vader Bijbeler was dan ik. Maar toen zijn we kennis gaan maken met de Houtrustkerk in Den Haag, en in die tijd, was het dan wel officieel vrijzinnig hervormd, maar ze hadden dus geen recht om zelf, als vrijzinnigen, beslissingen te nemen, je mocht wel catechisatie volgen, maar je moest in de Nederlands Hervormde kerk belijdenis doen. Mijn man heeft, die heb ik dus in de kerk leren kennen, heeft het in Rijswijk, daar was dan wel de mogelijkheid, belijdenis gedaan. We hebben elkaar op die manier dus in de vrijzinnig hervormde kerk leren kennen. Zijn getrouwd, en via Voorburg, (...) en wilden proberen de kinderen, we hadden er toen twee, kennis te laten nemen, en zijn op zo een manier bij de Arminiuskerk beland. We kwamen in die tijd ook in (...) dominees spreken voor een heel klein groepje, (...) is ook zeer zwaar. Wij hebben 10 jaar in (...) gewoond, toen waren de kinderen aan de middelbare school toe en toen hebben we gezegd weet je wat, en voor mijn man was het toen ook makkelijker omdat hij het hele land doorging, hebben we dus een huis in (...) gekocht. En hebben we daar nog 15 jaar gewoond. En toen kwamen we dus met het punt te zitten dat hij zo min mogelijk trappen moest lopen en toen zijn we hier gekomen. Maar op die manier zijn wij dus in de vrijzinnig hervormde Arminiuskerk beland.

Toen had je ook heel sterk nog van die groepjes, en was het heel moeilijk om daar in te komen. Ja het klinkt misschien gek, maar het was haast, er waren verschillende mensen die uit Friesland kwamen en dan was het echt een heel werk om daar toch in te komen. Het ging op gegeven moment wel. Het moet natuurlijk van jezelf uitgaan, maar het ging niet zo maar even hoor. Het was niet zo van jongens kom er in gezellig dat je mee komt doen, dus op zo een manier, ja het heeft tijd genomen, doordat mijn man op gegeven moment de toenmalige koster, de echte koster, hielp op allerlei manieren, het groeit, maar het kost echt wel moeite. Onze oudste dochter, we hadden wel een dominee, maar er was geen catechisatie, en toen is zij dus bij een van de dominees die in (...) zat, is ze bij op catechisatie gaan volgen. Heeft zij dus als enige belijdenis gedaan. In de Arminiuskerk. Ja ze zijn kerkelijk getrouwd, niet daar hoor, want dat wilde de schoonzoon niet, zijn ze dus wel degelijk kerkelijk getrouwd, maar ze gaan niet meer naar de kerk. Nou ja, dat is hun eigen beslissing, eigenlijk is geen van de, we hebben drie dochters, is geen van de kinderen echt aangesloten. Ze zijn wel gelovig, maar niet kerkelijk aangesloten. Het is wel eens dat ze zegt, mama, moet ik met je meegaan, als het een keer moeilijk is of zo wat maar ik dacht wel dat ze, ja, gelovig, dat is zo een moeilijk woord, en de jongste, die heeft met (predikant) van doen gehad, die is een poos jongerenbegeleider geweest, in de Arminiuskerk, het was toen meen ik, het ging toen al wel in zekere zin in samenwerking met de do-re. Zij wilde in eerste instantie niet, ik zei, hoor eens, als jij niet mee gaat, en de sfeer proeft, je moet geweest zijn, die is een paar keer geweest, die heeft iets van 2 jaar meegedraaid. Dat was toen al een combinatie met de dore. Dan hadden we wel eens dat we zeiden, die kinderen kwamen ook thuis, waar zij bij hoorden, nou dat weet ik niet hoor. Die kinderen wisten helemaal niet in welke kerk zij hoorden. Ik meen ook, ik weet niet helemaal zeker, of (predikant) doopsgezind is of dat hij meer de remonstrantse kant zit, dat weet ik niet, maar die heeft dus ook heel veel met die jongeren gedaan. Maar op die manier zijn wij dus bij de Arminiuskerk beland.

Waren uw ouders ook vrijzinnig hervormd?

Mijn vader heb ik nooit echt gekend. Er zijn wel verhalen dat die dus in de kerk was als mijn (zijn?) vader voor ging en dat die dan zei mensen houd je mond dicht, maar van mijn vader weet ik het absoluut niet, mijn moeder ging wel, die was dus wel aangesloten, die ging wel mee, maar hoeveel ze nou belijdenis gedaan heeft dat weet ik niet want ze was eigenlijk in Indië veel meer oecumenisch. Er zaten wel diverse, er zaten heel veel Nederlanders, maar er waren natuurlijk verschillende kerken, en het is mogelijk dat de rooms katholieken nog wel meer hun eigen kerk aanzochten, maar ik heb altijd de indruk gehad dat het meer oecumenisch was, maar ja ik was twaalf toen ik uit Indië weg ging dus... Na de oorlog zijn we daarheen gebracht.

Dan over de Arminiuskerk. Het heet een vrijzinnige geloofsgemeenschap, hebt u het idee dat de Arminiuskerk een gemeenschap is?

Van de drie...

Nou dat ze een gemeenschap vormt?

Ja.

In welke zin denkt u dat?

Ja, misschien dat het te maken heeft met hoe je er zelf tegenover staat want, ik draai dus al heel lang, dat heeft mijn man ook gedaan, mee in de gespreksgroep van de drie kerken. Daar zit volgens mij meer remonstrantse wind in dan de andere groepen. Doopsgezind helemaal niet meer geloof ik,

Die hebben een eigen groep.

Misschien wel maar ze hebben dus in die groep waar ik in zit hebben ook, want (...) ik weet niet of u die ook die naam bekend is?

Nee hoor,

Die was dus doops, die heeft erg veel gedaan in de richting van doopsgezind, maar die draaide dus daarin mee. En het kan zijn dat er nog enkele meer zijn maar die groep waar ik in draai is dus eigenlijk, doet oecumenisch aan. Vrijzinnig hervormden zijn nu nog maar een paar, of een geloof ik, er is een katholiek bij, die is er dus in beland doordat hij op gegeven moment heel veel gedaan heeft in het samen groeien van de drie gemeenschappen, er zitten dus verschillende remonstranten in, en eh, er is dus ook iemand, het kan zijn dat die meer remonstrants, maar die heeft ook nog andere bindingen met de Aziatische landen. En die gaat daar heel veel heen en heeft daar ook dingen aangenomen denk ik en leren kennen zoals het daar is op geestelijk gebied. Dat is dus een groep en die bestaat al jaren. Iedereen doet daar zijn mond open. En je kent elkaar en je weet van elkaars toestanden.

Komt die bij elkaar in de Arminiuskerk?

Nee, het is een thuis gemeente. Je komt dan bij die en dan bij die en het is dan ook wel de gewoonte als we na de vakantie beginnen, dan komen we bij elkaar en dan mogen, dat klinkt gek misschien, de familieleden, of het nou de mannen zijn of de vrouwen, dat maakt niks uit, die mogen dan ook de eerste keer meedoen, want dan wordt er gemeenschappelijk gegeten en iedereen maakt iets en dan wordt er gezegd, oh, nou, dat kan wel bij mij en op zo een manier ken je dus ook de partners. Maar het is, ja, je maakt van je hart ook geen moordkuil, nogmaals, je voelt je er thuis, het is gewoon heel fijn om naar elkaar toe te gaan.

Ja dat begrijp ik ja,

En nou ja meedraaien in het koor, de collectebeurten en dergelijke, je doet het samen en het maakt geen moer uit of het doopsgezind is of remonstrants of wat ook. De collecte blijft hetzelfde.

Hoe zou u de waarde daarvan voor uzelf omschrijven, hoe belangrijk is het de gemeenschap.

Ja, ik vind dat persoonlijk heel fijn. Je maakt dus, je leert ook de verschillende kanten van degene die je aangesproken hebt, die leer je zowel geestelijk als ook lichamelijk, maar geestelijk dus ook vooral, en hoe moet ik dat zeggen, vooral eigenlijk van elkaar en dan de,

beroepsmatig maak je mee, het woord oecumenisch zit er dan voor mij in, maar dat is niet alleen kerkelijk bekeken, maar ook ja in het grote geheel,

Wereldlijk geheel

Wereldlijk ja, het is niet een bepaalde avond maar er wordt gewoon gekeken jongens waar en wanneer kunnen we weer bij elkaar komen.

Heeft u het idee dat er in de Arminiuskerk sprake is van geloofsvrijheid?

Ja

En is het ook iets waarvan u denkt dat anderen dat van belang vinden?

Ik kan niet helemaal ja zeggen maar het is, het doet er aan de ene kant zo weinig toe, tenminste voor mij persoonlijk waar je eigenlijk onder thuis hoort. Je zegt dan wel je bent vrijzinnig hervormd of die is remonstrants of die was, maar het is niet storend.

Nee dat begrijp ik, en als het alleen om de vrijzinnig protestanten gaat? Kan iedereen daar ook vinden en denken en geloven wat die zelf wil?

Ja, ik dacht van wel. Ik heb een idee, en dat is natuurlijk dat, de drie groepen, zijn dus, toen ze groter waren, zelfstandig geweest. En uit de doopsgezinden en de remonstranten is één groep ontstaan, maar dat was ook nog wel omdat ze dan misschien geldelijk hen vanuit het grotere geheel in het land gevoed werden, geholpen werden, ook wat bijeenkomsten betreft, en dergelijke, dat ze toch, dat men dus toch wel de trek naar de eigen oorspronkelijke richting naar toe trok. Maar ik geloof in het geheel van de Arminiuskerk waar dus die groepen in zitten is het niet storend, is het niet dat je zegt wie is dat dus. Daar wil je niet mee van doen hebben.

Dat maakt niet uit.

Nee, dat maakt niks uit. En dat is voor veel van de jongere, hoe het nu is weet ik niet, omdat ik daar zelf geen kinderen daar meer heb en ook geen kleinkinderen, die er in meedraaien, maar oorspronkelijk maakte dat in wezen niks uit.

Zou u ook voorbeelden hebben of ervaringen hebben met geloofsonvrijheid? Bij aanspraken op wat iemand geloofde?

In de Arminiuskerk?

Ja, of daarbuiten?

Darbuiten. In de Arminiuskerk dacht ik niet hoor. Nou is het natuurlijk, mijn man en ik waren allebei vrijzinnig hervormd. Dus je bent er als echtpaar ingekomen. Maar we hebben ook samen, onder andere in die gespreksgroep meegedraaid en gedaan.

En daar stond men voor iedereen open.

Ja er stond, en dat is nog zo, er wordt echt meegeleefd met elkaar, maar, daarbuiten, je hebt hier natuurlijk, in het dorp dus, ja, hoe moet ik dat zeggen, die binding van de strengere protestantse richting en er is een katholieke groep. Uit het geheel is een lichtere kerk gegroeid, vaak is het zo dat de jongere kinderen uit de familie daarheen gaan. en waarvan ik van de ouders weet als hun ouders niet meer leven dan toch meer in die strengere groep, dan gaan ze naar die kerk toe. En dat beginnen ze nu al te doen. En je hebt hier zomers in ieder geval de kerken dat ze dus bijeenkomsten hebben buiten en wat dus ook

In de open lucht.

In de open lucht, ik ben er nooit geweest. Wat ik denk is misschien heel iets anders dan de werkelijkheid. Maar waar ik van weet is de verschillende richtingen, je, nee, misschien ook weer niet. Dan zal het toch wel de lichtere richting zijn. Want ik weet dus van mensen die ik uit (...) ken en die een kapperszaak, dat is een ouder echtpaar, gestopt omwille van de gezondheid, die zijn hier in (...) gaan wonen. Katholiek van huis uit. Maar dat zeggen ze niet. Die gaan hier naar de katholieke kerk. Ja ze hebben hier dus de geschiedenis gehad met die aanslag (...). Men heeft dus gedacht welk, ja het lag op de grens, ja (...) heeft dus de klappen gekregen. En, ja. In de beginperiode toen we hier kwamen toen had je nog wel even sterfgevallen en dan kon je aan de hand van sterfdatum en geboortedatum wist je dus, er zijn nog de vrouwen van slachtoffers en daar is toen ook, en dat is echt wel gezegd, dat is dus dat er veel slachtoffers gevallen zijn na afloop en dat ze dus het idee hadden dat het door God opgelegd was. Dat ze dus op die manier als slachtoffer gevallen zijn.

Wat ik wou vragen is hebt u het idee dat de samenleving en de cultuur invloed uitoefenen op uw geloof? Of is het zo dat uw geloof los staat van wat er in de samenleving gebeurt?

Hmm, ik ben vrijzinnig hervormd, en heb niet de hang naar de strenge kerk te gaan, maar als je met sterfgevallen, met huwelijken en dergelijke in aanraking komt van kennissen, of burens, dan ga ik, dan zie ik er geen been in om in die dienst in dat gehalte naar toe te gaan. En daar doe je wel degelijk ook waardevolle dingen op. Maar het is niet voor mij, ik wil niet zeggen als ik het mes op mijn keel krijg ik het niet zou doen, maar ik ben vrijzinnig hervormd. En daardoor ga je anders toch een beoordeling van de samenleving hier.

Ik heb nog een vraag over de Bijbel: leest u wel eens in de Bijbel?

Nee.

En leest u wel eens andere boeken die met godsdienst te maken hebben?

Ik zal er niet zelf naar grijpen maar in die groep waarin wij zitten daar worden onder andere nogal veel remonstrantse onderwerpen genomen, en daar wordt dan ook hevig over gepraat en dan lees je ook, nou jongens nou nemen we dat hoofdstuk, of dat gedeelte, en dan praat je er over, ja, je hebt je eigen ideeën er over en daar wordt in de groep ook over gepraat. En daar ja, daar krijg je ook een bepaald beeld krijg je daar van. En ik geef, we hebben het zelf voor de

kinderen gedaan dat we wel degelijk een kinderbijbel op zondag lezen, en we hebben als, in mijn jeugd, heeft mijn moeder ook wel degelijk, ja, bepaalde beelden gelezen uit een Bijbel, maar, eh, heb ik begrepen, het was voor haar heel erg moeilijk om alleen, omdat mijn vader dus die was vier weken weg en dan een paar weken, een paar dagen thuis, maar ik heb toch de indruk dat wat je mee krijgt, en waar j zelf ja tegen zegt, dat dat je zienswijze en je beoordeling van toch wel degelijk een stempel op drukt.

Hoe zou u de waarde van de Bijbel omschrijven voor uw geloof?

Het zijn, in elk geval heb je er toch wel iets van meegekregen, en.... het ja geloven in God,... daar zeg ik niet echt ja op, het bepaald natuurlijk wel je zienswijze in het grote geheel, en, eh, ik persoonlijk kan niet, noch de film noch de musical over eh, het sterven van Christus meemaken. Ik, nogmaals, durf ook niet te zeggen of zeg niet, God heeft bestaan of Christus is zijn zoon, Christus is voor mij een heel bijzonder mens maar het is een mens. En dat die, volgens de Bijbel, dat hele grote offer heeft gebracht, dat vind ik fantastisch. Nou weet ik wel dat er ook heel veel godsdienstigen zijn die heel ver gaan in hun handelswijze. Wat ik niet weet of ik dat zou kunnen.

Handelswijze, wat bedoelt u daarmee?

Nou ja, hm, hoe moet ik dat zeggen in het ergste geval dat je je eigen leven geeft. Nou ja, nou weet je dus wel, ja, het zien wat er in de oorlog gebeurd is, dat er mensen geweest zijn die in het verzet gingen, nou ja, ik heb het niet meegemaakt, maar soms heb je het idee die zijn er in beland doordat. Het dagelijkse leven brengt je zo vaak voor dingen waarin je gaat zitten twijfelen moet ik nou rechts of moet ik nou links, en dan neem je een beslissing en ja en dan kan het je ja hartstikke in de problemen brengen. Dan moet je nog zien dat je er goed door heen komt. En je bent natuurlijk allemaal verantwoordelijk voor de eigen kinderen die je krijgt, en dat blijf je, en daar wil je dan ook heel veel voor doen. Zolang ze dat willen. Ja, de Bijbel, nogmaals het moet een heel mooi, er zijn hele mooie stukken in, maar, ik heb hem nooit werkelijk genomen.

Ja u sprak net over Christus, gebruikt u het woord Christus of het woord Jezus?

Beiden. Ik heb het idee dat Jezus dichterbij komt. Christus wijst op dat kruis weer.

Doordat die dichterbij komt, zegt die daardoor meer?

Nou dat dacht ik niet. Ja ik bedoel, Jezus of Christus, het is net hoe je het noemen wil. Degene die beschreven wordt is, in het tijdsbeeld, en, omwille van zijn overtuiging is hij dus aan het kruis beland. Maar ik denk dat dat, niet minder maar ook niet meer voor de mens, gezien de oorlog, en allerlei narigheid en dergelijke ook in de beroerde toestanden terecht komen. En ik ben er heilig van overtuigd dat de huidige tijd niet anders is dan al die eeuwen voor ons. Het komt allemaal terug. Men brengt elkaar om als het in, de machtigen dat nodig vinden,

U had het net over die gespreksgroep, en daar wordt ook wel over geloof gepraat, en doet u dat buiten die gespreksgroep ook wel of

Ik zit ook in, ik begin er weer, want het was een heel kleine groep geworden, een gespreksgroep die opgezet is door evangelisch luthers,

De (...)?

Ja dat is de oude (...)kerk, ja dat is ook, daar zit een echtpaar dat rooms katholiek en protestants is, dat is ook gemengd eigenlijk, en eh, via die groep ken ik dus ook (...), leren kennen, die was er bij, maar er zat dus ook een loodzware, Bijbelvaste familie bij, een man, en die heeft eigenlijk gemaakt dat (...) heeft gezegd, jongen, dat is mij te vreemd, hij is heel erg strak in de Bijbel. Dus van hem hoefde het niet meer. Nou hij had ook andere interesse, maar zo heb ik hen dus leren kennen en ja dat contact is gebleven.

U komt er nog wel, in die kring?

Ja, we gaan er weer indraaien, want het was heel erg ver teruggelopen. Gezien de leeftijd, er waren er nog enkelen, maar ze gaan het nu weer proberen. Dus, dan zien we wel. Maar het was wel heel anders dan de groep in de Arminiuskerk, van de dore, er was hier dus nog iemand die, toen haar man overleden was wel degelijk wilde blijven meedraaien, maar geen auto reed, dat ik dan zei, nou ja goed ik ga wel mee en ik rij wel dat heb ik nooit zo gezegd, maar dan ging je ook om de wille van in eerste instantie van die ander. Maar het was ook altijd wel weer interessant hoor. Daar ging het niet om. Maar ja zij is dus op een gegeven moment, omdat zij het wat haar gehoor betreft niet meer kon bolwerken, dat ik ben blijven meedraaien. Ik weet niet of ik het zal blijven doen, maar ja, en nu beginnen ze dan weer.

En als daar over het geloof gepraat wordt, ook in die andere groep, vindt u dat dan wel gemakkelijk?

Ik doe mijn mond wel open als het een bepaald punt is, maar zo uitgesproken als bijvoorbeeld mensen die dus van de remonstranten ben ik niet.

Die zijn meer uitgesproken? Over het algemeen?

Nou uitgesproken ja, niet dat ze, hoe moet ik dat zeggen, een stempel drukken op, maar, ja het hangt natuurlijk ook af van de mensen die er in zitten, ja, ho moet ik dat zeggen, meer in staat zijn om hun visie kenbaar te maken.

Duidelijk te formuleren?

Duidelijk te formuleren. Maar, hm, als je ertegen in gaat dan is dat wel degelijk, het wordt geaccepteerd. En we hebben ook, heel grappig, er is dus een iemand van rooms katholieke huize, en een van de remonstranten, nou dat zijn heel leuke gesprekken ontstaan waar dat tegen elkaar in, maar ieder zijn eigen inbreng en ja nogmaals het is gewoon leuk. Maar het is wel, de remonstranten zijn verhoudingsgewijs meer in aantal, maar niet storend.

Over de aard en de identiteit van de Arminiuskerk, praat u er wel eens met mensen over wat u van de Arminiuskerk vindt?

Eh, we hebben natuurlijk meegemaakt de doopsgezinden en remonstranten groep. En ik weet niet of het nu nog weer of nog scouting is, maar die zijn er wel in geweest, ja, wat gebouw betreft, meer op elkaar zat, en het is dus, ik weet niet of u het gebouw kent, maar, de voordeur is ook de uitgang. Aan de achterkant, dus aan de straat daarachter, die was, als je daar in was, op slot. Dus de uitgang was eigenlijk geen uitgang. En dat gaf dan toch wel dat je, ja, eerder het idee had je zit opgesloten. Ja mijn man was heel erg wat dat betreft hoor, als we ergens in een hotel zaten dan had hij eerste uitgekiend waar de uitgang was, de nooduitgang en hoe je dan lopen moest, en verder maakte hij er ook geen punt van maar hij wist het dan. Die had dat ook heel sterk, ja dat hij, die uitgang die op slot zat, dus dat je alleen, stoeltjes die niet vast stonden, ja dat is bij ons wel nu, maar heel dicht tegen elkaar aan, en dergelijke als er een omvalt en als je wat moet, dan had je heel erg het idee je loopt elkaar in de weg en er vallen slachtoffers.

Deed uw man dat voor zijn werk, daar op letten?

Ik heb daar nooit over gepraat, dat was vaste prik, hij heeft bij de NS gewerkt, en dan was het natuurlijk ook omdat je in een trein eh, moest je ook weten hoe of wat, en hij had met de jeugd ook van doen gehad, er was dus padvinderij, en als je dan leider was dan moest je ook, die kinderen, die waren, daar was jij verantwoordelijk voor. Ja het was vaste prik, en als we in een hotel waren dan moest hij weten hoe je er uit moest.

En als het nou over de Arminiuskerk als gemeenschap gaat en hoe dat moet zijn als gemeenschap, praat u daar wel eens over met mensen?

Mensen zijn voor mij belangrijker dan het gebouw. Het gebouw is ook heel belangrijk, je voelt je er echt thuis als je er in komt, maar de band van de mensen onder elkaar is belangrijker. En ik heb het idee dat je dat toch wel degelijk uitstraalt, laat ik het zo maar zeggen.

Maar wat straalt je dan uit?

Geïnteresseerd zijn in, mee leven, en in jouw richting is dat ook wel, ik heb het ervaren toen mijn man dus, hij is nu acht jaar overleden, er wordt nog wel over hem gesproken hoor, maar je hebt dan zo een idee, het eerste jaar dat is heel belangrijk, of tenminste dan is men geïnteresseerd en blijft men, maar als het langer is dan een jaar dan is er het idee van dat is zo lang geleden dat moet maar over zijn, nou dat gaat nooit over. Maar. Ja het is natuurlijk je eigen instelling. Je moet het zelf doen. en er zijn heel enkele mensen dat je elkaar op de sterfdag van, maar dat is toch wel, hoe langer het is,

Hoe spaarzamer het is.

Ja, En ik heb het idee dat, er wonen mensen hiernaast die hebben tegen mijn man gezegd, we passen op haar hoor, en ze zijn apostolisch, en ja het is heel groot, ze hebben zelf vier kinderen, en veel kleinkinderen en dergelijke, en hij heeft hier een bedrijf gehad, dus, en ze zijn geboren, nou ja niet geboren hij is ergens anders geboren en zij is in (...) geboren, maar, hm, die zijn meelevend, en ook dat je dus, dat heb ik zelf ook wel, dat je dus een ouder echtpaar die dar regelmatig naar binnen stapt en jongens, hoe is het, ja de buurtschap was

buurtschap. Er zijn anderen die helemaal niet, die kan je diverse keren bellen en doen en zeggen jongens hoe is het zullen we effe komen buurten en nou ja, dan niet. Maar daar staat ook tegenover, er is nu een nieuw stel, die hebben de hele buurt, dat was waar hij woonde gewend is iedereen kwam toen ze dus op orde waren, werd iedereen uitgenodigd, dat is een manier om kennis te maken. Maar het straatje is ook echt, ja, met de ene mens of de andere, is natuurlijk wel een verschil,

Hoe belangrijk zou u het vinden dat de Arminiuskerk groeit in ledenaantal?

Heel belangrijk. Maar je moet er wel om denken dat alles wat er in komt, en dat mee wil leven, dat die dus een ander stempel kan drukken. En dan wil ik niet zeggen dat het een oubollige geschiedenis is, maar ze moeten, wat er bij komt moet ook mee willen leven.

Ook er in passen?

Ja mee doen, of dat nou inpassen is, ze moeten niet de boel helemaal om willen gooien. Nou weet ik niet of dat dan het idee van een oubollige geschiedenis wordt, maar het is wel degelijk ook heel belangrijk dat er jongeren zijn, en dat die mee doen.

Er wordt ook wel eens gepraat over de identiteit van de kerk en hoe die zou moeten zijn. Hebt u een idee hoe dat praten daarover het beste zou kunnen?

Het beste zou kunnen. Ik weet dus dat het samen groeien, toen kerken in staat waren op zichzelf te blijven, en met name in de binnenstad, dat toen door dominee (predikant), de man leeft helaas niet meer, dat was een prachtige figuur, dat mijn broer ooit tegen mij zei voor hij weg ging ik had zo de neiging om te zeggen dominee, maar.... en ik zei het later tegen (predikant), hij zei, dat had hij best mogen doen. Maar ik neem aan dat het proces van groeien van de doopsgezinden en de remonstranten ook niet voor niks is gegaan en daarna doordat (...) ook heel veel aan de binnenstad mee deed, dat het samengaan van.. positief heeft gewerkt. En dat is niet voor niks gegaan want, er is niet gevochten, maar het punt van welke kerk gaan we aanhouden, dat is heel erg moeilijk geweest. En dat zal met de andere twee gebouwen ook geweest zijn, dan had je wel degelijk, als je dan in (...) rondliep dan was het ja, dat was onze kerk. Ik wist dat ook niet maar je had dan dus, dat waren onder andere de remonstranten. Maar ja, het is wel degelijk heel belangrijk. Maar het heeft heel wat tranen gekost hoor. En ik moet ook zeggen, de kerk is ook hevig verbouwd daar hebben we ook heel erg aan moeten wennen hoor, dat die wand er in zat, en dergelijke, andere lichten er in, je bent er nu aan gewend en je hebt er toten met vrede mee en de lift die er nu in zit die onder andere (...) positief heeft beïnvloed, dat is een heerlijkheid voor mensen die geen trappen meer kunnen lopen. Ze willen mij iedere keer met die lift en nee, ik moet die trap lopen,

En als er nou over de kerk en de identiteit van de kerk gepraat wordt heeft u het idee dat er dan ook over het geloof gepraat wordt?

Ik heb wel de indruk dat voor mensen die op zoek zijn en die eigenlijk niet de weg kennen, laten we het zo zeggen, dat als ze dus inderdaad kennismaken met de sfeer, dat dat positief werkt. Maar er moet wel voor opgepast worden dat men niet teveel die eigen groepering naar voren schuift, en dus het opnemen en het accepteren van en daardoor het makkelijker er in

komen van de nieuwkomers tegen kan werken. Maar je hebt de indruk dat het toch wel degelijk, ja, positief beoordeeld wordt. Door die nieuwe mensen dat ze zeggen hu, ik voel me hier wel thuis, ik kom weer,

Er vinden wel bijeenkomsten plaats waar over de identiteit van de kerk gepraat wordt en de predikant, in dit geval (predikant) die praat er ook over mee, en ik zit mij af te vragen wat naar uw idee de rol van de predikant daarbij zou moeten zijn als het gaat over de identiteit. Wat zou haar plaats moeten zijn?

Ja, in hoeverre zij dus, ik heb de indruk dat zij dus contact heeft met allerlei andere richtingen in (...), maar je moet wel aan haar wennen. En ze moet ook heel erg oppassen dat ze geen stempel drukt, naar mijn idee tenminste hoor.

Maar andere predikanten hebben ook toch een stempel gedrukt.

Ja, natuurlijk, dat doen ze toch wel, maar dat kan positief en dat kan negatief werken. Want ik bedoel, ja, goed, ik ben afgelopen zondag geweest, wat die mevrouw te vertellen had was wel de moeite waard. Dat hoorde je om je heen ook hevig hoor. Nou ja, het is ook wel degelijk zo, wat er te sprake komt spreekt je de ene keer meer aan dan de andere. Omdat de dominee natuurlijk naar buiten toch uitstraalt wat er aan de orde is en hoe kan nu ook zowel positief als negatief werken. En dominees hebben natuurlijk ook hun eigen achtergrond en inzichten. Nou ja, ik heb ook in (...) en (...) rouwdiensten meegemaakt dat ik dacht dit maakt alleen maar dat je..... dit geeft geen troost. Dat er zo zwaar, nou ja, over het hiernamaals gesproken werd, en, moet je ze daar nu mee naar huis sturen? Dan had ik ook thuis kunnen blijven huilen, bij wijze van spreken.

Interview R4

De vrijzinnig protestanten dat zijn volgens mij meer mensen die vanuit de basiskerken, zeg maar de gereformeerden en hervormden en zich daar niet helemaal in konden vinden en daar zit denk nog meer verschil in dan tussen remonstranten en de doopsgezinden. Ik denk dat die net wat betreft geloofsbeleving wat meer uniform zijn, dat denk ik. Ook vanuit vrijzinnigheid kun je alle kanten een beetje op.

Hoe ben je bij de Arminiuskerk terecht gekomen?

Wij kerkten bij de (...) in (...) omdat we daar mensen kenden en we voelden ons daar op zich wel redelijk thuis en toen zijn we verhuisd naar (...) en toen hadden we ook zoiets van en toen woonde ik in (...) nog en toen wilden we ook in (...) naar de kerk en wilden we ook wel naar een andere kerk want dat was toch iets te nou ja daar moesten nogal wat dingen, Hetty werd op gegeven moment kettters genoemd nou ja best uit een goed hart, daar gaat het niet om maar we hadden wel zoiets van, we wilden wel iets vrijzinnigers, in (...) konden wij dat ook niet, en toen zijn we ook eventjes gaan shoppen en zijn we uiteindelijk bij de Arminiuskerk beland. En inhoudelijk past het daar wel aardig.

Je was eerst bij de (naam kerk), en wat vond je daarvan?

Nou, het werd wel heel erg in bepaalde lijnen neergezet en het werd ook wel verwacht dat je daar, en dat je dat geloofde en als je dat niet geloofde, dan hoorde je er eigenlijk ook een beetje niet bij. En dat werd toen wij kinderen, onze twee oudste kinderen hebben wij daar laten dopen en in die gesprekken werd dat nog wel behoorlijk, kwam dat wel naar voren bij die dominee. We hadden wel wat aan, nou ja, we hadden een soort haat liefde verhouding met de here Jezus figuur in de Bijbel, zeg maar, nou dat moet je daar niet hardop zeggen. Dat kon je niet loslaten, want dan viel de basis een beetje weg en dan hoor je er niet bij, dat werd zo niet gezegd, maar daar kwam het wel op neer.

En hoe is nou de overgang gegaan van daar naar de Arminiuskerk? Zijn jullie af en toe wezen kijken?

We zijn gewoon een paar keer toegegaan, we raakten met mensen in gesprek, (...), ik weet niet heb je die nog gekend, de man van (...), ok, nou haar man was echt heel warm naar ons toe, dat voelde wel helemaal goed, nou en zo zijn we, een paar keer geweest nog weer ergens anders gekeken, en zijn we gebleven.

Wat was verder wat je aantrok in de Arminiuskerk?

(predikant) was dominee, en dat vonden wij wel iemand die heel erg tot de verbeelding sprak, voor mij wel. En de manier waarop ze mensen zag, nou ja in de gebeden, en voor iedereen heel persoonlijk, ze kon iedereen heel persoonlijk ze komt voor ieder heel persoonlijk over en voor ons ook en ik denk voor heel veel mensen ook en ze had hele mooie diensten die prachtig in mekaar zaten en nou dat vonden we heel, daar kon je wel in meegevoerd worden. Wel heel erg persoonlijk vanuit een dominee die ook heel erg persoonlijk echt gewoon heel erg belangrijk in is.

Heb je bij de Arminiuskerk het idee dat het een gemeenschap is?

Ja dat geloof ik eigenlijk wel, alleen ik geloof niet dat ik mij daar nou zozeer toe reken. Ik voel me daar niet meer zo thuis de laatste tijd. En ik heb wel het idee dat een grote groep van oudsher zich daar wel goed thuis voelt, maar em, ik voel daar niet zo een aansluiting bij. Daar zit je helemaal niet op te wachten misschien, maar, het is toch zo. Heb ik vanavond ook een gesprek over met de dominee, trouwens, met (predikant),

Was dat in het begin anders? Is er iets veranderd of zo?

Nee, niet wezenlijk, alleen, nee niet wezenlijk anders. Er zitten een aantal mensen van mijn leeftijd, die, daar kan ik wel mee, maar dat zijn er relatief weinig, en omdat ik ook nog relatief, niet iedereen komt elke week naar de kerk zeg maar dus dan ontmoet je mekaar ook nog vrij weinig en dan is de sociale component zeg maar wat je voelt het is één gemeente, dat is voor mij matig. Ik voel mij niet zo aanwezig. (echtgenote) voelt zich veel meer thuis. (echtgenote) heeft veel meer met wat oudere mensen, die heeft daarmee veel meer een klik. Die voelt dat anders.

Dan heb ik een vraag over geloofsvrijheid: heb je het idee dat er binnen de Arminiuskerk geloofsvrijheid bestaat?

Ja

Heb je het idee dat de mensen in de Arminiuskerk dat ook belangrijk vinden?

Ik heb wel het idee dat dat een van de basis dingen is zeg maar dat het niet snel gek gevonden wordt of, ja dat gevoel heb ik echt wel ja.

Anders dan bij de (naam kerk) het geval was.

Daar was dat het geval he, dat je binnen bepaalde lijnen moest blijven, en hier denk ik van, je mag vrij uitwaaiëren en ook als je het gevoel hebt, ja, dat gevoel heb ik echt wel.

En bij de (naam kerk) heb je meer de ervaring van geloofsonvrijheid ook?

Ja, zo ervaar ik het ook weer niet maar wel wil je daar er bij horen ja dan moet je wel binnen de lijntjes zeg maar. Uiteindelijk voel ik met wel vrij überhaupt in mijn geloof alleen je moet wel in een kerk een plekje zoeken waar je past. Onvrijheid vind ik wat te zwaar hoor.

Ik wou het nog even hebben over de verhouding tussen aan de ene kant de samenleving en de cultuur en je geloof. Ik wou het hebben over de invloed van de samenleving op je geloof, hoe zou je zelf je deelname aan de samenleving en de cultuur omschrijven?

Ik vind dat ik in mijn werk zeg maar wel mijn steentje bijdraag om een sociale en meelevende samenleving te vormen he, ik ben binnen de woningcorporatie wel een van de wat linksere

mensen die wel veel meer naar de mens kijkt en veel minder naar de producten he ik denk dat dat wel mijn ding is in mijn werk. Ik vraag mij ook wel eens af of ik genoeg doe in mijn vrije tijd in de zin dat mijn vader, toen die net zo oud was als ik had hij al vijf keer in de kerkenraad gezeten, ik ken het niet opbrengen, ik kan de tijd er niet voor opbrengen, ik kan ook niet, ik denk ook niet dat ik de mindset er voor heb maar, in die zin, die was ook heel vaak 's avonds weg voor allerlei maatschappelijke dingen, zeg maar, dan denk ik wel eens dan laat ik wel een steekje vallen maar ik zie het bij de mensen van mijn generatie zo

Heb je het idee dat die samenleving en de cultuur invloed uitoefenen op je geloof?

Jawel

Waardoor het bijvoorbeeld zou kunnen veranderen....

Dat het geloof daardoor zou kunnen veranderen. Dat weet ik niet zo goed. Ik hum, binnen mijn sociale kring voel ik mij wel wat alleen staan in mijn geloof, maar dat is eigenlijk al heel lang niet anders geweest zeg maar, dus het is niet meer zo dat heel veel van mijn leeftijdsgenoten geloven of naar de kerk gaan of wat dan ook, maar ik weet niet of dat per se, een soort fact of life wat op zich niet hoeft te hinderen, maar als je het ergens anders maar wel wat kunt voeden.

Heb je het idee dat er wel eens wat verandert in je geloof in de loop van de jaren?

Sinds, ik heb ooit dienst geweigerd, om geloofsredenen zeg maar, maar toen stond ik er wel heel anders in dan nu zeg maar, dus in die periode is het wel heel erg veranderd. Ik heb het idee dat het de laatste zeg maar tien jaar niet echt verandert. Ik heb wel aardig...., maar dat is niet, dat is ook wel negatief in die zin dat,.... Ik wel graag wat meer ontwikkeling willen, meer....

Dat noemen ze gevoed worden.

Ja. Ik ben er ook wel wat tegenstrijdig in want aan de ene kant zou je dat juist bij de Arminiuskerk moeten kunnen vinden en ik ergens vind het daar toch niet. En dat heeft toch wel met die sociale component te maken. Het moet altijd klikken, een bepaalde

Dan is het misschien wel lastig om daar verder in te komen.

Ja we hebben zo een club he, (...) heet die nu, eerder waren het de dertigers, en ondanks dat ik vind dat iedereen wel zijn best doet of zo kom ik daar toch niet in mee in de zin van, het gaat heel veel over hoe gaat het met jou en zo, ja, ik zocht daar toch andere dingen of zo. En het vervelende is, ik kan het ook niet zelf bieden, ik kan het ook niet zelf vormgeven. Dus dan moet je op gegeven moment ook stoppen met zeuren, he, want iedereen doet hartstikke zijn best en als andere mensen daarmee tevreden zijn prima, maar mij lijkt dat niet helemaal zo. Ik zit in de week met een vriend in de kroeg en die gelooft helemaal niet maar daar haal ik soms meer voeding dan in zo een kring.

Een vraag over de Bijbel: de vraag of je wel eens in de Bijbel leest?

Dat is gewoon uitgesproken nee.

En lees je wel eens boeken die met theologie of met het geloof te maken hebben?

Ehm, nee.

Dus als je iets over de Bijbel hoort, dan is dat in een kerkdienst.

Ja, en op tv dan is er ook nog wel dingen zo, ja, en ik lees de krant wel, en de zaterdagkrant van de Volkskrant en dan alles wat daar voorbij komt ook, ik ben wel eerder geneigd om dat dan te lezen.

En hoe zou je de waarde van de Bijbel voor je geloof omschrijven?

Dat is wel de basis van waaruit we dit allemaal doen, zeg maar, en ik vind er staan ook prachtige verhalen in, en prachtige gelijkenissen of parallellen die je met het leven nu kan trekken, en aan de andere kant staat het ook op afstand omdat het wel echt een heel oud boek is en omdat, ik moet het niet zo hebben van de letterlijke interpretatie van , en dat je in de Bijbel naar de ark van Noach kan gaan zoeken en zo, dan denk ik van ja, mij lijkt het totaal anders.

In mijn jeugd zijn wel de verhalen er in gegoten dus ik weet wel aardig wat, ik denk de generatie na mij die krijgt het van mij niet te horen en ik weet niet hoe het dan allemaal gaat, dus in die zin is het wel heel belangrijk, maar het is niet, in het dagelijkse, nee.

Heb je het in het praten met anderen ook wel over wat voor jou het meest wezenlijk of belangrijk is in het leven?

Jawel, meer met (echtgenote) ook he, hoe we in dingen staan, en wel met meer mensen

En komt daar ook iets van je geloof aan de orde?

Ja.

En hoe makkelijk praat je daar over?

Ja, wel vrij makkelijk, ik merk dat ik daar niet zo, zeg maar, kijk ik ben er niet helemaal uit zeg maar, ik ben niet zo een van geloof dat dit zo is, ik ben wel heel erg vragend en zoekend zeg maar, ik heb geen schaamte of zo, als dat een beetje is waar je naar zoekt, vind je het moeilijk om er over te praten, in de keuken van het werk, bij het koffiezetapparaat, dan kan ik, ja dan heb ik er geen moeite mee of zo. Ik ben wie ik ben.

En komt daar ook iets in aan de orde van jouw idee over God?

Ja, ja, ja,

Of hangt het praten er over ook af van met wie je er over praat?

Ja, kijk op zo een moment heb je daar niks mee maar dan kan een gesprek ook wel heel makkelijk, dan kan je ook wel raakvlakken vinden over hoe je met mensen om moet gaan bijvoorbeeld. Dat ik daar vanuit een christelijke achtergrond zo heb, zo van heb je naaste lief, zo dat idee, dat heeft iemand anders ook, dat is niet voorbehouden aan mensen van de kerk. Daar voel ik me wel veilig, om in te bewegen, om dingen te benoemen.

We hadden het net over de Arminiuskerk en hoe je je daar in vindt, maar praat je er ook wel eens over wat je van de Arminiuskerk vindt?

Het is wel een issue bij ons. Ik neig wel sterk naar we moeten wat anders gaan zoeken en (echtgenote) voelt zich wel heel fijn zeg maar zo wel inhoudelijk als ook qua mensen, als je naar dezelfde kerk gaat, en met name de rol van wat hebben de kinderen er aan. Hoe ervaren de kinderen dingen, ik vind dat (...) het fantastisch doet, maar het zijn wel heel weinig kinderen. En als je kijkt naar de kerk in (...), daar zijn, daar is echt een mooie club kinderen waar mee ze leuke dingen doen, daar ben ik wel heel jaloers op, daar kijk ik wel met een oog naar, ja.

En als je het hebt over het praten over de Arminiuskerk, heb je het dan ook over het praten over je geloof, of over God, en wat daarmee te maken heeft?

Ik denk dat wij in een andere kerk, he hier in (...), dat is toch het dichtste bij, het inhoudelijk en qua godsbeeld en hoe interpreteer je de verhalen van de Bijbel naar jouw leven en dat soort dingen, dat we nergens beter kunnen dan bij de Arminiuskerk.

Ik heb aan de andere kant ook de arrogantie om te denken dat, als je de kinderen zeg maar wat rechtlijner opvoedt in de kerk, het is beslist makkelijker om er wat twijfel in te brengen zodat ze wat vrijzinniger worden dan andersom. Ik vind het niet zo erg om ze zeg maar wat rechtlijner ideeën mee te geven vanuit de kerk om daarna aan de keukentafel wat relativering aan brengen. Dat is gemakkelijker dan gerelativeerd alles heel open dan heb je kans dat er van het geloof nog minder over blijft. Dus ik vind dat niet zo erg, ik vind dat niet zo, maar daar hebben wij het over, een issue.

En praat jij er dan nog wel eens over wat jij nou zou willen in de Arminiuskerk, stel je voor, heb je er over gepraat?

Nou ik dacht ik ga niet met stille trom vertrekken dus daarom heb ik ook tegen (predikant) gezegd, ik wil er met jou over praten, hoe zie jij nou en hoe zie jij nou en dat vind ik ook niet eerlijk he dat ik ineens zeg ik kom niet meer want,

Ik ben ook heel somber over de toekomst in de Arminiuskerk, kijk naar de gemiddelde leeftijd, kijk naar de financiële kant, voor zover ik daar een beetje kijk op heb, die kerk verandert tussen nu en tien jaar gigantisch volgens mij. En als ik kijk naar de schouders die er dan zijn om het te dragen, ik voor mijzelf heb het gevoel dat ik het niet kan, dat ik capaciteit heb, en ik heb niet de tijd en de energie en ik heb niet de, je moet ook een soort van kalmte daarin hebben, vertrouwen in de heilige Geest, dat die wel er voor zorgt dat het goed blijft dat heb ik niet. Wat dat betreft ben ik heel somber over dat we het om hoog houden met z'n allen, als de generatie die nu werkt tien jaar ouder is, dan gaat dan gaan veel er niet naar toe en dan is de volgende stap, de generatie van nu veertigers, die zie je niet, ik zie die niet. Die zie ik

ook niet komen. Ik zie het ook niet meer gebeuren. Geen vrolijk verhaal, maar zo zit dat een beetje. Dan zou ik degene zijn die het licht uit moet doen en dat gaat niet.

Dan als er gepraat wordt over de identiteit van de kerk, dat gebeurt nog al eens, op verschillende plaatsen, wat is dan naar jouw idee de rol van de predikant daarbij of zou die moeten zijn?

Ik vind die heel belangrijk in de zin van motiveren, inspiratie geven zeg maar. Ik vind (predikant) een prima dominee, en dat meen ik ook echt, alleen haar voorgangster, die sprak ons heel erg aan, die was, ook op dat gebied, dat kan (predikant) wat minder, ik denk dat de dominee echt heel belangrijk is, blijft, gaat worden, ook in de toekomst, ik wil er graag een beetje tegen op zien zeg maar.

Interview R5

De eerste vraag die ik wil stellen is hoe u bij de Arminiuskerk betrokken bent geraakt?

Door een vroegere dominee, zijn vrouw was bestuurslid, hij was zelf ziekenhuis predikant die jaren geweest en ik ging wel eens met hem mee. Van huis uit zijn wij niet echt kerkelijk. Ik heb wel de zondagsschool moeten volgen en de jeugdkerk, want dat hoorde bij je opvoeding. Altijd op een openbare school gezeten, dat was alleen bij ons op het dorp, een openbare school, en dan op een middelbare school, een christelijke school in Hoogeveen. Er waren geen andere. En toen kwam ik aan het werk, vanuit Assen ben ik hier gekomen, en dan ga je met iemand mee naar de kerk en dan hier in het (...) was de (...)kerk, daar had je dan twee verschillende diensten op een dag, 's ochtends en 's middags dat wisselde om, de ene keer wat lichter en de andere keer de gereformeerde bond. En ik ben mee geweest met een meisje, die kwam uit Kampen, ik ging naar de gereformeerde bond... eigenlijk vind ik dat het mooiste in de kerk, de samenzang. Ik zing in 2 koren, ik zing graag. En dat andere was meegenomen. Dat klinkt misschien naar, maar mijn ouders zeiden er wordt niet gevloekt, als er bij ons medewerkers aangenomen werden, dan werd er nadrukkelijk gezegd dat ze zich netjes moesten zijn in de spreektaal, allerlei dingen, daar houden wij niet van. Er zijn er maar twee gedoopt bij ons, de oudste kinderen, mijn grootouders waren overleden, en toen zei mijn vader eigenlijk doen we het alleen voor de ouders, op zo een dorp.

Maar uw ouders gingen wel, naar de kerk? Want als u naar de zondagschool ging,

Nou naar de kerk, ze waren niet wars van de kerk hoor, we zijn verre van atheïstisch hoor, dat wel, het was zo vrijzinnig bij ons, we gingen er wel eens naar toe, dan was er iets, de zoon van de dominee was een vriend van mijn broer, en dan zei Mulder, ach, je moet daar en daar eens naar toe gaan, daar komt dat en dat onderwerp aan de orde, en je hebt ook, natuurlijk niet alleen gericht op de Bijbel, het leven moet ook wat anders inhouden nog, niet echt kerkelijk, ze konden niet twee keer in de maand op ons rekenen.

Maar u zegt er waren wel 2 kinderen gedoopt?

Ja, mijn oudste broer en ik, en mijn moeder die heeft geen belijdenis gedaan maar haar broer en twee zussen wel. Maar eigenlijk op zo een dorp, eigenlijk is het schandalig in zo een kerk, je deed mee en dan hoorde je er ook bij, vooral als, een beetje de notabelen hoor, die zaten voor in de kerk, in verhuurde banken, en, nou mijn oma en opa, die boerden goed, die hoorden daar ook bij, en zo ging mijn moeder ook mee naar de kerk. Ik vind het nog, ik heb het raar gevonden, onze buurman was op gegeven moment diaken, die kinderen hebben altijd God noch gebod gedaan, maar, op zo een dorp was je dan iets. En zo ben ik dan, Mijn vader wilde het niet, die was er wars van die wilde dat juist niet. Die vond het ook niet eerlijk, en de twee oudsten, mijn zus is bijna 7 jaar jonger, toen waren beide opa's en oma's overleden, toen zeiden vader en moeder, ik vind het eigenlijk niet eerlijk, we hebben het eigenlijk alleen maar voor onze ouders gedaan, want die zeiden doe maar als ieder ander, dan gaat het je als ieder ander. En zo is dat gewoon gekomen, maar toch zijn we allemaal naar zondagschool geweest. En dat was een uur catechisatie, op de openbare school, daar moesten we allemaal naar toe. En toen kwam ik hier in (...) terecht en nou ja, het was een openbare, gemeentelijk instelling, een b-3 instelling was het toen nog, maar in het weekend moest je werken, en wat doe je dan

op zondagmiddag, ook mee naar de kerk, en toen had ik het er een keer met dominee (...) over, die kwam aan huis en die zei, dat is ook geen kerk voor je. Er is niks mis met die kerk, hij zegt, maar ik kan mij voorstellen dat je je daar niet happy voelt. Hij zegt, dan moet je eens naar de Arminiuskerk gaan. Dat ligt je vast veel beter. Die staan wat anders in het kerkelijk wezen allemaal. Nou en toen kwam ik en toen was hij later geen ziekenhuispredikant meer en hij gaf psychologie in Leiden, bij de Universiteit. En ook breder overal in en de Arminiuskerk dat vond ik toen wel aangenaam, daar werden diensten voor zwakbegaafden gehouden, in die jaren was dat nog wel, maar dat verwaterde ook. Ik geloof dat dominee (predikant) er vroeger was maar dat verwaterde ook en eigenlijk kom ik er nooit maar zoals ik al zei, ik wil het ook niet opzeggen. Nou zie ik het meer als een gebouw waar het nodig is waar concerten gegeven kunnen worden, we hebben wel een paar keer met de open koren dagen daar ook gezonden met ons koor, dat staat los van de kerk, inkomsten natuurlijk, ja en dat vind ik goed dat die dingen daar ook voor gebruikt worden.

U komt er nu niet vaak meer?

Nooit. Zo goed als nooit. Als ik er kom dan is het vaak ter gelegenheid van iets.

Voor zover u de Arminiuskerk kent, heeft u het idee dat het een gemeenschap is?

Jawel. Dat denk ik wel. Want ik lees wel drieluik. Nou als ze daar wat nauwkeuriger in waren dan was ik misschien nog wat stipter om er naar toe te gaan want die krijg ik, dit jaar bijvoorbeeld, ach het zijn oude mensen, grijze gemeente en het is allemaal liefdadigheidswerk maar ik zing in de (...)kerk, daar oefenen we, daar neem ik het nou van mee, want anders krijg ik het niet of twee maanden te laat. Dat vind ik toch een slordigheidje dan he. Maar dan denk ik kom op, dat mag je dan wel slordig vinden, maar je mag aan de andere kant ook niet verwachten he, en ze denken misschien die is er weinig bij betrokken, en vroeger was dat anders, toen had je hervormd (...), en je betaalde daarvoor, en toen, via de post, maar dat is allemaal bezuiniging.

Maar de Arminiusbrief bijvoorbeeld

Die krijg ik ook te laat. Die zit vaak er bij. Die krijg ik nog wel eens een maand te laat. Dan denk ik nou je wint er geen zieltjes mee. Andersom kunnen ze ook denken ze komt nooit, waarom zouden we dan naar haar toe gaan. En een mevrouw uit (...) brengt ze, en ik kan het waarderen als ze dat doet maar, aan de andere kant, wil je dat de groep bij mekaar gehouden wordt, dan moet daar ook aan gewerkt worden.

U zegt het is een gemeenschap, maar ziet u uzelf ook als lid van die gemeenschap?

Eigenlijk niet. Meer. Eigenlijk niet. Maar dat ligt aan mezelf. Het zou schandalig zijn als ik iemand dat kwalijk zou nemen dat ligt echt aan mezelf, want (predikant), is hier wel een keer geweest, toen ze hier kwam net, kennismaken, alleraardigst, en ik word ook keurig uitgenodigd voor die huisbezoeken, 's avonds, groothuisbezoek, nou dan is er ook wel eens schroom om daar, al zou ik willen, want, over het kerkelijk gebeuren kan ik helemaal niet mee praten, van de Bijbel weet ik niet, maar verder ben ik daar toch te weinig voor onderlegd. En

uiteindelijk bij zo een groot huisbezoek wordt er over kerkelijke aangelegenheden of uit de Bijbel of een boek of wat ook gesproken.

En heeft u het idee dat u niet mee kan doen.

Ja

Ik wou iets vragen over geloofsvrijheid, heeft u het idee dat er bij de Arminiuskerk geloofsvrijheid bestaat? Dat iedereen zelf mag geloven wat die wil?

Als ik dan die nieuwsbrief lees dan vind ik die wel ruimdenkend. Dan denk ik wel dat die ruimte er in zit. Ja dat denk ik wel want die (...), die architect van vroeger, ik wist nooit dat die zo betrokken was bij de kerk. Ik denk hee, ruimdenkend in zijn praten zo, en dan denk ik die ruimte is er wel.

En heeft u ook het idee dat mensen dat ook belangrijk vinden, die geloofsvrijheid, dat die er is?

Ik denk het wel. Als ik de dominee die hier was inschat, als ik dat lees, denk ik wel dat die mensen de ruimte geeft. Ik ken (predikant) beter. Ik zat met haar in de Rotaryclub hier, En daarom wist ik ook van (...). De wereld is zo klein he,

Heeft u het idee dat uw geloof, voor zover u dat heeft, veranderd is of dat het hetzelfde is gebleven in de loop van uw leven.

Wel veranderd. Ja dat heb ik dan weer, op een zondagschool dan geloof je dat allemaal en ik vond de verhalen mooi, allemaal, en met dat zingen, Kinderen van een vader, dat bundeltje lag helemaal uit elkaar en In mijn leven, je kunt zeggen zo mag je het eigenlijk niet zien, wat negatiefs van me, het kan ook niet anders, ik heb in de (...) waar ik gewerkt heb met de sterfgevallen, met al die dingen, zo vaak teleurstelling gezien, vanuit de dominee, of de familie, ruzies. En die wil ik niet hebben hoor bij het graf van mijn moeder, dan denk ik, geloof kwam helemaal niet aan de orde, ik ging naar elke uitvaart, dat hoort bij je werk, Dat geruzie, dan zat er wel een dominee bij en Dat mag je God niet kwalijk nemen die narigheid die nou in de wereld is allemaal, dat kan mij benauwen, dan denk ik mensen, door te geloven, veelal, dan denk ik, dan mag je soms blij zijn dat je niet bij zo een geloof hoort. Dat soort dingen, als je zegt ben je er verder van af komen te staan, mede door dat soort dingen. Ik kan mij er niet aan optrekken. Maar er gebeurt zo veel narigheid, en dat gaat zo vaak met geloof gepaard, en ik wil niet wijzen naar de katholieke kerk maar er gebeurt zo veel narigheid, nou weer met die man uit (...) uit de gereformeerde vrijgemaakte kerk, ik snap niet dat je dan nog in de kerk kunt zitten te bidden met een devotie alsof, terwijl je een ander de mond snoert om iets te mogen zeggen. Daar heb ik erg veel moeite mee. Dan denk ik, ja natuurlijk voegt het voor veel mensen wat toe, maar een meneer die ik elf jaar heb verzorgd, als mantelzorger, en dan dacht ik hij komt bij mij eten, een win win situatie, ik kook dan beter en voor beiden structuur, vaak in het ziekenhuis, drie weken bij mij thuis, die had een buurvrouw die ook van een vrijgemaakte kerk was. Dan denk ik hoe kunnen ze zo liegen. Dat ze daar geen last van hebben. Dan zijn ze op hun manier zo gelovig. Het is niet alleen maar op zondag dat God alles ziet Daarom keer ik me er steeds meer van af. Daar kan ik

nog boos van worden. Nee ik vind het niet eerlijk Niet dat gelovigen betere mensen zijn maar ze belijden het zo vaak dat ze beter zijn.

Ik wou nog iets over de Bijbel vragen: leest u wel eens in de Bijbel?

Nooit meer.

Andere boeken die met theologie te maken hebben of net godsdienst?

Nee. Niet bewust dat ik niet wil, Vroeger Marinus van den Berg nog wel eens of zo, op gegeven moment heb je dat ook wel uit.

Praat u wel eens met andere mensen over uw geloof?

Jawel, ik heb toevallig veel mensen om mij heen die katholiek zijn. De meesten. Dit is ook een enclave he, mijn koor, dat is een algemeen koor, en toch veel katholieken, die staan echt niet allemaal meer open daarvoor hoor, op feestgaden, kerstmis is zo mooi, dan hebben we het wel over het geloof, maar toch een heleboel wat ik al zei, ze zijn teleurgesteld in dingen. En ik ben in wezen ook teleurgesteld, ik kan niet zeggen vanuit mijn geloof, maar wel om mij heen dan denk ik, mensen in Lesbos, die gaan daar 's morgens schoentjes en alles wat aan komt drijven, Dan denk ik wij zijn hier zo gauw mauwerig allemaal, zeurderig, om niks, ik kan daar niet zo best tegen, maar nogmaals, ik respecteer wel ieders geloof hoor, soms kan ik mensen benijden daarin, dan denk ik, in narigheid, dat ze zo een godsvertrouwen hebben. Maar aan de andere kant, wat ik gezien heb bij die mevrouw waar ik executeur ben geweest, dat je zo een angst kunt hebben, of je wordt, ik ken het woord niet eens, of je wordt toegelaten in de hemel, dat je daar zo angstig voor kunt zijn, huilen in het ziekenhuis, in plaats van dat je nou gelukkig kunt voelen, daardoor kwam ik er steeds verder van af, ik denk, oh, wat mag ik dan blij zijn dat ik wat anders opgevoed ben, ruimdenkend, En wij hadden thuis een heel stel medewerkers uit Staphorst, en Rouveen, en daar wordt je met hetzelfde sop overgoten natuurlijk want van een van de chauffeurs was een baby, een kindje van 4 jaar overleden. Mijn ouders gingen er ook naar toe. Bij ons thuis kon alles. Naar de kerkdienst geweest.... Mijn moeder zegt ik kwam huilend er vandaan. (...) Mijn moeder zegt, dat je geen verdriet mag hebben haast. Het is toch verdrietig. Toen zei ze nou jongens we zijn niet gelovig maar we zijn wel verdrietig om dingen. Er is toch verschrikkelijk veel narigheid.

Dat is er ja, dat was er vroeger ook.

In de Bijbel las je het natuurlijk ook.

En als u over geloof praat, komt daar ook wel God bij aan de orde?

Nou als ik er over praat, in de natuur, ik ben ook niet anti of zo, ik denk wel, daar moet een God, daar moet iets zijn. Want als ik in het voorjaar, als het ontluikt, dan denk ik dat gaat niet zo maar, daar is iets, en dat is zo echt, zo puur, de natuur is zo puur, alleen al het simpel onkruid, het komt wel weer op he, en daar zijn andere bloemen allemaal uit voortgekomen. Kijk en daar kan ik ontzettend van genieten, dat soort dingen, en of dat nou God heet of, dan is er wel iets. Maar ik geloof niet in een hiernamaals. Dat klinkt heel cru. Maar dat kan ik mij

niet voorstellen. Het is voor mij te ontastbaar. Ik kan wel iemand benijden die dat wel heeft hoor, het is niet dat ik denk o, wat raar, maar ik denk, ik heb dat niet. Dan denk ik, het moet toch heerlijk wezen als je daar naar toe kunt leven. Maar ik voel mij niet ongelukkig dat ik dat niet heb hoor. Het klinkt zo tweeledig, maar ik bedoel, als iemand blijmoedig ergens in kan zijn ja, dan des te beter. Het zal wel, dat neem ik wel aan, maar dat grijpt mij niet.

Praat u er wel eens over wat u van de Arminiuskerk als geloofsgemeenschap vindt?

Ja, praat je er wel eens over. Nou toevallig van de week liep ik langs de Arminiuskerk, iemand was afgezet bij het gemeentehuis, en ze zei: ik snap niet wat dat voor een kerk is. Dat is de kerk waar ik lid van ben. Toen zegt ze: ben jij lid van een kerk? Ga je wel eens naar de kerk? Ik zeg nee. Ze zegt, dat je dan wel lid wilt zijn. Toen gaf ik ook aan: ik moet er niet aan denken dat die kerk er niet is. Zo ben ik ook opgevoed: thuis werd er gegeven voor de kerk, mijn moeder zegt: dat hoort in zo een dorp, en dat moet onderhouden worden. Daar betaal je aan mee. Dat is voor de gemeenschap. En toen zei ik, dat is ook gemeenschapsgeld, dat wordt niet uit de belasting betaald, en dus moet er geld komen. O, en dat doe je dus wel zonder dat je gelovig bent. Ik zeg, dat vind ik nou een typische opmerking. Ik zeg dat heeft toch niet met gelovig zijn te maken. Dat je graag wil dat bepaalde dingen blijven bestaan ... ja maar dat is geen monument. En toen, ik heb alles geregeld voor mijn begrafenis. Na mijn ziekte, dan kom je toch wel even anders in het leven te staan, niet, ik heb geen ouders meer, ik moet het geregeld hebben. Vroeger dacht je automatisch dat doen je ouders wel. Maar ik heb er niet bij gezet of er nog een dominee bij moet, daar moet ik het maar eens met mijn zus over hebben. Ja, want daar zit ik nog wel mee. Ik vind het huichelachtig als iemand dan de uitvaart moet leiden, terwijl ik alle muziek er bij heb staan, (...) ik wil wel in stijl dingen hebben, ja, ik heb geen contact met een dominee of wat ook, ik denk, ik moet bij de kennissenkring natuurlijk iemand hebben, want het hoeft natuurlijk niet met gebed en zo allemaal te gaan. Kijk, het is niet dat ik er heel ver van af sta. Dat kan mij wel bezig houden, dan denk ik, hoe zal dat nou moeten gaan.

Zondag, in de (verzorgingshuis), iemand is geen dominee, wel een opleiding,

Vrijzinnige opleiding

Nou ik vond het nogal zwaar, keurig deed die het, maar ik denk, nou, onze dominee vroeger op het dorp was vrijzinniger.

Voor sommige mensen heeft de kerk een theologische of religieuze betekenis, heeft die dat voor u ook? Er zijn bijvoorbeeld mensen die de term Lichaam van Christus gebruiken.

Nee, dat heb ik niet, dat vind ik wel een beetje te ver gaan hoor, nee, dat zal ik niet zeggen.

Heeft het een theologische betekenis?

Vanuit de kerk? Ja, dat vind ik wel, het is geen concertzaal. Er worden wel concerten gegeven, maar het is wel een kerk. Bij een kerk horen andere rituelen.

Ja, maar niet alleen het gebouw, maar ook de mensen die er in zitten?

Dat vind ik een moeilijke vraag. Ik ben iemand van de makkelijke dingen.
Het kan zijn dat u zegt het heeft betekenis door de mensen die er komen, maar daarmee heeft het nog geen belangrijke religieuze betekenis.

Zou u een idee hebben wat bij het praten over de gemeenschap de rol van de predikant zou moeten zijn? Is die anders dan van andere mensen, of is die het zelfde?

Nou ik denk dat het verwachtingspatroon van een dominee toch wel wat hoger is. Ik vind dat het een bindende factor kan hebben daarin. Niet alleen als dominee, maar gewoon een bindende factor. Niet zo boven de mensen staan, maar echt er tussen.

Interview R6

Hoe ben je bij de Arminiuskerk betrokken geraakt?

Toen ik in (...) ging studeren, toen ging ik zingen bij (naam kerk). Ik was van huis uit niet katholiek maar ik vond de liederen zo prachtig dus ik ging zingen bij het koor van (naam kerk), en ik vond daar eigenlijk alles wat mij inspireerde, dus ik had geen behoefte aan een andere kerk. Maar later leerde ik (mijn echtgenoot) kennen

Ging je daar ook naar de kerk toe?

Daar ging ik ook naar de kerk. Ik was een heel betrokken actief parochielid, zonder dat ik me over liet schrijven, maar dat was heel oecumenisch in die tijd. En toen leerde ik (mijn echtgenoot) kennen, en (mijn echtgenoot) die had daar minder mee en toen had je in de (...) kerk had je toneelstukken in die tijd. En (mijn echtgenoot) ging meespelen in zo een toneelstuk. En zo raakte ik eigenlijk zijdelings betrokken en via de toneelstukken raakten we ook kerkelijk betrokken en toen dacht ik van ja ik wil niet aan de zijlijn blijven staan en toen op gegeven moment is het koor op (...) opgehouden voor mij en toen heb ik mij om laten schrijven, toen dacht ik ik wil weer ergens bij horen als kerk, en toen ben ik vrijzinnig protestant, ik was van huis uit Nederlands hervormd, en toen ben ik vrijzinnig hervormd geworden. (mijn echtgenoot) is toen toegetreden, (mijn echtgenoot) is herdoopt, (mijn echtgenoot) is doopsgezind geworden.

O, (je echtgenoot) is doopsgezind en jij bent hervormd.

Ja.

Waarom ging je dan weg bij het (...)? Was dat omdat het koor ophield?

Nee, het koor hield niet op, dat ging door met bestaan, maar, ja, dat was een samenloop van omstandigheden, dat ik daar teleurgesteld was, we zingen een lied, Herschep ons hart, heradem ons verstand, (...) En in die tijd werd ik heel erg beschaamd in mijn vertrouwen in de kerk. En dat gekoppeld aan dat lied, nou ja, de kerk, de kerk, het gaat natuurlijk om één persoon, maar toen was ik zo verdrietig, zo teleurgesteld, dat ik dacht nou hier zoek ik het niet meer.

En wat trok je toen aan in de Arminiuskerk?

Het was veel kleiner, veel persoonlijker, toch ook veel protestanter, dus niet al die moeilijke woorden van Oosterhuis, terwijl, ik vind die liederen van Oosterhuis prachtig, maar ik vind het ook wel mooi als de dingen bij de naam genoemd worden,

In de Arminiuskerk zingen ze ook Oosterhuis.

Ja, zeker, dus het is niet zo zeer of - of, maar, ik zie het heel erg als een gemeenschap van goeie wil, allemaal mensen van goeie wil, terwijl ik dat daarvoor nooit zo ervaren heb.

In (...) niet.

Nee, het was toch een beetje los zand, mensen die daar kwamen zingen, die kwamen zingen en waren verder niet echt betrokken bij de kerk. Geen gemeenschapszin en soms had ik het idee dat wij als protestanten er niet echt bij hoorden.

Ja, ja, waren er nog meer protestanten?

Ja.

En hoe waren je eerste ervaringen in de Arminiuskerk?

Nou ik vond machtig dat ze zo iets als een toneelstuk speelden, dat een kerk zich met zo iets profileert, en waar dan jong en oud aan mee doen en dan, de manier waarop het was en de predikant die ook meespeelde, (predikant) heeft een keer, er was een heel groot strand, en (predikant) speelde een dikke Duitser die een groot gat voor zichzelf groef, als zijn eigen territorium en dat waren zulke komische dingen, en (predikant) hield bijvoorbeeld heel erg van koken, het was zo meer dan alleen maar heilig zijn samen en heilig zingen, (predikant) heeft hier vaak gegeten, als er een gelegenheid was dat je elkaar ging spreken, of dat je iets ging doen, dan kwam er altijd een maaltijd bij. Die vanzelfsprekendheid, en de manier waarop dat ging, die vrijheid, dat heeft wel heel veel indruk op me gemaakt. Vooral omdat later, tussen twee haakjes, later heeft (predikant) een keer bij een huisbezoek gezegd, eten, dat doe ik niet, ik eet thuis.

Die was niet zo van eten.

Nee. Laat staan van samen koken, of samen een hapje delen, Terwijl ik het later heel goed kon vinden hoor, maar die had weer andere dingen. Die was daar heel uitgesproken in. Wij kregen, toen wij trouwden, kregen (mijn echtgenoot) en ik een kookschort, van (predikant), zo een grote blauwe, zoals je in een restaurant hebt,

Ik begrijp dat je wel het idee hebt dat het bij de Arminiuskerk een gemeenschap is?

Ja, zeker,

Zie je jezelf ook als lid van die gemeenschap?

Helemaal.

En hoe zou je de waarde van die gemeenschap omschrijven?

Heel groot. Iets waar ik dagelijks voor dank. Waar ik heel dankbaar voor ben.

Heb je het idee dat er bij de Arminiuskerk geloofsvrijheid bestaat?

Zonder meer.

En is dat voor jou een belangrijk punt?

Ja, ik vind het fijn, mensen mogen daardoor vrijzinnig geloven, maar gelukkig krijg ik ook de ruimte om mijn meer mijn eigen meer orthodoxe dingen, ik heb geen orthodoxe dingen mee gekregen, maar het geeft mij zoveel houvast, ik wil toch beelden als Jezus als goede herder, teksten uit psalmen, die in je hart mee te dragen, dat zullen andere mensen misschien helemaal niet doen, remonstranten zullen het misschien niet in hun hoofd halen, maar er is de ruimte dat ik dat wel mag doen. En dat verdraagt elkaar.

Ja, dat begrijp ik. Je zou dan ook een meer orthodoxe kerk kunnen opzoeken.

Jawel, maar dit vind ik vaak een beetje te.

O ja,

Want als ik ook programma's kijk, van de EO, of van de NCRV of zo, dan is het toch gauw een beetje te. Je hebt ook zo een programma vroeg op de avond, dat is een 'hoop liefde', en dat is het toch net niet, dat is toch niet mijn spiritualiteit, terwijl het toch niet heel zwaar is.

Heb je ook ervaringen van geloofsonvrijheid?

Nee. (...)

Heb je het idee dat het geloof in de loop van je leven verandert of dat het steeds het zelfde is?

Nee, het verandert.

En heb je dan het idee dat dat ook komt door veranderingen in de samenleving?

Ja, want vroeger had mijn oma een prent, dat was een zondagschool prent, die was mij heel dierbaar en die heb ik later geërfd, en die hangt bij de kinderen op de kamer, en er stond Jezus op afgebeeld, heel nostalgisch, met kinderen uit alle werelddelen, en dan zei ik 's avonds, Jezus houdt van alle kinderen, ook van jou, en nu denk ik, is het Jezus, het is natuurlijk niet iemand van dat plaatje, en als ik in een moslimgezin was geboren was ik moslim geweest. En het is natuurlijk heel relatief, dat het zo gelopen is dat ik nu hier zit. En mijn zus en mijn broer doen er niks meer aan, hun leven is anders gelopen, zij is van huis uit Nederlands hervormd, wel lid, maar wel met kerkgang en dergelijke, maar zij doen er helemaal niks meer aan, dus het is ook een heleboel toeval, het is heel erg relativeren, vroeger had ik meer een vaststaand beeld van God, ik denk nu als ik dood ga, zal het een grote verrassing zijn waar ik kom, en vroeger dacht ik meer in de hemel,

Lees je wel eens in de Bijbel?

Ja.

En hoe zou je de waarde van de Bijbel voor je geloof omschrijven?

Ik lees bijna nooit in de Bijbel eigenlijk als ik heel eerlijk ben, uit gewoonte zeg ik ja, omdat ik het gewenste antwoord wil geven, ik lees wel de tekst die we op zondag lezen, dat die ik wel eens, van de kerkdienst, die lees ik wel eens, want dat gaat vaak snel, ik ben heel blij als ik de preek van begin tot het eind goed kan volgen, en dat is wel een dingetje, hoor, die zondagsdienst, want ik wil altijd dat het heil nederdaalt, en dan lees ik ook wel, nou als ik geweest ben, vaak de Bijbeltekst nog wel even na. Waar het nou over ging, en dan probeer ik het ook om te snappen en beter te snappen, want in mijn eentje kan ik er niet zo veel mee, met de Bijbel.

Omdat er geen uitleg bij is of zo?

Ja. Of een Bijbels dagboekje,

Dus je leest eigenlijk de Bijbel na, aan de hand van wat je in de dienst gehoord hebt.

Ja, dat vind ik fijn, als ik lector ben, dan lees ik van te voren de tekst, en dan kan je je inlezen, en dan heb ik hem al tien keer gelezen en dan kan ik het veel beter begrijpen.

Dat begrijp ik, maar hoe letterlijk neem je de Bijbel?

Niet.

Hoe dan wel?

Er is altijd duiding voor nodig. Om er iets uit te halen, wat de betekenis is, Sommige dingen zijn natuurlijk duidelijk, de tien geboden ja,
Ja, eer je vader en je moeder is natuurlijk ook wel,
Het is niet altijd direct duidelijk he,

Praat je wel eens met mensen over het geloof?

Ja.

En als je er over praat, komt er dan ook iets van God in aan de orde?

Ja.

En hoe makkelijk is dat voor je?

Ik vind dat niet zo moeilijk, nee. Ik bezoek wekelijks een mevrouw van 103 in het (...)gasthuis, en zij is heel gelovig, heel behoudend, dus dat wil ik haar niet afnemen, maar, ik kan wel heel veel dingen beamen,

Maakt het ook uit met wie je er over praat?

Nou toen ik in het ziekenhuis opgenomen was, toen was er een meneer, die was gereformeerd vrijgemaakt, nee, de gereformeerde gemeente, en hij kwam uit (...), en hij was een beetje een buitenstaander, en ik kon het daar goed mee vinden, we gingen vaak wandelen, maar het ging altijd over het geloof. Want dat was het enige wat hem bezig hield. En ik vond het best aardig om daar met hem over te praten, maar ja, Nee, ik heb er geen moeite mee. Ik denk zelf dat ik er niet opdringerig over praat en dan het maakt me ook wel blij, het geloof. Dus ik praat er wel graag over en het maakt me ook blij. Dus stel je voor dat je heel lekkere Tom poezen kan maken, dan willen ze ook wel luisteren naar je recept, als je daar heel gedreven over praat. Dus dan kan ik ook heel enthousiast vertellen over de Arminiuskerk en over,

Praat je er ook wel eens over wat je van de Arminiuskerk vindt, als geloofsgemeenschap?

Ja.

En ook wel met andere leden van de kerk?

Ja, als het er van komt. Ik had er laatst met iemand een heel gesprek mee, Het is zo dat met de mensen van de kerk, die je kent, daarmee praat je ook over de kerk,

En heeft de kerk voor jou als geloofsgemeenschap ook een theologische of religieuze betekenis?

Een religieuze betekenis.

Even denken hoor, een religieuze betekenis van de kerk.

Er zijn bijvoorbeeld mensen die spreken over de kerk als het Lichaam van Christus.

Nee, dat is het niet. Het is wel de plek waar heel veel dingen zich voltrekken. Waar ik inspiratie op doe. Ik zou me niet kunnen voorstellen dat ik niet meer naar de kerk zou gaan.

Nee, dat geeft aan dat je het wel heel belangrijk vindt, maar dat wil niet zeggen dat je het een theologische betekenis geeft.

Nee.

Je vindt het voor je leven belangrijk.

Ja. Het is een lastige vraag. Help me eens een beetje op gang.

Er zijn dus mensen die zeggen het is het Lichaam van Christus. Dat is een theologische betekenis. Er zijn ook mensen die zeggen het is voor het samenzijn, de andere mensen zijn van belang.

Dan denk ik dat ik tot die laatste groep behoor.

En als je praat over de kerk als geloofsgemeenschap, praat je er dan ook over in verband met je eigen geloof?

Ja.

En wat het voor jouw geloof betekent?

Ja. Maar het is dus wel een plek waar, zeg maar, het heil zich kan voltrekken. Dus dat het wel een heilige plaats is in sommige opzichten. Weet je, toen (predikant) er nog niet was of heel lang ziek was, had je elke keer gastpredikanten, soms waren ze stokoud en soms was het helemaal niet inspirerend, dat vond ik moeilijk, want dan, je hoopt altijd dat op zondag het heil neerdaalt. En dat is wat het voor mij wel een heilige plek maakt.

Wat bedoel je met het heil neerdaalt?

Ja dat er iets gebeurt tussen hemel en aarde, een verbinding eventjes.

Dat je iets van God ervaart?

Ja.

En dat gebeurt soms wel en soms niet?

Ja.

En je zegt dat hangt van de predikant af?

En ook van de omstandigheden, en hoe je zelf bent natuurlijk.

Maar ook aan degene die voorgaat.

Ja.

Maar zonder die andere mensen er bij zou het in elk geval niet gebeuren.

Nee.

Praat je ook wel eens over hoe de gemeenschap is, of zou moeten zijn met de dominee, met (predikant) erbij?

Nou niet speciaal. Nee.

Heb je een idee over wat de rol van de predikant zou moeten zijn als er gepraat wordt over de gemeenschap?

Dat ze stimuleert. Je hebt die gesprekskring (...) he, (...) ik denk dat het daar wel gebeurt.

Ja, ik weet niet of het daar nou speciaal gaat over wat de aard van de geloofsgemeenschap is. Dat gaat hoofdzakelijk over mensen zelf.

Dus als je het hebt over een plaats waar het heil neerdaalt, en het ligt aan de predikant...

Daar heb ik het wel met (predikant) over gehad. Bij een pastoraal gesprek.

Ja, ja, dan meer als pastoraal gesprek.

Ja, als ze mij kwam bezoeken,

Dan hebben jullie het over wat de kerk betekent.
En wat verwacht je dan daarbij van haar?

Dat we samen antwoorden zoeken.

Interview R7

Wij zijn in 1972 in (...) gekomen. (...) was van oudsher een gereformeerd dorp. Gereformeerde bond, dorpskerk, en de eerste lichte nieuwkomers is naar die dorpskerk gegaan, dat beviel me niet, die hebben een eigen gemeente gesticht, die wat lichter in de leer was. Toen wij kwamen, toen bestond die groep. Die had geen eigen kerkgebouw, maar die kerkte in de (...), daar zit nu de bibliotheek in, en elke zondagmorgen toverden we dat om tot iets wat op een kerkzaal leek. En we hadden gastpredikanten voornamelijk uit (...). Het was een beetje een pioniersgeest natuurlijk, enthousiaste jonge mensen vooral, ik was toen 32, mijn vrouw is een aantal jaren jonger.

Een aantal jaren daarna, ben ik door mijn bedrijf, ik heb in de bouw gezeten, uitgezonden naar het Midden-Oosten en naar Saudi-Arabië. Orthodox islamitisch. En daar staat geen enkel christelijk kerkgebouw. Maar ondergronds heb je daar van alles. En dat wordt ook gedoogd, dat weet iedereen, als het maar niet zichtbaar wordt. Dus daar gingen we naar een internationale kerk, vooral gedomineerd door Amerikanen. En die zorgden ook voor een predikant die onder een iets andere titel het land binnen kwam. Maar er waren ook allerlei Europese christenen, Aziatische christenen, Koreanen, ik wist helemaal niet dat er een flink contingent protestanten in Korea woonden. En dat kwam bij elkaar. En daar bewaar ik heel goede herinneringen aan.

En toen wij hier na een aantal jaren weer terug kwamen, in (...), toen had die groep hier, die had inmiddels een kerkgebouw gerealiseerd en hadden een vaste predikant en daar kon ik de klik niet meer mee vinden.

En toen ben ik wat gaan zoeken en toen heb ik toen al, in die jaren, eind van de zeventiger jaren, ging ik geregeld naar de Arminiuskerk. Dus mijn connectie met de Arminiuskerk is al heel oud. Nou moet ik er bij zeggen dat de groep hier dat ik daar nog regelmatig kom, ik ben er niet helemaal uit, die is toen samengegaan met de gereformeerde kerk hier, het is een samen-op-weg gemeente geworden, en echte samen-op-weg gemeente, zo zelfs, dat van beide denominaties sommige mensen zeiden dat gaat me veel te ver, die zijn weg getrokken, andere trokken weer aan, en met de komst van de pkn is dat geformaliseerd. Een pkn-gemeente waar je bijna niet kunt, je moet een insider zijn wil je zien wie er van oudsher gereformeerd was. Maar eerlijk gezegd, doordat het toch voor een deel een synodaal gereformeerde inslag heeft, het zijn maar nuances en gevoelens, maar ik ga toch liever naar de Arminiuskerk. En een aantal jaren geleden, ik weet niet meer hoeveel jaren geleden heb ik besloten vriend van de Arminiuskerk te worden, en mijn vrouw is hier formeel gebleven dus wij verdelen ook onze gelden over twee kerkgenootschappen. Mijn vrouw en ik stemmen ook vaak op verschillende politieke partijen.

Zij komt dus niet in de Arminiuskerk?

Jawel, ze gaat wel eens met mij mee. Maar ik ben degene die eigenlijk bij de Arminiuskerk hoort. Wel, ik denk dat als het er op aan komt ligt mijn attestatie nog hier. Ik ben ook ingedeeld bij de vrijzinnig protestanten. En ik ben ook behoorlijk vrijzinnig. Tenminste, dat denk ik.

Je bent dus ook al heel lang aan de Arminiuskerk verbonden.

Ja, ik doe ook mee aan, we zijn nu nog maar met z'n drieën in (...), vroeger waren er een stuk of zes en ik bezorg de maandbrief en ik ben contactpersoon, ik ben ook collectant in de Arminiuskerk, en af en toe doe ik wat ongeregelds. Als er een nieuwe predikant komt, dan help ik het huis schilderen.

Weet je nog wat je eerste ervaringen waren met de Arminiuskerk, hoe je het vond?

Jawel, even denken hoe ik dat onder woorden moet brengen, de Arminiuskerk is totaal niet dogmatisch. Dus dat is wat me vooral aantrekt. Ook is er onderling, niet altijd, een vriendelijke sfeer. Mensen gaan, met de kanttekening dat dat niet altijd zo is. Toen er gekozen moest worden tussen het ene of het andere kerkgebouw, laaiden de emoties hoog op. En dan zie je wat je overal ziet dat mensen heftig van mening verschillen en dat niet onder stoelen of banken steekt, maar ja, dat moet ook kunnen. Maar doorgaans, vind ik wel, is er wel een hele goede omgang met elkaar.

Is dat anders dan de kerk hier in (...)?

Ja, kijk hier in (...), het is geen roddel wat ik nu zeg, want een tijd geleden is een formeel onderzoekje gedaan en een beetje naar binnen gekeken met een enquête, er zijn echt klikjes.

Beslotenheid?

Ja. En iets anders wat er uitkomt, behalve dat er allerlei sub-groepjes zijn, vindt de gemeente zichzelf ook heel geweldig. Dat is ook iets uit de enquête van destijds dat, maar dat staat me wel een beetje tegen, want zo geweldig is het nou ook weer niet. Maar ze voelen zich, omdat ze zich ontworstelt hebben aan de dorpskerk denk ik, de gereformeerden synodaal hebben zich in een modernere richting ontwikkeld, ze voelen zich tamelijk, ja,

En dat heeft de Arminiuskerk niet.

Nee, het is dus een kwestie van sfeer en het is dat je in de Arminiuskerk absoluut kunt geloven wat je wilt. Je kunt ook katholiek zijn, maar je kunt ook atheïst of agnost zijn.

Heb je ook het idee dat het een gemeenschap is?

Ja.

En in welke zin?

Nou ja, ik denk dat tegelijkertijd de diversiteit groot is in hoe men religie beleeft en in hoeverre men nog gelooft in traditionelere vorm, er is een enorme diversiteit maar tegelijkertijd, in de toepassing van het geloof, in praktische zaken, in wereldse zaken, in hoe je aankijkt tegen de maatschappij en dat soort dingen, daar is sterke eensgezindheid in. Hoe je aankijkt tegen het vluchtelingenvraagstuk,

En ik begrijp ook dat je jezelf ook ziet als lid van die gemeenschap.

Ja.

Heb je het idee dat er in de Arminiuskerk geloofsvrijheid is?

Het antwoord is volmondig ja.

En hoe belangrijk is dat?

Nou dat is heel belangrijk, vind ik ja. Ik zou me niet kunnen vinden bij, of mij aansluiten bij en kerkgemeenschap waar ik aan bepaalde minimumeisen ten aanzien van formuleringen van wat je nou gelooft zou moeten voldoen.

Heb je het idee dat je geloof in de loop van je leven veranderd is?

Ik kom uit een Nederlands hervormd gezin, mijn vrouw ook, mijn hele familie allemaal hervormd. Bij ons thuis was mijn moeder behoorlijk rechtzinnig en mijn vader bekeek het allemaal iets ruimer. En ik ben gedoopt, ik heb belijdenis gedaan in de kerk, en dan ga je naar catechisatie in de kerk, en al de theorie wordt je uitgelegd en daar moet je uiteindelijk ja tegen zeggen, en nou wordt het even lastig, ik ben daar helemaal los van geraakt de hele geloofsbelijdenis, dat is eigenlijk niet meer dat ik zeg dat onderschrijf ik van ganser harte, ik heb indertijd wel voor het front van de gemeente uitgesproken dat ik dat geloofde, eigenlijk herinner ik me dat ik toen al dacht, ja is dat nou wel allemaal zo. Dat loslaten van al die dogmatiek is wel een enorme opluchting voor me in die zin dat ik dat niet meer allemaal hoeft te geloven.

Heb je het idee dat de samenleving om je heen en de cultuur invloed uitoefenen op je geloof?

Ja, dat is zo, ja, dat is wel zeker. Ik ben nu al vrij oud, maar als ik op mijn leven tot nu toe terug kijk, ik heb de hele naoorlogse periode meegemaakt waarbij iedereen, en niet alleen ik, alle zekerheden bij het oud vuil deponeerde. We zijn over heel veel dingen anders gaan denken. Wat goed orthodoxe gelovigen vasthouden. Ik wens dat niet vast te houden. Ik heb wel eens discussies met mensen die uit de vrijgemaakte hoek komen die het toch heel krampachtig beleven.

Lees je wel eens in de Bijbel?

Ja.

Is dat geregeld?

Nou, niet geregeld. Het is ongeregeld.

In bepaalde periodes.

Dat vind ik wel. Er zijn hele periodes dat ik er niet in lees. Ik lees soms een psalm, vaak een stuk uit een evangelie, uit een van de evangeliën, soms dan denk ik hoe zat dat nou ook weer, over de ezel van Biliam,

Hoe zou je de waarde van de Bijbel voor je geloof omschrijven?

Ik zie de Bijbel niet als het woord van God. Ik had een tijdje geleden bij de pedicure, en dat is die mevrouw die lid is van de vrijgemaakte kerk en dat is iemand die zegt, de Bijbel dat is het woord van God, van kaft tot kaft, en als ik dat loslaat, dat is de angst he,

Dan blijft er niks over.

Precies. Dan gaat alles op een hellend vlak, dat hoor je vaak in orthodoxe kring, ja, ik denk toch vaak, de Bijbel, we hebben een groot stuk van de Joden overgenomen, het Nieuwe Testament is een verzameling van geschriften waarvan de meeste zijn geproduceerd lang na de dood van Christus, het oudste is zestig jaar na de dood van Christus, het evangelie van Marcus, en ergens in 350 na Christus of zo heeft een bisschoppenconferentie gezegd, we moeten er een beetje duidelijkheid en structuur in scheppen, en die heeft gezegd dat wel en dat niet. Ik heb in mijn jeugd, christelijk onderwijs gehad, en die mensen zeiden, ja, maar de heilige Geest zat er achter en die heeft ze geïnspireerd. Ik geloof dat ze naar eer en geweten iets hebben gemaakt, de boeken, en dat ze bepaalde dingen buiten boord hebben gehouden de al te veel conflicteerden met stukken die ze wel hebben geaccepteerd, maar dat is een menselijk proces. En als ik de Bijbel lees dan stuit ik ook op dingen waarvan ik denk, ja, wat moet ik daar nou mee, het is vaak in tegenspraak met elkaar, Maar, dit is dan het negatieve verhaal, ik geloof wel dat, zo zie ik de Bijbel, als een, ja, als je zegt, het woord van God is er wel in te vinden. Er staan wel dingen in die door de eeuwen heen overeind zijn gebleven als richtsnoer of als boodschap voor de mens, hoe hij of zij in het leven moet staan.

Daarmee is het ook de waarde voor jouw leven.

Ja, absoluut. De Bijbel is wel uniek in die zin. Ik zou het niet zo gauw bij, ja, als je er goed in thuis bent, dan kun je het ook vinden misschien, sommige mensen gaan naar Boeddha, of Confucius, of,

Vertel je wel eens precies aan mensen hoe jouw geloof er uit ziet, wat jouw geloof is?

Niet zo vaak. Ik ga daar niet mee de boer op of zo. Als ik er naar gevraagd word zal ik het wel doen. Maar, mijn geloof is ook tamelijk vaag. Ik zal nooit, ik zal er moeite mee hebben om uit te leggen wat ik precies geloof en waarom ik dat geloof, dat is een ding, maar belangrijker is dat je, de praktische uitwerking van het geloof vind ik veel belangrijker dan het verbale deel.

Vind je om het zo even uit te drukken het menselijke belangrijker dan het goddelijke?

Daar komt het heel dicht bij, dat vind ik een moeilijke vraag om te beantwoorden. Het is heel wat als je dan zegt: ja, er staat ook ergens, Christus heeft gezegd, aan de vruchten ken je de boom, he, Als je christen bent dan moet dat ergens uit blijken.

Praat je er wel eens over wat je van de Arminiuskerk vindt als geloofsgemeenschap?

Incidenteel, ja. Het komt wel eens voor, maar niet zo heel veel. Met een uitzondering, ik ben bevriend met (...), (...) was parttime predikant hier in de (...). Maar hij en ik zijn fietsmaat. En bij het fietsen hebben we gesprekken over van alles en nog wat. Over de politiek, maar ook wel over dingen van het geloof. Dus daar komt de Arminiuskerk ook wel ter sprake. Ik heb het er wel met mijn vrouw over. Maar ik ben geen propagandist van de Arminiuskerk.

Sommige mensen geven aan de kerk ook wel een theologische betekenis, sommige mensen hebben het over het Lichaam van Christus, heeft het ook een theologische betekenis?

Nee, het Lichaam van Christus, dat is weer zo een term he, Ik zie de Arminiuskerk, de pkn, zelfs de hele christelijke kerken bij elkaar, zie ik niet als Lichaam van Christus, dat gaat mij een beetje te ver. Ik zie een kerk als een verzameling mensen die zoeken naar, hoe moet ik leven, en hoe ervaar ik met anderen het geloof, en ook wat ik net zei, wat betekent het dan voor het menszijn en hoe sta ik ten opzichte van de samenleving, en wat betekent dat, en je zoekt gelijkgezinden op, omdat dat makkelijker is, en als er te grote verschillen zijn dan voel je je daar niet zo prettig bij, maar om nou te zeggen dit is een, ik denk dat er buiten de kerk ook wel groepen en individuen zijn die op gelijkwaardige manier ook bezig zijn met die zoektocht.

Er wordt ook wel eens gepraat over de aard en de identiteit van de gemeenschap en dat gebeurt ook wel met de predikant er bij, heb je een idee wat daarbij de rol zou moeten zijn?

Ja, de predikant is een vrijgestelde die door de gemeente is aangetrokken om het theologische gedeelte, ja, hoe moet ik dat zeggen, om de viering te organiseren, en daarin voor te gaan en die ook de leiding heeft op de bijzondere momenten in het menselijk leven, bij de doop, bij het huwelijk, bij het sterven, daar heb je een predikant voor nodig, de predikant is bij uitstek degene die theologie gestudeerd heeft, die toch wat meer kennis heeft van de Bijbel en van het geloof, ik bevestig de vraag, ja, de predikant is belangrijk.

En die heeft bij aard en identiteit een andere inbreng dan anderen?

Het zou kunnen. De predikant bepaalt niet in zijn of haar eentje, het is een collectief maar die zou wel de identiteit moeten bewaken, en de vinger opsteken als de gemeente als geheel niet de goede kant op gaat.

Interview R8

Hoe ben je in de Arminiuskerk terecht gekomen?

Dat is min of meer toevallig.

We komen allebei uit een heel traditionele hervormde hoek.

Toen we in (...) kwamen wonen hebben we, nou ja, zoals veel mensen wat rondgeshopt, uiteindelijk liepen we bij de Arminiuskerk tegen een speciale viering aan, waarbij jong en oud helemaal in de aan-stand stonden. Dat was wel heel prettig en uiteindelijk bleek het ook wel als een jas te passen. Niet het dogmatische en meer vragen dan antwoorden, dat past toch wel heel erg bij hoe wij zijn.

Jullie kwamen uit een wat meer traditionele kerk?

Hervormd, ja.

Die heb je ook in (...).

Ja, daar zijn we wezen kijken, dat was meer een eye-opener, dit is wat ik ken, maar waar ik niet ga vinden wat ik met mijn ouders gezocht heb. Ik ben altijd door mijn ouders mee naar een kerk genomen, en ik heb mij echt op mijn twintigste afgevraagd is dit wel wat bij mij past. Ik kom uit Gorkum, aan de rand van de Alblasserwaard en een moeder die ook echt uit de Alblasserwaard kwam enne die belijdde het ook op een manier van a tot z, het is zoals het er staat, en als je twintig bent dan wil je wel andere dingen, en we zijn toen op zoek gegaan naar een kerk die wat meer ruimte bood. En openstond voor allerlei nieuwe gedachten en samenwerkingen. Maar ook, wat meer betrokken was bij de wereld. Nou in zichzelf gekeerd was die hervormde gemeente niet, maar wel, het ging vooral over de Bijbeluitleg.

Heb je nog een idee wat je eerste ervaring was?

Ja dat was een dienst met (predikant), we zijn in 1993 in (...) komen wonen, en dat was een viering met heel veel kleur, en vooral heel veel muziek weet ik, en er liepen heel veel kinderen rond, die van alles deden, en ook een heel groot gedeelte van de dienst er waren, en een organist, die helemaal los ging op zijn orgel, dat je denkt, wat gebeurt hier, het was nog net niet zo een evangelisch gevoel, het wad wel heel kleurrijk, weet ik, wij hadden zo iets, wij keken elkaar aan, ja, daar willen we wel meer van weten. En ook een heel prettige sfeer. De communicatie, je werd aangesproken door mensen, toen was de gemeente beduidend jonger, dat is 20 jaar terug, toen had je een hoop mensen die nu dik in de 70 zijn die toen mijn leeftijd hadden, en er middenin zaten, het was wel heel plezierige sfeer.

Heb je een idee van de Arminiuskerk dat het een gemeenschap is?

Ja. Heel erg.

En in welke zin een gemeenschap?

Nou ik vind dat er een hoop betrokkenheid op elkaar is. Ik moet zeggen wij komen niet regelmatig, maar dat heeft te maken met de enorme drukte die wij allebei door de week hebben, dan vind ik het prettig, en dat klinkt wel heel erg anno nu, om te gaan wanneer het ons wat schikt. Maar ik kom altijd wel mensen tegen die vol belangstelling zijn, er is een hoop zorgzaamheid voor de mensen onderling, met allerlei maaltijden, nou net wat ik zeg, zorg in de meest brede zin, ook zorg voor de gemeente, ieder heeft er taken, maar dat heb ik wel altijd zo ervaren ja.

En zie je je ook als lid van de gemeenschap?

Dat heb ik mij altijd veel meer gevoeld dan nu en dat heeft puur met mezelf te maken. Ik merk dat ik in een wat terugtrekkende beweging zit, omdat ik ook twijfel, steeds meer twijfel, hoort daar het traditionele beeld van een God bij, moet ik daarvoor in de kerk zitten, ik vind de kerk een fantastische plek, en elke keer als ik er ben denk ik, ik moet hier vaker naar toe. Omdat het hele concept van de Arminiuskerk, de (...), functioneert met moderne muziek, met hedendaagse thematiek, dat spreekt me op zich wel aan, alleen, voordat je je ergens echt bij voelt horen, moet je er zelf ook wel in investeren, dan komt er ook wat terug. En ik merk aan mijzelf dat ik dat te weinig doe eigenlijk.

Ja, ik ben koster, ik ben een tijdje lid geweest van de kunstcommissie, ik heb jeugdwerk gedaan en in de afgelopen jaren, ik merk de afgelopen jaren, dat is een wisselwerking dat ik minder tijd investeer, waardoor de voeling een beetje verdwijnt.

Heb je het idee dat er binnen deze kerk sprake is van geloofsvrijheid?

Ja. Heel sterk. Mensen zullen eerder geïnteresseerd zijn in wanneer je een afwijkende mening verkondigt, dan dat ze dat afkeuren. Ik ben nog nooit iemand tegen gekomen die een ander op inhoud terzijde schoof. Nee, dat vind ik ook wel een kracht van de Arminiuskerk.

Ja, is dat een belangrijk onderdeel voor je?

Voor mij, veelkleurigheid, ja, heel erg. Dat komt ook vanuit mijn werk voort, dat heeft allemaal te maken met mij op school, omdat het type onderwijs waarin ik werkzaam ben, ja, dat kent geen onderscheid in de verzuilende sfeer dat moslims, of boeddhistische of joodse kinderen daar niet zouden moeten komen. Als je een beperking hebt, dan ben je aangewezen op dit type onderwijs en dan doe ik kinderen geen recht door daar mijn geloofsinzichten tegen aan te leggen. Bovendien dat is ook wel een discussie bij mij op school de identiteitsdiscussie omdat we steeds meer kinderen krijgen die van ouders komen die eigenlijk puur pragmatisch kiezen, en ouders die dan vragen, dat is leuk, joh, die kerstviering, maar kan dat niet gewoon een gezellige maaltijd zijn in plaats van dat verhaal met zingen. Zo is er (...)

Heb je het idee dat je geloof in de loop van je leven verandert?

Ja. Ja, vanzelfsprekend, als je heel jong bent, dan neem je alles voor waar aan, dan vind ik dat je rond je twintigste, wanneer je echt wel de wereld ontmoet en daarmee ook Jan en alleman en diverse ideeën zo eens langs hoort komen, dan raak je wat, tenminste laat ik het even bij mijzelf houden, toen raakte ik wat lossier in de leer, ik heb ook gereisd, en dan kom je van alles tegen, en toen merkte ik wel, toen wij kinderen kregen, voelde ik sterk de behoefte om

de kinderen ook wel in een traditie mee te nemen, op te voeden, omdat wij allebei wel als waardevol hebben ervaren ja, dat geeft ook structuur, dat geeft ook borging, verankering in je leven, en nu de kinderen zeg maar tegen de twintig gaan, en ze daar ook hun eigen ideeën over ontwikkelen, merk ik dat wij toch ook weer een andere richting op denken, (...) ik ben wel heel breed geïnteresseerd in religie en zingeving, en dat hoeft zich voor mij niet alleen te beperken tot de Arminiuskerk, want dat, dus in die zin kom ik er ook wat losser van weet je, twee of drie jaar geleden een boek over Spinoza gelezen, toen dacht ik van, dit is ook wel lastig om dit te combineren met wat ik altijd in mijn leven ben tegen gekomen.

Lees je wel eens in de Bijbel?

Nee. Ik kan wel zeggen ja, ik heb het wel lange tijd gedaan toen ik leerkracht was met een groep. (...)

Hoe zou je de waarde van de Bijbel voor je geloof omschrijven?

Ik vind dat wel een lastige. Het is voor mij niet de inspiratiebron die het voor heel veel mensen wel is, het is voor mij ook niet het boek dat ik nasla als ik zorgen heb, of verdriet of wat voor emotie dan ook. Ik heb met de Bijbel an sich ook niet zo veel. Ik vind het wel prettig om over zingeving te lezen, maar ik vind dat niet in de verhalen in de Bijbel.

Vind je dat ergens anders meer?

Nou weet je, ik lees Trouw en daar staan ook wel vaak in de Verdieping, artikelen, of ik lees een blad over zin, en daar kom ik meer wat aansluit bij de manier waarop ik naar mensen kijk, de staat van de samenleving, enzovoorts, dat vind ik minder in de Bijbel.

Vertel je wel eens expliciet tegen mensen hoe je over je geloof denkt?

Dat is in het verleden wel gebeurd en dat komt zo nu en dan langs in mijn werk, omdat ik ook als leidinggevende op een pc-school daar wel op word bevraagd. En daar heb ik ook te maken met mensen die van ultra-liberaal tot flink orthodox hun geloof belijden. En daarin moet je je wel eens expliciteren en dat verhoudt zich best moeizaam tot elkaar. Dus wat je gelooft, hoe de wereld er volgens de ideale situatie uit moet zien, wat ik op school tegen kom en hoe mensen daar op praktische, op persoonlijke titel tegen aan kijken. Dat vind ik nog wel eens ingewikkeld. En omdat onze school de neiging heeft naar bijzonder neutraal op te schuiven, dat verhoudt zich nog wel eens op spannende wijze tot de persoonlijke overtuiging.

Dan vraag je je af of dat wel in die richting moet?

Nou, wat ik mij af vraag is, hoe zeg maar de grondbeginselen van het christendom, zeg maar de kernwaardes, hoe ik die moet vertalen naar onze persoonlijke situatie op de school. Het is (...) maar het stomme is, en nu kom ik tot de kern, het zijn allemaal goede mensen. Het zijn mensen die goede dingen doen, voor de leerlingen. En die ook vanuit dezelfde liefde voor de leerlingen de zelfde kernwaardes, zoals zorgzaamheid, behulpzaamheid, noem het allemaal maar op, wij werken allemaal vanuit dezelfde inzichten, dus vanuit een brede identiteitsgedachte. Wij denken, wij vinden, wij poneren, wij zijn een christelijke school. Wij

hebben daarvoor ook een Bijbel als leidraad, waarvan onze openbare collega's, zeg maar. zeggen ja maar wij zijn vanuit een stuk humanistisch gedachtegoed en dan duid ik als of er nog een bron is, maar eigenlijk zijn er mensen die zeggen, ja, wij gewoon vanuit onze overtuiging dat openbaar onderwijs ruimte biedt voor iedereen en dat er vanuit het onderwijs liefde en aandacht moet zijn voor iedereen, zijn wij eigenlijk op dezelfde manier met leerlingen aan de gang. Mijn leerlingen snappen echt de essentie van doop misschien nog wel, maar avondmaal die hebben echt zoiets van Pasen, dat kan ik echt niet uitleggen. Weet je dat wordt vaak een eierfeestje, nou ja, in het gunstigste geval begrijpen kinderen nog Jezus is gestorven en opgestaan, wat heel bijzonder is, dat niet iedereen dat kan, maar, de essentie van het paasverhaal, dat kan ik aan mijn leerlingen niet duiden.

Maar om terug te komen op jouw vraag, soms is dat wel ingewikkeld. Om ons nadrukkelijk te profileren als christelijke school en het is extra moeilijk omdat je hier in een omgeving zit met ouders uit (...), daar wel expliciet bij ons naar vragen, wat doen jullie daaraan en het is voor ons heel belangrijk, en wij hebben als school besloten: onderwijs is voorliggend, als wij ons moeten uitspreken dan gaan wij eerst voor heel goed onderwijs met hoge onderwijs opbrengsten, en dat we daarna en daarnaast, maar wel op de tweede plaats bezig zijn met emotionele maar ook morele vorming van leerlingen waar plaats is voor allerlei geloofsovertuigingen. Zoals Van Kooten en de Bie mijn God is de beste, dat willen we nadrukkelijk niet, omdat ik inclusief onderwijs voorsta waarin iedereen er bij mag horen en exclusief onderwijs zegt mij, weet je, wij hebben de waarheid in pacht en als jij komt vanuit een andere geloofshoek, dat zou betekenen dat je je eigenlijk bij ons tweederangs zou voelen. Dat ligt soms heel gevoelig.

Praat je wel eens over de identiteit van de Arminiuskerk?

Niet van de Arminiuskerk, nee, nee, nee ik heb wel eens gesproken vooral in de begintijd dat je bij zo een kerk komt waarin het voor mij onduidelijk is praat ik nou met een doopsgezinde, remonstrant of vrijzinnig hervormde, langzamerhand heb je daar beelden over ontwikkeld, en ik heb ook wel bij themamomenten gezeten waarop samenwerking, en jaarvergaderingen waarin dingen werden geduid. Ik ben daar niet zo mee bezig niet in de zin dat daar clubjes samenwerken, ik zie het gewoon als een gemeente.

Wat is nu anno 2016 de aard van deze kerk en wat zou die moeten zijn?

Dat doe ik nooit, maar ik snap wel wat je bedoelt. En dat zou denk ook geen verkeerde discussie opleveren. Ik denk dat een hoop mensen die vraag zich ook wel eens stellen van wat voor rol zien wij voor de kerk in de directe omgeving, wat betekent zo een kerk, voor mij, maar voor een ander, binnen ons maatschappelijk bestel, ik denk dat een fundamentele discussie daarover misschien wel op zijn plek is, alhoewel dat soms ook dingen los maakt, onzekerheid oplevert, waarvan je de implicaties je wel moet realiseren. Als je wellicht in een volgend stadium het bestaansrecht van je eigen club, als je het maar even zo stelt, dan kan het ook wel een kant bereiken die je misschien niet wil. In de zin van: doen wij er nog toe. Ik zou het echt een achterhoedegevecht vinden wanneer je nu nog discussie over die drie stromen, (..) Ik denk dat het denken er over gemakkelijker zou zijn als je flink wat aanwas had gehad van de onderkant. Nu zit je met mensen op leeftijd die daar een heel duidelijk idee nog over hebben waarbij heel wat emoties loskomen. Ik heb die discussies wel eens gevoerd zien worden en dan dacht ik, dat zit dieper verankerd in de genen van de mensen, ik zie het nooit,

maar op het moment dat het ter sprake komt, dan zie ik op gegeven moment wel scheidslijnen door zo een kerk lopen.

De vraag naar de theologische duiding van de kerk. Sommige mensen zien de kerk als het Lichaam van Christus, zou je er op die manier naar kijken?

Daar heb ik helemaal niets mee met zo een gedachte, dat is een goede inschatting. Weet je als je met elkaar dit soort discussies voert, dan ga je zo voorbij aan waar het in de kern om gaat. Welke rol wil je als kerk in de samenleving vervullen, je maatschappelijke urgentie, die moet je duiden, ik heb wel moeite met die theologische gedachte, ik weet niet of dat erg is,

Er zijn ook mensen die in de eerste plaats naar de kerk kijken voor hun zielenheil.

Dergelijke mensen zie ik niet vaak op het podium. Dan was ik ook niet zo lang gebleven. Er zullen best mensen zijn die die duiding nodig hebben die vanuit orthodoxie of theorie ook vorm en inhoud willen geven aan hun geloof maar daar heb ik het eigenlijk al die jaren zelden met mensen over gehad.

Als er gepraat wordt over de identiteit van de gemeenschap, wat zou dan de rol van de predikant moeten zijn? In hoeverre heeft die daar een speciale rol in,

Als ik kijk naar de predikant, wat ik dan ook maar zie als een soort leiderschapsstijl, zo een rol zie ik (predikant) ook spelen, zij maakt zich onderdeel van de gemeenschap. Zij kan dingen entameren, duiden, samenvatten, ik vind niet dat de positie van de predikant moet zijn dat die boven de partijen beslissingen afdwingt. Ik vind dat de predikant vooral de rol heeft van verbinder. In die zin ook dat die de brede identiteit die wij met elkaar hebben, dat die daar de ruimte voor moet maken. En zich daarin ook neutraal met haar eigen achtergrond in moet bewegen. Ik vind overigens dat (predikant) dat ook heel goed doet.

Interview R9

De eerste vraag is hoe u bij de Arminiuskerk terecht bent gekomen.

Dat is via een oude vriend, een vroegere wijkpredikant, dat was toen wij nog in Arnhem woonden, we zijn na een tijd naar (...) verhuisd, zijn elkaar hier tegen gekomen, en we waren toen wat zoekende, hier in (...), en vonden we niet direct een aansluiting bij een kerk. Ik heb in (...) gewoond, toen waren wij bij de dorpskerkgemeente, de hervormde kerk die in (...) - Zuid staat, daar ben ik drie jaar ouderling geweest, maar na een tijd, niet direct de plek waar we ons helemaal happy voelden, toen ben ik gestopt met mijn ouderlingschap, en naar de (...)kerk gegaan, ook in (...). Toen zijn we in (...) gaan wonen, gaf die ons aan, joh, je moet eens gaan kijken bij de Arminiuskerk, dat is toch wel een gemeente, ja, die wat kritischer is, misschien wel beter bij jullie past, en zo gezegd hebben wij dat zo gedaan.

Wat waren de dingen die u in de kerk in (...) minder aantrok?

Nou, het was allemaal wat formeler, ja, meer de traditionelere kerkbeleving, en dat sprak ons uiteindelijk minder aan. Vanuit het ouderlingschap was het ook niet zo geweldig, er waren veel nieuwelingen gekomen, vanuit de wijken die ontstonden, en als je er dan nieuw kwam wonen, zoals wij gedaan hebben, dat was op zich wel leuk maar ook wel best lastig, dat maakt het wel wat interessanter. Maar bijvoorbeeld het traditionele

Is traditioneel orthodox?

Ja, zo mag je het noemen ja.

Hoe lang bent u nu bij de Arminiuskerk?

Nou een jaartje of zestien, rond 2000 zo een beetje denk ik, nou zoiets.

Weet u nog hoe u dat ervaarde toen u daar net kwam?

Dat vonden wij wel prettig. Een kleinere gemeenschap, waar je toch wel goed ontvangen werd. Ja, meestal open voor nieuwe mensen, die in ieder geval wel plezier hebben in het contact.

U zegt goed ontvangen? Mensen stonden daar open voor?

Ja.

Anders dan in (...).

Nou ja, daar is toch wel anders denk ik, onze beleving was dat ze in ieder geval niet die heel traditioneel is, in de Arminiuskerk, het zijn natuurlijk ook drie verschillende gemeenschappen die bij elkaar zijn gezet, weliswaar gedreven uit financiën maar het heeft ook wel weer zijn charme en zijn voordelen.

Min of meer automatisch dat het zo gaat, niet zo dat het geregeld en van oudsher ooit gegaan is. Het geeft ook wat meer een speelser, ook wel aan de eigenwijze kant zoals het kan zijn, ja, wat meer het gevoel van je vrij voelen en welkom voelen.

Hebt u het idee dat de Arminiuskerk een gemeenschap is?

Ja, wat versta je onder een gemeenschap, dat is ook een definitie. Of dat een gemeenschap is. Ja, in zekere zin wel, ik bedoel we hebben zelf niet het gevoel die is vrijzinnig protestant, dus dat je elkaar kan aanwijzen als verschillende gezindten, ik heb wel het idee dat er een gemeenschap is ontstaan, die vanuit die drie gezindten bij elkaar is getrokken. Ja, en als je het de mensen op zich vraagt zal er best verschil zijn, maar wij ervaren dat niet zo veel.

En ziet u uzelf ook als lid van die gemeenschap?

Ja, alhoewel wij, want er kwam net een telefoontje doorheen, niet zo vaak meer ter kerke gaan, maar, op zich, ook al gaan we niet zo vaak, voel je je daar nog steeds welkom.

Is niet zo vaak nooit?

Nou nooit is wel heel weinig, laat ik zeggen een keer per twee maanden.

Voelt u zich ook betrokken bij die gemeenschap?

Ja, minder, het was een tijdje terug dat ik wat meer gedaan heb in het kerkwerk, maar goed, dat is mijn eigen keuze. Je kunt je daar aan alle kanten inzetten als je zou willen. Ik heb er wat afstand van gedaan.

Vanwege het werk of vanwege de kerk?

Vanwege de mensen in de kerk. Het zijn in sommige gevallen ook niet direct de mensen die ik zou kiezen als mijn vrienden bij wijze van spreken. Dat klinkt een beetje onaardig, maarre ik kon er niet mee, nee. Ik vond het niet plezierig. Goed, dan heeft het meer met de persoon te maken en met dingen die niet klikken, en het heeft niks te maken met een gemeenschap op zich. Met de uitspraak als je wilt stoppen met geloven dan moet je in de kerkenraad gaan. Dat heb ik in de Dorpskerk gedaan.

Heeft u het idee dat er binnen de gemeenschap van de Arminiuskerk geloofsvrijheid bestaat?

Nou, er legt mij niemand op hoe ik mijn geloof moet beleven.

En u legt het ook anderen niet op.

Absoluut niet. Dus in die zin denk ik wel, ja.

Is dat op zich iets wat voor u van waarde is?

Dat vind ik inderdaad wel belangrijk, ja.

En u had het over wat in (...) gebeurde, was dat meer geloofsonvrijheid? Of was het niet zo erg?

Mja, misschien wel ja,

En dat was ook een reden waardoor het minder aanstond?

Misschien wel ja.

Heeft u het idee dat het geloof in de loop van uw leven veranderd is?

Ja.

En is dat iets wat mede door verandering in de samenleving en de cultuur komt? Speelt dat daar een rol in?

Dat zal daar wel een rol in spelen, ja. Ik was vroeger erg christelijk. En nu niet.

U bent het nu helemaal niet, christelijk, of een beetje.

Ik heb heel veel moeite met dat geloof. En daardoor is het aardig gekanteld, ja.

Leest u wel eens in de Bijbel?

Ja, toevallig vorige week, vanwege de preek, heb ik het boek Ruth zitten uitlezen. Van hoe was het ook al weer. Nou is dat iets wat je makkelijk in een paar uur doorleest. Dat is zeer recent, ja. En daarna weer een paar jaar niet.

En leest u wel eens andere boeken over theologie?

Nee.

En hoe zou u de waarde van de Bijbel voor uw geloof omschrijven?

Ik maak daar weinig dan wel geen gebruik meer van. Ja, de waarde. Er zit natuurlijk een hele wereld achter. Ja, geloofswaarde voor mij wat minder als in het verleden.

Maar u vindt het op een bepaalde manier nog wel een belangrijk boek?

Het blijft een waardevol boek omdat er heel veel over de menselijke verhoudingen in staan. Er zijn natuurlijk wel heel veel dingen in terug te vinden die van belang zijn.

En die ook van belang voor het leven kunnen zijn?

Ja.

Heeft u het wel eens met mensen er over wat nou precies de inhoud van uw geloof is?

Nee.

En is dat omdat u het niet zo belangrijk vindt?

Mja, niet belangrijk vind, ik denk er in die zin wat minder over na als in het verleden. Je hebt er dan ook wat minder behoefte aan om er over te spreken.

U bent er zo gezegd minder mee bezig?

Ja.

Praat u wel eens met mensen over de aard en de identiteit van de Arminiuskerk?

Nee.

En ook niet met de predikant?

Nou, die is een tijd geleden hier op bezoek geweest. En toen hebben we een en ander wel doorgenomen, maar verder spreek ik haar niet, dat lijkt mij logisch als we niet vaak in de kerk komen.